

T.C

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI

KAZAK ÇOCUK FOLKLORU

Yüksek Lisans Tezi

Gulnaz NUSSİPKHAN

Danışman

Prof. Dr. Adem ÖGER

NEVŞEHİR

Eylül, 2021

T.C

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI

KAZAK ÇOCUK FOLKLORU

Yüksek Lisans Tezi

Gulnaz NUSSİPKHAN

Danışman

Prof. Dr. Adem ÖGER

NEVŞEHİR

Eylül, 2021

TEŞEKKÜR

Bu alıŐma s¼recinde bana yol g¼steren ve desteklerini esirgemeyen, k¼t¼phanesini aan ve tezimle ilgili birçok kaynağı temin etmemi sağlayan danıŐmanım, değerli hocam Prof. Dr. Adem Öger'e, ilgi ve destekte bulunan alanımdaki diğer hocalarıma, beni bu kadar zengin bir k¼lt¼rde çocukluğa ilişkin her Şeyi yaŐayabilecek kadar zengin bir çocukluk d¼neminde ve bu k¼lt¼r malzemelerinin icra ortamında yetiŐmemi sağlayan en b¼y¼k hazinem olan aileme, tez çalıŐmam boyunca desteklerini benden hiç esirgemeyen arkadaŐlarım Kamile Serbest ile Zeynep G¼men'e teŐekk¼rlerimi sunarım. Birikimleri ile ilerlememi sağlayıp beni ve çalıŐmamızı zenginleŐtiren t¼m kaynak kişilere ayrı ayrı teŐekk¼rlerimi sunarım.

KAZAK ÇOCUK FOLKLORU

Gulnaz NUSSIPKHAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Eylül 2021

Danışman: Prof. Dr. Adem ÖGER

ÖZET

Çocuk, Türk toplumunda hayatın vazgeçilmez unsuru olarak her zaman ön plana çıkmış; onu yaşatmak, yetiştirmek, büyütme, toplumsal kurallara uyumunu sağlamak ve topluma yararlı hale getirmek için birtakım inanç ve ritüellere başvurulmaktadır. Bu bağlamda Kazaklar arasında çocuk, sadece neslin devamı olarak değil, aynı zamanda milletin geleceği olarak görülmektedir. Sosyal yaşamın bir parçası olarak önemini her daim koruyan çocuk, birçok yönüyle edebiyat ve folklor ürünlerine de yansımıştır. Ancak bugüne kadar Kazak çocuk folkloru üzerine bütüncül bir yaklaşımla müstakil bir çalışma yapılmamış olması, bu çalışmayı elzem hale getirmiştir. Çalışmada konuyla ilgili yazılı kaynaklar taranmış, sözlü kaynaklar aracılığıyla da çocuk folklorundaki değişim ve dönüşüm tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kazakistan'da çocuk etrafında oluşan ve gelişen folklor ürünlerini tespit etmeyi, derlemeyi ve incelemeyi esas alan çalışmanın Giriş kısmında Kazak çocuk folklorunun teşekkül ettiği bağlamla ilgili olarak Kazakların tarihi, coğrafyası ve ekonomik durumu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. "Kazak Çocuk Folkloru Üzerine Yapılan Çalışmalar" başlığını taşıyan 1. Bölüm'de, Kazakistan ve Türkiye'de Kazak çocuk folkloruna yer veren çalışmalar kronolojik olarak tanıtılıp değerlendirilmiştir. Çalışmanın "İnanış ve Uygulamalar" başlığını taşıyan 2. Bölüm'ünde, Kazak çocuk folkloru etrafında oluşan inanış ve uygulamalara yer verilmiştir. Çalışmanın 3. Bölümü "Çocuk Etrafında Şekillenen Kazak Halk Edebiyatı" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ninni, bilmece, tekerleme, masal, yalanlama gibi daha çok çocuklar tarafından ya da çocuklar için icra edilen sözlü kültür ürünleri örneklerine yer verilmiştir. Çalışmanın "Kazak Çocuk Oyunları" başlıklı 4. Bölümü'nde ise çocuklar arasında oynanan oyunlar ve özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmada, Kazak folkloru içinde önemli bir tutan çocukların yetişmesi, eğitimi ve topluma kazandırılması süreçlerinde folklor ürünlerinin işlevselliğinin günümüzde de korunduğu, ailelerin sözlü kültür ürünleri ile halk inanç ve uygulamalarına ilişkin geleneksel bilgiyi çocuklara aktarmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Sosyal yaşamdaki hızlı değişime rağmen ailelerin kültürel aktarım konusunda hassas davrandığı ve milli bilincin korunmasında folklor ürünlerinin icrasının devam ettirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Çocuk Folkloru, Çocuk Edebiyatı, Halk İnanışı, Ritüel.

KAZAKH CHILDREN'S FOLKLORE

Gulnaz NUSSIPKHAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Social Sciences Institute

Department of Turkish Folklore, Master's Degree, September 2021

Supervisor: Prof. Dr. Adem ÖGER

ABSTRACT

The child has always come to the forefront as an indispensable element of life in Turkish society. Some beliefs and rituals are used to keep the child alive, to raise, to bring the child up, to adapt the child to social rules and to make the child useful to the society. In this context, among the Kazakhs, the child is seen not only as the continuation of the generation, but also as the future of the nation. The child, who always maintains its importance as a part of social life, is also reflected in literature and folklore products in many ways. However, the fact that there has not been an independent study on Kazakh children's folklore with a holistic approach has made this study essential. In the study, written sources related to the subject were scanned, and the change and transformation in children's folklore was tried to be determined through oral sources.

In the Introduction part of the study, which is based on identifying, compiling and examining the folklore products that are formed and developed around children in Kazakhstan, brief information was given about the history, geography and economic situation of Kazakhs regarding the context in which Kazakh children's folklore was formed. In the first part of the study titled as "Studies on Kazakh Children's Folklore", studies on Kazakh children's folklore in Kazakhstan and Turkey were introduced and evaluated chronologically. In the second part of the study, titled as "Beliefs and Practices", beliefs and practices formed around Kazakh children's folklore are included. The third part of the study is titled as "Kazakh Folk Literature Shaped Around Children". In this part, examples of oral culture products such as lullabies, riddles, nursery rhymes, fairy tales and lies, which are mostly performed by or for children, are given. In the fourth part of the study, titled as "Kazakh Children's Games", information was given about the games played among children and their features.

In the study, it has been determined that the functionality of folklore products is still preserved in the processes of raising, training and reintegrating children into the society, which holds an important place in Kazakh folklore, and that families continue to convey traditional knowledge about oral culture products and folk beliefs and practices to children. Despite the rapid change in social life, it has been observed that families are sensitive about cultural transfer and the performance of folklore products continues to protect national consciousness.

Keywords: Kazakhstan, Children's Folklore, Children's Literature, Folk Belief, Ritual.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1.KAZAK TÜRKLERİNİN TARİHİ	1
2. KAZAKİSTAN'IN COĞRAFİ YAPISI.....	3
3. KAZAKİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAK ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	6
1.1. Çocuk Folkloru	6
1.2. Çocuk Folkloru Üzerine Kazakistan'da Yapılan Çalışmalar	12
1.3. Kazak Çocuk Folkloru Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar	17

İKİNCİ BÖLÜM

İNANIŞ VE UYGULAMALAR.....	27
2.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalar	27
2.1.1. Gebe Kalma.....	27
2.1.2. Gebeliğin Anlaşılması ve Duyurulması.....	32
2.1.3. Aşerme.....	32
2.1.4. Cinsiyet Tayini	35

2.1.5. Hamile kadının kaçınması gereken uygulamalar	37
2.2. Doğum Sırası İnanış ve Uygulamalar	41
2.3. Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar	43
2.3.1. Göbekbağı kesme (Kindik Kesu)	43
2.3.2. Müjdeli haber (Süyinşi).....	44
2.3.3. Şildehana	45
2.3.4. Bebeğin İlk Elbisesi (İtjeyde veya İtköylek).....	46
2.3.5. Lohusa anne bakımı (Kalja beru)	47
2.3.6. İlk Ağız Sütü (Balanı Auızdandırı/Uız)	49
2.3.7. Bebeğe İsim Verme (At koyu)	49
2.3.8. Beşik Töreni (Besikke salu, Besik Toy).....	51
2.3.9. Kırklama/Kırk çıkarma (Qırqınan şıǵaru).....	52
2.3.10. Aydar Koyma	53
2.3.11. Baǵrından Tabak Geçirme (Baurınan Tabak Jügirtü).....	54
2.3.12. Köstek Kesme veya İlk Adım (Tusaukeser/Tusau Kesü).....	55
2.3.13. Sünnet Töreni (Sündet Toyu).....	56
2.3.14. Ata Bindirme Töreni (Aşamayǵa Mingizu)	57
2.3.15. Çocuǵu Nazardan Koruma	59
2.3.16. Tilaşar Toyu	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN KAZAK HALK EDEBİYATI.....	63
3.1. Ninniler/Beşik Türküleri (Äldiler, Besik Jırları).....	63
3.2. Yanıltmaca (Janıltpaştar)	71
3.3. Bilmeceler (Jumbaqtar).....	74
3.4. Yalanlamalar (Ötirik ölender).....	77
3.5. Masallar (Ertegiler)	79

3.6. Atasözleri (Makal-metelder)	86
3.7. Atışmalı maniler (Aytıs)	92
3.8. Dört çeşit evcil hayvan şiirleri (Tört tülük jırları).....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK ÇOCUK OYUNLARI	101
4.1. Oyun ve çocuk oyunları	101
4.2. Kazak Çocuk Oyunları.....	105
4.3. Beyaz Kemik (Aq süyek).....	111
4.4. Dokuz kumalak (Toğızqumalaq).....	112
4.5. Parmak sayı (Sausaq sanau).....	113
4.6. Aygölek (Aygölek).....	114
4.7. Halat çekme (Arqan tartıs).....	115
4.8. Beştaş (Bes tas)	115
4.9. Sandalye (Orındıq).....	116
4.10. Kaldırmak (Kötermek)	116
4.11. Topuk (Tobıq)	117
4.12. AŞIK (ASIQ)	117
4.13. Ak Sandık, Gök Sandık (Aq Sandıq, Kök Sandıq).....	118
4.14. Mendil Kapmaca (Oramal tastau)	119
4.15. Uçtu uçtu (Uştı uştı)	120
4.16. Şımbike (Şımbike)	120
4.17. Bul bakalım kimin sesi (Tapşı kimniñ dauısı)	121
4.18. Kör Teke (Soqırteke)	122
4.19. Yüzük Saklama Oyunu (Saqına Salu).....	122
4.20. Kazak Güreşi (Kazak küresi)	123
SONUÇ.....	124

KAYNAKLAR	127
ÖZ GEÇMİŞ.....	138

KISALTMALAR

Akt.: Aktaran

B.S: Babalar Sözi

Red.: Redaktör

s.: Sayfa

S: Sayı

MS: Milattan sonra

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

TA: Türkler Ansiklopedisi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

T.D.O.A.S: Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü

vb.: Ve Benzeri

vs.: Vesaire

MÖ: Milattan önce

C.: Cilt

çev.: Çeviren

E.T.: Erişim tarihi

TKAE: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TRANSKRİPSİYON SİSTEM

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
А, а	A, a	П, п	P, p
Ә, ә	Ä, ä	Р, р	R, r
Б, б	B, b	С, с	S, s
В, в	V, v	Т, т	T, t
Г, г	G, g	У, у	U, u
Ғ, ғ	Ğ, ğ	Ұ, ұ	W, w (üw, w)
Д, д	D, d	Ү, ү	Ü, ü
Е, е	E, e (ye)	Ф, ф	F, f
Ё, ё	Yo, yo	Х, х	X, x
Ж, ж	J, j	Һ, һ	H, h
З, з	Z, z	Ц, ц	TS, ts
И, и	İY, iy (i, iy)	Ч, ч	Ç, ç
Й, й	Y, y	Ш, ш	Ş, ş
К, к	K, k	Щ, щ	ŞÇ, şç
Қ, қ	Q, q	Ъ, ъ	(Ayrırma işareti)
Л, л	L, l	Ы, ы	I, ı
М, м	M, m	І, і	İ, i
Н, н	N, n	Ь, ь	(İnceltme işareti)
Ң, ң	Ñ, ñ	Э, э	E, e
О, о	O, o	Ю, ю	YU, yu
Ө, ө	Ö, ö	Я, я	YA, ya

GİRİŞ

1. Kazak Türklerinin Tarihi

Kazaklar, bağımsız millet olarak Orta Asya'da, Hazar Denizi'nden Çin sınırına kadar uzanan topraklarda yaşayan bir Türk topluluğudur. Fars-Tacik şairi Firdevsi'nin (X-XI. asırda yaşadı) "Şahname" isimli destanında Kazakları, "en eski devirlerde yaşayan bir halk" diye ifade ettiğini görmekteyiz (Amanjolov, 2005: 3-13).

Müstakil bir topluluk olarak Kazaklar'ın ne zaman teşekkül ettiği ilim dünyasında hâlâ tartışılmaktadır. Genellikle Özbek Ebülhayr Han'a tâbi olmayan bir grup halkın Çu ve Talas nehirleri arasında hâkimiyet kurmasıyla ortaya çıktıkları kabul edilir. Esasen etimolojisi hakkında da mutabakat bulunmayan, fakat "kendi başına buyruk hareket eden yiğit, cesur, bekâr" anlamlarına da gelen Kazak adıyla anılmaya başlanan bu grup, zaman içinde Hazar'ın kuzeyinden Altaylar'a kadar uzanan geniş alana hâkim oldu. Dolayısıyla Kazaklar'ın bu isimle anılması etnik bir temele değil daha çok sosyal bir gerekçeye dayanmaktadır. Kazak tabirinin kullanımının XIV. yüzyıla kadar gittiği tesbit edilmiştir. En erken Rus seyyahları Kazaklar'ı önceleri Kırgız-Kazak (Kaisak) olarak adlandırırken XIX. yüzyıldan itibaren sadece Kırgız kelimesini kullanmışlardır(URL4).

"Kazak" kavramının "kay" ve "sak" kabilelerinin birleşik adı "kay-sak" (kazak) olduğu ve bu ad ile tarih sahnesine çıktığı bilinmektedir. Aslında, "Kazak" sözünün etimolojisi de tartışmalıdır. "Kendi başına buyruk hareket eden, yiğit, cesur, bekar" anlamlarına gelen "Kazak" kavramının tarihte ne zamandan itibaren kullanıldığı da kesin olarak bilinmemektedir. "Kazak kelimesi üzerine yapılan incelemeler onun "hür, müstakil, mert, yiğit, cesur, asker" manalarına geldiğini göstermektedir ki; Türklerin bir boyunun adı olarak, ancak 15. asırdan itibaren karşımıza çıkar." (Gömeç, 2006: 71). Kazakların kökeni, gerçekte, Sakalar, Hunlar ve Göktürkler'den başlamaktadır. Böylece Kazak kavminin en eski zamanlarda yaşamış olan Türk kavimlerinden olduğu ilmi bir hakikat olarak ortaya çıkmaktadır (Kara, 2007: 52, 173).

Kazaklar, Orta Asya'da Sakalar-İskitler zamanından itibaren yaşayan Türk halklarından. Tarihteki ilk Kazak "Alaş" adı ile bilinmektedir. M.S. VII. asra kadar "Türk Kaanlıkları"(Doğu ve Batı Göktürkler İmparatorluğu) bünyesinde varlığını sürdüren Kazaklar VII-XVII. asırlar arasında "kabilecilik" idaresinde (kabileler-cüzler)

yaşadılar. “Kazak” adı Hazar denizinden Altay’a, Sırderya’dan Oral sahasına kadarki coğrafyada yaşayan göçmen kavimlerin ortak adı oldu. Ancak Kazak halkı da Kazak devleti de bir anda meydana gelmedi. Ulusal sosyal ve ekonomik varlığına bağlı olarak önce Ulu, Orta ve Küçük Cüz kavimleri meydana gelecektir. Her bir Cüz’ün yaşayacağı, göçüp konacağı elverişli yerleri (yazlık, kışlık otlaklar, ticaret ve tarım merkezleri gibi) olmalı idi. Nitekim Ulu Cüz, Congar Aladağı’ndan Balkaş Gölü’ne kadar uzanan bölgeyi, Şu nehrinin kuzeyindeki yaylalardan güneybatısına ve Sırderya’nın yukarı kıyısına kadarki bölgeyi kendine mekan tuttu. Ulu Cüz’ün bünyesine Dulat, Alban, Celayir, Şapıraşlı, Suan, Kanlı, Sirgeli, Şanışkılı, Islı, Ocaklı, Sarı Üysin toplulukları girdi (Esim, 2010: 147).

Orta Cüz, doğuda Tarbağatay dağ otlakları, Balkaş Gölü, Karadağ etekleri, güney ve kuzey Sibir yazlıkları ile Ertiş(İrtiş) nehri arasındaki yerlere yerleşti. Argın, Nayman, Kıpçak, Kerey, Vak, Konırat kavimleri onun içinde yer aldı.

Küçük Cüz ise, güneyde Sırderya ile Aral denizinden başlayan, Hazar’ın doğu kısmındaki yaylaları, kuzeyde Irgız, Embi, Tobıl, İdil, Yayık yolu ile Orınbor sahasına, Oral dağının eteğine kadar uzanan toprakları kendisine yurt seçti (Esim, 2010: 145-148).

İlk birleşik Kazak Hanlığı’nın XVI. yüzyıl başlarında Kasım Han tarafından kurulmasından sonra Kazak nüfusunun hızla arttığı, dolayısıyla artan nüfusun toprak ve otlak ihtiyacından dolayı ilerleyen yıllarda sınırların genişlediği ve XVII. yüzyılın sonlarında neredeyse bugünkü Kazakistan sınırlarına ulaşıldığı bilinmektedir. XVIII. asırda (1729 Ordabaşı Kurultayı’ndan sonra) “Kazak Halkı” olarak birleşildi ve “Kazak Ulusu” oluşturuldu. Bu kararların ve birleşmelerin oluşumunda Kazak-Kalmuk, Kazak-Cungar Savaşlarının önemli rolü oldu.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda Ruslar tetrîcî olarak Kazak topraklarında hâkimiyeti ele geçirmeye başladılar. Önce Sibiry ve Doğu ile olan ticaret yollarında güvenliği sağlama amacıyla başlayan bu süreç, daha sonra İngiltere’nin Hindistan’dan kuzeye doğru yayılmasını da önlemeye yönelik bir siyasî nitelik kazandı. Kazak topraklarındaki Rus hâkimiyeti beraberinde yeni idarî, içtimaî ve hukukî değişiklikleri de getirdi. 1822, 1824, 1867, 1868 ve 1891 düzenlemeleri 1917’ye kadar olan Rus yönetiminin temellerini oluşturuyordu.

XIX. yüzyılda Kazaklar arasında başta İslâm olmak üzere farklı dinamiklerin etkisiyle başka değişiklikler de yaşandı. Kazak toplumunda İslâmiyet genel olarak XVIII ve XIX. yüzyıllara kadar fazla etkili değildi. Başta yöneticiler olmak üzere ulemâ ve eşraf kendilerini müslüman olarak tanımlamakla birlikte halkın çoğunluğu Şamanizm gibi geleneksel inançlarına bağlı idiler. XVII. yüzyıldan itibaren İslâm merkezleriyle olan ilişkilerin artması, müslüman sûfilerin gayretlerinin yaygınlaşması gibi gelişmeler Kazak bozkırlarında İslâmiyet'in yaygınlaşmasını hızlandırdı. Ancak bu dönemde kurumsal bir eğitim veya vakıf faaliyeti henüz başlamamıştı. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâm Kazaklar arasında önemli bir sosyal ve moral dinamik haline geldi. Orenburg gibi merkezlerde dinî okullar açıldı ve dinî eğitim yaygınlaşmaya başladı. Ruslar'ın İslâmiyet'i kendi hâkimiyetlerine bir engel olarak algılayıp karşı koyma çabalarına rağmen pek çok Kazak topluluğu gittikçe sosyal ve hukukî düzenlemelerini İslâmî prensiplere dayandırmaya başladı.

Kazakistan'ın siyasî, ekonomik ve sosyal gelişimi, II. Dünya Savaşı ile Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı 1991 yılı arasındaki dönemde Sovyet modelini izlemiştir. Kazakistan Komünist Partisi iktidar tekeli ve seçkinler teşkilâtı olma özelliğini korumuştur. 1980'lerde nüfusun yaklaşık % 5'i parti üyesiydi ve parti üyelerinin % 35'i Kazak'tı. Parti ve devlet teşkilâtının üst yönetimiyle ağır sanayi ve ziraat gibi ekonominin ana faaliyet alanları Ruslar'ın kontrolündeydi. Dinmukhamed Qonaev'in Kazakistan Komünist Partisi sekreterliği döneminde (1964-1987) durum tederden değişti ve Kazaklar'ın devlet yönetimine katılımı büyük ölçüde arttı.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, geçen 30 yıl içinde ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızla gerçekleştirerek, birçok önemli siyasi ve kültürel olaya imza attı. Uluslararası ve bölgesel birçok kurum ile kuruluşu üye olan, çok sayıda uluslararası politik, sosyal, kültürel ve ekonomik toplantılara ev sahipliği yapan Kazakistan, siyasi istikrarı, hızla gelişen ekonomisi ve sosyo-kültürel kalkınması ile “Orta Asya'nın Parlayan Yıldızı” olma nitelemesine layık bir ülke görünümündedir (Hizmetli, 2011: 42).

2. Kazakistan'ın Coğrafi Yapısı

Kazak Türklerinin yaşadığı Kazakistan Cumhuriyeti, 46°-87° ile 40°-56° kuzey enlemleri arasında, Türkistan'ın geniş bozkırları ile eski Türk anayurdu Altaylara kadar uzanan sahayı kapsayan bir coğrafyada yer almaktadır (Saray, 1993: 7).

Kazakistan coğrafi konum itibariyle Hazar Denizi, Sibiryaya ve Tanrı Dağları arasında yer almaktadır. Ülkenin Hazar Denizi'ne 1000 km kıyı uzunluğu bulunmaktadır. Kazakistan, toprak geişliğı ve 2.724.900 kilometrekarelik yüzölçümü bakımından en büyük alana sahip Türk devletidir. Yüz ölçümü bakımından dünyanın dokuzuncu, Türk ve Müslüman devletlerin en büyüğüdür. Doğal kaynaklar bakımından dünyanın sayılı zengin ülkelerindedir. Hem Orta Asya hem de Doğu Avrupa'da toprakları bulunan Kazakistan, Türkiye'nin yaklaşık 3,5 katı büyüklüğünde, ülkenin kuzeyinde ve batısında Rusya Federasyonu, doğusunda Çin, Güney kısımda ise Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan bulunmaktadır.

1991'de bağımsızlığını ilan ederek, bağımsız devlet olan Kazakistan'ın 1997'ye kadar başkenti Almatı'ydı. Burada çok depremlerin olması sonucu Akmola şehrinin adı Astana (Kazak dilinde başkent) olarak değiştirilerek, başkent ilan edildi. Ülkenin ilk devlet başkanı olan Nursultan Nazarbayev'in 2019'da görevi bırakması sonucunda, başkent Astana'nın adı değiştirilerek Nur Sultan adı verildi. Yeni Nur Sultan olan bu başkent 1999'da UNESCO tarafından "Barış Şehirleri" ödülüne layık görülmüştür.

Kazakistan'ın Doğu ve Güneydoğusundaki dağlık alanlar dışında kalan coğrafyasında ovalar ve bozkırlar yer kaplamaktadır. Ülkenin deniz seviyesi altındaki bölgesini Hazar Denizi sahilindeki topraklar oluşturmaktadır. Hazar ve Aral arasında yüksek, Üst-Yurt ve Mangışlak ovaları bulunur. Mangışlak'ın kuzeyinde yüksekliğı 556 metreye ulaşan, Kara-Tav ve Ak-Tav silsilesi bulunur. Kazakistan ovasının orta kısmı, Turan ovasının bir kısmını oluşturan kumluk sahadır. Turan ovasının Güneydoğu yönünde Kara-Tav silsilesi, Sir Derya ile Çu nehri havzalarını birbirinden ayırır. Doğu Kazakistan ovası daha yüksek olup Balkaş yönünde açılır ve güneydoğu yönünde Tiyen-Şan (Tanrı Dağları veya Han Tengri)'a kadar uzanır (Saray, 1993: 7).

Kazakistan'ın bitki örtüsü kuzeyden güneye doğru gidildikçe farklılık göstermektedir. Kuzey tarafta genelde orman ve bozkır bulunurken güneye gidildikçe çöle dönüşmektedir. Nehir tarafları ağaç ve çalılıklarla çevrilidir. Doğal kaynaklar bakımından ise oldukça zengindir. Petrol, doğalgaz, kömür, bakır, çinko, demir, kurşun ve altın başlıca kaynaklardandır.

3. Kazakistan'ın Ekonomik Yapısı

2020 yılı itibariyle Kazakistan nüfusu 18.681.427'dir. Yüzölçümü bakımından dünyanın dokuzuncu ülkesi olmasına rağmen, oldukça seyrek bir nüfusa sahiptir.

Kilometre kareye ortalama 7 kiři dūřuyor. Nūfusun %57'si Őehirlerde ikamet ediyor. 2 milyonluk nūfusuyla Almatı ũlkenin en bũyũk Őehridir. Bařkent Nur Sultan'ın ise nūfusu 1.100.000 civarındadır (URL1). ũlkenin resmi dili Tũrk dillerinden Kıpĉak grubuna baėlı Kazakĉadır, para birimi ise Kazakistan Tengesi'dir.

Kazakistan Devleti ekonomik politikalarıyla ilgili girişimlerini ve yaptırımlarını oluşturken tũrlũ sıkıntılarla da mũcadele etmiştir. 1900'lũ yıllardan başlayarak gũnũmũze kadar geĉen sũrede ũç ayrı ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizler her devlette olduğu gibi Kazakistan Devletinin ekonomisinde olumsuz etkilemiştir. Bu sebeple devlet ekonomisinin gelişmesi ve duraklama dũnemine girmesine ve bũyũmenin yavaşlamasına sebep olmuştur. Kazakistan Devletinin sahip olduğu yer altı kaynaklarının zengin olması ve artan ihracat verileri sayesinde bu krizlerin etkilerinin azalması sağlanmıştır. Özellikle bu ihracat gelirleri hammadde kaynaklarından sağlanmıştır.

Yũz Őlĉũm bakımından bũyũk olan Kazakistan toprakları tarım bakımından zengin ve tarıma elverişlidir. Özellikle buğday ve hububat ũretimi bakımından Önemli gelir kaynağı elde edilmektedir. Tarım ve hayvancılığa Önem verilmekte devlet tarafından bu sektŕler desteklenmektedir.

Tũrkiye ve Kazakistan arasındaki ilişkiler Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra başlamıştır. Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bağımsızlığını tanıyan ve elĉilikler aĉan ilk ũlkelerden birisi Tũrkiye'dir. Dolayısıyla Tũrkiye ve Kazakistan arasında ikili ilişkiler geĉmiřten gũnũmũze kadar başarılı bir Şekilde yũrũtũlmũřtũr. Tũrkiye'nin Kazakistan'dan ithal ettiği ũrũnlerin başında petrol, doğalgaz, demir ve ĉelik gelmektedir. Tũrkiye'nin ihraĉ ettiği başlıca ũrũnler ise, giyim, tekstil, ev eşyaları, beyaz eşyalar, tarım ve gıda ũrũnleri olarak ifade edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAK ÇOCUK FOLKLORU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1.1. Çocuk Folkloru

Çocuğun yetiştirilmesine yönelik, bebeğin oluşumuna ve ruhsal gelişimine uyarıcı olan çocuk folkloru, sonsuz eğitim değeri olan halkın derin bir mirası olarak kabul edilmektedir. “Folklor”, “halk bilimi” anlamına gelen İngilizce bir kelimedir. Ancak eski Sovyetler Birliği dışında, medeni ülkelerde “folklor” terimi, “halk müziği”, “halk oyunları”, “halk tiyatrosu”, “halk edebiyatı”, “halk sanatları”, “gelenekler”, “görenekler” ve “halk inançları” gibi konuları kapsamaktadır. Bu yüzden bu ülkelerde “Folklor” teriminin yanında “Etnografi” kelimesi genellikle birlikte kullanılır. Bunu kapsayan ise “Etnoloji” (Bilim dalı) dır. Eski SSCB'de olan halklarda ise folklor terimi yalnızca “halk edebiyatı”, yani sözlü olarak ortaya çıkmış ve icra edilmiş sözlü edebiyat konularını içermektedir.

Çocukluk dönemi, kavram olarak farklı bakış açılarını bünyesinde barındıran bir süreçtir. Bu dönem üzerine öne sürülen düşünceler daha çok doğumdan ergenliğe kadar olan sürece yoğunlaşmıştır. Mevlüt Özhan'a göre çocukluk, “insanın doğumundan ergenlik çağına kadar geçen dönemine denilmektedir. Ergenlik çağı ülkelere göre değişiklik göstermekte, kimi ülkelerde erken yaşlarda, kimi ülkelerde biraz daha geç yaşlarda başlayabilmektedir (Özhan, 2005: 225) Erkek ve kızların ergenlik dönemine göre değişim gösteren dönem bu nedenle “belli bir yaşla sınırlandırılmasa da genelde doğumdan itibaren on dört, on beş yaşlarına kadar olan dönem olarak kabul edilmiştir” (Özhan, 2005: 225). Yalçın ve Aytaş ise bu dönem ile ilgili olarak “Genellikle, bedensel ve zihinsel gelişim bakımından insanoğlunun 0-16 yaş grubuna çocuk denildiği bilinmektedir. Ancak bu sınırlamanın her zaman ve her

şartta geçerli olduğunu söylemek oldukça güçtür.” (Yalçın ve Aytaş, 2003: 13) şeklinde bilgi verir. Bu ifadeler de anlaşılacağı üzere, çocukluk dönemi ile ilgili kesin bir zaman aralığı vermek güçtür.

Çocuğun anne rahmine düşmesi ve doğum süreci ile başlayan hayat serüveni, içinde bulunan toplumun kültürü ile yoğurularak şekillenmektedir. “Bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bütün (Güvenç, 1974: 101-102) olarak ifade edilen kültürün bir bölümünü oluşturan folklor, çocuğa kültürle birlikte kazandırılır (Özhan, 2005: 225). Ancak çocuk folkloru, çocuğun dünyaya gelmeden önceki doğum öncesi uygulamaları da kapsamıyla birlikte çocuğun doğumu ve doğumundan ergenliğe kadar devam eden bir dönemi içerir. Çocuğun anne rahmine düşmesiyle başlayan dönem; “hamilelikle kalabilmek, çocuğunun cinsiyetini belirlemek için başlayan uygulamalar, hamilelik döneminde çocuğun cinsiyetiyle ilgili yorumlar, aşırma sırasındaki uygulamalar, düşüğü önleme, doğumu kolaylaştırma, doğum, ad verme, çocuk görme, diş hediği, saç kesme, yaş günü, erken yürüme, çabuk konuşması için yapılan uygulamalar, sünnet, okula başlama gibi törensel uygulamalar hep çocukla folklor ilişkisini gösterir (Özhan, 2011: 226). Ancak bu uygulamaların birçoğu çocuğun katıldığı, bireysel olarak veya bir başkasıyla ya da bir toplulukla birlikte yaptıkları uygulamalar olmayıp anne, baba ve yakın akrabaların çocukla paylaşmadan yaptıkları uygulamalardır (Özhan, 2011: 226). “Böylece çocuk folkloru, çocuklar tarafından, büyükler tarafından veya ortaklaşa üretilen, çocukların dünyasında yer alan, çocuklara yönelik olarak ortaya konulan maddi ve manevi bütün kültürel ürünleri kapsamaktadır. Çocuğun doğumu öncesinden başlayıp ergenlik dönemine kadar geçen süreç, süreçte rol sahibi olan birey ve çevrenin niteliği ve niceliği, aynı zamanda çocuğun dünyası etrafında şekillenen folklor malzemesinin nitelik ve niceliği, çocuk folklorunun kapsamı içerisinde yer almaktadır” (Keskin, 2009: 66).

Çocuk folkloru, “Türk kültür tarihinin belgelerle ulaşılabilen ilk dönemlerinden itibaren varlığını hissettirmeye başlamış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Daha çok sözlü kültür bağlamında üretilip icra edilerek yasatılan ve böylece varlığını sürdüren çocuk folkloru ürünleri, şüphesiz ki modern dönemde hızla ivme kazanan çocuk edebiyatımıza kaynaklık etmiştir ve etmeyi de sürdürmektedir” (Keskin, 2009: 60)

Zira çocuk folkloru olarak adlandırılan gelenek günümüzde de varlığını sözlü kültür ortamı içerisinde sürdürebilmekte ve çocuk folkloru ürünleri, teknolojinin bütünüyle hâkimiyet kuramadığı sahalarda kendisine daha rahat bir hareket alanı bulabilmektedir. Bu, elbette ki çocuk edebiyatı ile çocuk folklorunun farklı kültür daireleri içerisinde şekillenmiş ayrı değerler olduğu anlamını taşımamalıdır. Hem çocuk edebiyatı hem de çocuk folkloru, Türk kültür dairesi içerisinde şekillenen ve varlığını sürdüren paralel birer alan özelliği taşımaktadır. Eğer çocuk edebiyatıyla çocuk folkloru arasında bir fark aranacaksa, bunu geçirdiğimiz ve geçirmekte olduğumuz kültürel etkileşimlerde, sosyo-ekonomik yapının gösterdiği bölgesel-sınıfsal farklılıklarda ve elbette ki bunların folklor ve edebiyata olan yansımalarında bulmak mümkün olacaktır. Bu, bir bakıma Anadolu kültürünün sağlam temellerinden ve kültürel çeşitliliğinden, buna ilaveten güçlü bir Doğu-Batı ilişkisinden kaynaklanan bir durumdur (Keskin, 2009: 63).

Öte yandan çocuk, bir Tanrı emaneti olarak algılanmış ve çocukların rızkını temin etmek, sağlıklarını korumak, eğitimlerini sağlamak ana baba için geleneksel ve dini bir borç gibi algılanmış, aile kurumunun yapıtaşısı olan çocuğun üzerinde ayrı bir dikkatle durulmasını mümkün kılmıştır. Bu ve benzeri durumların doğal bir sonucu olarak Türkler, çocuklarıyla ilgili folklor üretimlerini mümkün olabildiğince geniş tutmuşlardır. Gözden kaçırılmaması gereken diğer bir etkense Türklerin yasadığı topraklarda çocuğun kendisini ortasında bulduğu sosyal hayatın ta kendisidir (Keskin, 2009: 66).

Tüm bunların sonucunda, çocuk folklorunun sınırları içerisine anne babanın veya toplumun çocuğun dünyaya gelişi öncesi, esnası ve sonrasındaki tutumlarını, çocukla ilgili inançları, çocuğun sevilme ve uyku gibi ihtiyaçlarını karşılamak maksatlı ortaya konulan sözlü malzemeleri; çocuk oyunlarını, tekerlemeleri, bilmeceleleri, ninnileri ve diğer halk bilgisi ve halk edebiyatı malzemelerini dâhil etmek mümkündür (Keskin, 2009: 66)

Bu tanımlama girişimlerinden bir tanesi Nebi Özdemir'e aittir. Halkbiliminin "*İnsan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirinden ayıran özelliklerin (simgeler, eşyalar, hal ve hareket kodları, dil, kuttörenler, davranış normları, inanç sistemleri vb.) toplamı olarak tanımlanan kültürü inceleyen bilim dalı*" olarak açıklayan Özdemir, kültür adlı bu yapının yaklaşık üçte birlik bölümünün çocuklarla ilgili olduğunu ve bu

nedenle de folklorun en önemli bölümlerinden birini “çocuk folkloru/kültürü”nün meydana getirdiğini belirtmektedir. ¹ (Keskin, 2009: 67)

“Çocuk folkloru, burada halkbiliminin hem bir alt araştırma dalı, hem de bu dalın malzemesinin adı olarak kullanılmaktadır. Çocuk folkloru, yetişkinlerin çocukla ilgili maddi ve manevi yaratmaları ile çocukların her türlü sözlü, sözsüz ve yarı sözlü yaratmalarını içerir. Bu ikili yapı, çocuk folklorunun kapsamının ve zenginliğinin belirtilmesi bakımından önemlidir. Nitekim çocuğun doğum öncesinden evleninceye kadar geçen yasamı, pek çok gelenek, görenek, inanç ve benzeri ile doludur. Bunda geçmiş yıllardaki çocuk ölüm oranlarının yüksekliğinin yanında, yetişkinlerin çocuklarını kendi sosyo-kültürel yapılarına uygun olarak yetiştirme kaygısının etkisi büyüktür. Çocuk bu kültürlenme adı verilen süreç içinde yerel ve ulusal kimliğini kazanır. Çocuk folklorunun diğer yanını, çocukların kendi yaratmaları meydana getirir. Bu maddi ve manevi ürünler, bağımsız ortamlarda ve isteğe bağlı olarak çocuklar tarafından yaratılmaktadır. Çocuk dili, çocuk törenleri, araçları, çocuk inançları, çocuk mizahı ve benzerinin yanında çocuk oyunları ve oyun araçları bu alanın en önemli ürünlerini meydana getirmektedir.”²

Böylece Gözaydın, çocuk folklorunun tanımını “...çocuğun dünyası içinde yer alan bütün olaylardan yola çıkarak yarattığı, zenginleştirdiği veya çeşitlendirdiği kültür malzemelerinin bütünü”³ şeklinde yapmıştır.

Sinan İmamoğlu ise *Van Çocuk Folkloru* adlı tezinin giriş kısmında “Çocuk folkloru denince; çocuğun anne karnında başlayıp gençlik dönemine kadar devam eden hayat serüvenini ve bu serüven içerisinde değerlendirilebilecek folklor ürünlerinden olan annenin hamileliği, loğusalık dönemi ile ilgili inanışlar, çocuğun cinsiyet tayini, çocuğun kırkının çıkması, çocuğun göbek kesimi, diş çıkarması, saç kesimi, yürümesi, konuşması gibi konuların yanında, belirli bir olgunluğa ulaşan çocuklar için çocuk masalları, çocuk bilmeceleri gibi malzemeler görülür.”⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Ahmet Keskin ise çocuk folklorunu; dünyaya gelişinden önce ya da sonra, büyükler-çocuklar tarafından veya ortaklaşa üretilen, çocuğun dünyasına hitap eden veya

¹ Nebi Özdemir. “Türk Çocuk Oyunları.” I. Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006 (I. Baskı), s. 16.

² Nebi Özdemir. “Türk Çocuk Oyunları.” I. Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006 (I. Baskı), s. 16-17.

³ Nevzat Gözaydın. “Çocuk ve Folklor.” Türk Dili, Sayı: 400, Nisan 1985, s. 326.

⁴ Sinan İmamoğlu. *Van Çocuk Folkloru*. Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2005, s. 1.

çocuğun dünyasını yansıtan maddi manevi, yazılı-sözlü kültür ürünlerinin bütünü” olarak tanımlamıştır (Keskin, 2009: 70).

Çocuk folklorunun oluşumunda çocuktan başka bir de sosyal çevre faktörü vardır.⁵ Çocuk folkloru içerisinde yer alan bazı türlerin ve bu folklor içerisindeki malzemelerin bir kısmının üretiminde anne-baba, yakın çevre bazen doğrudan üreticidir ve bu durumda çocuğun bu malzemelerin üretimindeki konumu pasif bir özellik gösterir. Çocuklarının maddi ve manevi çeşitli ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran anne babalar ve çocuğun diğer sosyal çevresi hem çocuğun bu ihtiyaçlarını gidermek hem de kendilerini sanatsal olarak ifade etmek veya rahatlatmak için bir şeyler “üretme” gereksinimi duymuşlardır. Örneğin ninnilerin, okşamaların üretiminde çocuğun teşviki vardır ancak üretici ve icracı rolündeki kişi çocuktan başka birisi olmak durumundadır ve bu, çoğu zaman annedir (Keskin, 2009: 73).

“Öncelikle yaşlarına göre tanımlanan bir halk grubu. Çocuklar akranları ile ilk karşılaşmalarından itibaren ergenlik deneyimleri başlayana kadar geleneksel bilgi – sözlü, örfi veya sosyal ve maddesel - oluşturlar ve devam ettirirler. Cinsel ve irksal ve bir dereceye kadar etnik ve milli farklılıkların (hepsi kendi töresel bilgilerinde ortaya çıkar) farkında olmalarına rağmen; çocuklar folklorlarını kendi grupları içinde oldukça özgürce iletirler. Çocuk halkbilimi on iki yaşına kadar çocuklar tarafından oluşturulan ve iletilen geleneksel malzemedir; bu yaştan sonra ergenlerdir ve töresel bilgileri çocukluklarını arkada bırakmaya çalıştıkları bu dönemde değişir.” (Brunvand, 1996: 286’ dan akt. Çalık, 2011: 6) tanımları yapılmıştır.

Abilhamitkizi, “Çocuk Edebiyatının Gelişim ve Kalıplaşma Devri” adlı çalışmasında Kazak edebiyatını belirli dönemlere ayıran bilim adamı B. Kenjebayev’in tasnifini dikkate akarak çocuk edebiyatını aşağıdaki sistemde sıralamıştır:

1. Kazak çocuk folkloru
2. Eski Türk halklarında ortak değerlerdeki nesil meselesi
3. XV-XIX. asırların I. döneminde nazım türündeki çocuk eğitimi
4. XIX. asrın II. döneminde aydın, demokratlar devrindeki çocuk edebiyatı

⁵ Halk bilgisi ürünlerinin oluşumunda şartlar ve çevrenin etkisi ile ilgili bkz. Metin Ekici. “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” Milli Folklor, Sayı: 39, Ankara: 1998, ss. 25-34.

5. XX. asrın ilk döneminde Alaş edebiyatı devrindeki çocuk edebiyatı

6. Sovyetler devrindeki çocuk edebiyatı

7. Çağdaş Türk edebiyatı.

Folklor, şüphesiz çocuk edebiyatının başlangıcı, kaynağıdır (Abilhamitkizi, 2012: 81).

Kazak Türkçesinde çocuk folkloru için “Balalar Folklorı” terimi kullanılmaktadır. Kazak çocuk folkloru çalışmalarının 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus araştırmacıların Kazakistan sahasında yaptığı derlemeler içinde bilmece, masal vb. türlerin yayınlanmasıyla başladığı kabul edilmektedir. İlk yayınlardan sonra, 1920-1930 yılları arasında Kazak bilim adamlarının “Kazak Folkloru” ve “Kazak Edebiyat Tarihi” gibi genel konulu yayınları içinde çocuk folkloru ürünlerine ait metinlere yer verilmiştir. 1926’dan itibaren ise Kazak çocuk folklorunu bağımsız olarak ele alan yayınlar yapılmaya başlanmıştır.

1926 yılında “Çocuklara Hediye” (Balalarğa Tartu), 1927 yılında “Yalanlamalar” (El Ötirigi), 1928 yılında ise “Köydeki Gençler” (Auлдаğı Jastar) isimli kitaplar yayınlanmış ve bu kitaplarda çocuk folkloru ile ilgili metinlere yer verilmiştir. Burada ismi verilen çalışmalardan sonra Kazak çocuk folkloru ile ilgili bağımsız yayınlar artmıştır ve bu çalışmalarda Kazak çocuk folkloru adı altında yer alacak türler konusunda fikir birliğine varılamadığı hemen her çalışmada farklı türlere yer verildiği görülmektedir (İslamjanulı, 1995: 15).

Araştırmalarda, Kazak çocuk folkloru hakkında bağımsız bir tanım bulunmamaktadır. Kazak çocuk folkloru hakkında verilen bilgilerden yola çıkarak bir tanım yapacak olursak; insan doğduktan sonra, konuşmayı, düşünmeyi öğrenir ve edebiyatla karşılaşır. Çocukluk dönemi boyunca ninnileri, masalları dinlemeye başlar. Böylelikle çocuğun söz hazinesi gelişir. Çocuklar yetiştiğinde büyüklerinden dinledikleri ninni, masal, şiirleri tekrar etmeye başlar, belli bir yaşa geldiklerinde de yaşlılarıyla beraber oyunlar oynamaya, atışma yapmaya, masallar anlatmaya, tekerlemeler söylemeye, halk oyunlarını oynamaya başlar. Bununla birlikte çocuğun doğumuyla ilgili yapılan beşik düğünü, sünnet düğünü, saç kesme, köstek kesme gibi uygulamalarda yaygın olarak yapılır. Bütün bu bahsedilen halk kültürü ürünleri çocuk folkloru olarak adlandırılmaktadır. Anlaşılan o ki kim tarafından oluşturulduğuna bakılmadan merkezinde çocuk olan, genellikle çocuklar tarafından ya da büyükler tarafından icra

edilen ve çocukların eğlendiği, öğrendiği ve sosyalleştiği malzemeleri sözlü kültürde yaşayan ve geleneksel özellikleri içinde barındıran her türlü folklor araçlarına “çocuk folkloru” adı verilir. Çocuk folklorunun malzemesini karşılayan terimlerin doğru bir şekilde tanımının yapılması için sınıflandırmak önemlidir. Bu nedenle çocuk folklorunun sınırları belirlenmiş, çocuk edebiyatı üzerine yapılmış araştırmalarda çocuk folkloru tasnif edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Kazak çocuk folkloru üzerine çalışmalarda bulunan Kenjehan İslamjanulı, “Manevi Kaynak” (Ruhani Uız) adlı çalışmasında çocuk folkloru türlerini yaratıcılarına göre tasnif etmiştir (İslamjanulı, 1995: 27-136). Bu tasnife göre Kazak çocuk folkloruna ait türleri üç ana grup halinde ele alınmıştır:

Birinci grup, “Älpeşteu Poeziyası” (Çocukları Avutma Maksatlı Söylenen Türler) şeklindedir ve bu gruptaki alt türler “Besik Jırı” (Beşik Jırları), “Säbilik Ğurıp Jırları” (Çocuklar İçin Söylenen Jırlar) ve “Mäpeleu Jırları” (Avutma Jırları) olarak belirlenmiştir. Birinci gruptaki ürünlerin üreticisi ve icracısı tamamen büyüklerdir.

İkinci ana grup “Jetkinşekter Poeziyası” (Okul Çağındaki Çocukların Folkloru)dur ve bu gruptaki alt türler “Mausımdıq Jırlar” (Mevsim Jırları), Arnau-Tilek Öleñder” (Başkasını Tarif Etme, Övme ve İyi Niyet Şarkıları-Nağmeleri), “Balalar Öleñderi” (Melodili Çocuk Şarkıları-Nağmeleri), “Taqpıqtar” (Melodisiz Çocuk Şarkıları-Nağmeleri), “Swramaqtar” (Soru-Cevaplar), “Qızıqtamalar” (Şaşırtmacalar), “Ötirik Öleñ” (Yalanlamalar), “Mazaqtama” (Dalga ve Alay Şiirleri) şeklinde belirlenmiştir. İkinci grupta üretim ve icranın merkezinde çocuklar yer almaktadır.

Üçüncü ve son grup ise “Oyındıq Folklor” (Oyun Folkloru)’dur. Bu grubun alt türleri de “Oyınğa Şaqrıu” (Oyuna Çağırış), “Qalamaq” (Ebe ve Eş Seçimi), “Sanamaq” (Saymaca-Sayısmacalar), “Dramalıq Oyındar” (Dramatik Oyunlar), “Öleñ Oyındar” (Oyun-Koşuklar, Şiirli Oyunlar), Täjikelesu” (Kelim-şiiir-mimik ve hareketlere dayanan alay koşukları), “Jañıltpaş” (Yanıltmaçlar), “Jumbağ” (Bilmece), “Balalar Aytısı” (Atışmalar) şeklinde belirlenmiştir.

1.2. Çocuk Folkloru Üzerine Kazakistan’da Yapılan Çalışmalar

Kazak folklorunun doğrudan doğruya malzeme olarak araştırılmasını ilk Şokan Valihanov (1835-1865) gerçekleştirmiştir. Onun atasözü ve deyim, hikâye, masal,

türkü, destan ve mitoloji konusundaki derlemeleri ilk çalışmalar olarak büyük önem taşımaktadır. Valihanov, sadece folklor malzemeleri toplamakla yetinmemiş, bunlardan hareketle Kazak halkının tarihini aydınlatmaya da çalışmış, Kırgız Türklerinin folkloru konusunda da çalışmalar yapmıştır. “Kazak Şejiresi, “Wlı Cüz Kazaktarınıñ Añız-Äñgimeleri men Añızdarı” onun yaptığı çalışmalardan bazılarıdır (Çınar, 1994: 47).

Kazak folklorunun ilk örneklerinin sistematik olarak derlenmesi ve çalışılması XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Örneğin, Radlov’un “Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri” (1870) adlı 10 ciltlik eserinin üçüncü kitabı Kazak folkloru için çok değerli bir hazinedir. Bu kitapta folklorun dil ve üslubunun, tür yapısının tanımı, aynı zamanda “Efsaneler”, “Hikâyeler”, “Aytış”, “Halk şiirleri”, “Masallar”, “Kahramanlık Destanları” gibi çocuk folkloru örnekleri bulunmaktadır.

M. İbragimov’un “Kırgız (Kazak) Halkının Etnografik Denemeleri” eserinde bir çocuğun doğumuyla ilgili halk inanışları ve Kazak bilmecelerinin çeşitli versiyonları yer almaktadır (İbragimov, 1872: 1,14).

I. Altınсарın’ın “Kazak Antolojisi” adlı eseri, çocuklar için Kazak halk edebiyatının en güzel örneklerinden alıntılar içermektedir. 3 Aralık 1876’da N. İ. İlminsky’ye yazdığı bir mektupta: “İlk kitabımı Paulson’un kitabının derlendiği sıraya göre yazmak niyetindeyim. Elbette bunu Kazak çocukları için yazıyorum.” demiştir. “Kazak Antolojisi” dört bölümden oluşmaktadır: “Küçük Hikâyeler – Masallar (Çocuklar Hakkında)” adlı ilk bölümü ise çocuk folkloru neşrinin başlangıcı sayılır (Altınсарın, 1879: 12-36).

E. Pokrovsky’nin 1884 yılında yayınlanan “Tarih, Etnografya, Pedagoji ile Bağlantılı Çocuk Oyunları” eserinde Kazak çocuk oyun çeşitleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1895 yılında “Torğai” gazetesinde Ahmed Baitursunov’un kendisi tarafından derlenen “Kazak Batıl İnanışları ve Atasözleri” yazısı yayınlamıştır.

M. Dulatov’un “Kiragat (1916)” adlı ders kitabında çok fazla sözlü kültür ürünü bulunmaktadır. Bu kitap; masal, hikâyeye ve çocuk folkloru ile ilgili çok sayıda örnek içermektedir. İlkokul öğrencileri için tasarlanan bu kitabın ilk bölümünde doğa ile ilgili hikayelere, ikinci bölümünde ise halk kültürüyle ilgili hikâyelere yer verilmektedir.

İlk kez 1926'da yayınlanan M. Dulatov'un "Çocuklara Hediye" eserinde, çocuklar için halk şiiri örnekleri daha ayrıntılı olarak gruplandırılmıştır. Bu eserde çocuk folkloruna has ninniler, parmak oyunları, şiir ve tekerlemeler, armağan şiirleri, bilmece örnekleri yer almaktadır.

A. Baitursinov'un "Edebiyata Giriş" adlı çalışmasında "yalan şiir", "tekerleme", "bilmece", "çocuk şiirleri", "jarapazan", "ninni" gibi terimler ilk olarak bilimsel dolaşıma girmiş ve anlamsal olarak tanımlanmıştır (Baitursinov, 1926: 105-145).

Ahmet Baitursinov 1926 yılında, Kazak halkının vefat etmiş kişilerini anmak için zor zamanlarda Kazak dilinin zenginliğine tanıklık eden "23 Yas" isimli eserini yayınladı. Eserde Kazıbek Bi, Abılai Han ve diğer ünlü ulu kişiler ve kahramanlar hakkında ağıtlara yer vermiştir.

M. Auezov'un 1927'de yazdığı "Edebiyat Tarihi" isimli çalışma, geleneksel şiirler, masallar, kahramanlık destanları, aytış gibi Kazak folklorunun tüm türlerini kapsayan önemli eserlerden biridir.

A. L. Troitskaya'nın "Taşkent ve Çimkent İlçelerinin Yerleşik Nüfusu Arasında Çocuğun İlk Kırk Günü" isimli makalesinde, "Çocuğun Doğumu", "Çocuğa İsim Verme", "Çocuk Şiirleri" ve "Ninni" gibi konular üzerinde genel bilgiler verilmiştir (Troitskaya, 1927: 350).

Kazak folklorunu inceleyen S. Seifullin'in "Kazak Edebiyatı" çalışmasında çok değerli araştırmalar ve bilgiler vardır. Araştırmacı, türküleri çocuklar için özel olarak gruplamamakta ve ayırmamaktadır, ancak onları halk mirasının alt türleri olarak kabul etmektedir. Örneğin ninniler, çocuk şiirleri ve oyun şiirleri, günlük söylenen şiirler bir tür; türküler, bilmece, tekerlemeleri ise ayrı bir tür olarak incelemiştir (Seifullin, 1927: 28-32).

Jansügirov, 1927'de halk arasında kulaktan kulağa aktarılan ünlü kırk yalanı derleyerek "Ülkenin Yalanı" kitabını yayınlamıştır. 1928'de yayınlanan "Köyde Gençler, Gençler İçin Oyunlar" kitabı çocuk şarkılarını ve oyunlarını içermektedir.

Tüm Kazak çocuklarının bildiği yüze yakın bilmeceyi ilk araştırıp yazan, düzeltten ve yayımlayan ünlü Kazak şairi yazarı İ. Jansügirov'dur. 1929-1931 yıllarında yazılan "Balalarğa Tartu", "Balalarğa Bazarlıq", "Malta", "Bilmece", "Odaq" gibi çocuklar için resimli kitapları bulunmaktadır. Şairin çocuklara yönelik eserleri arasında dikkat

çeken bir diğerk mirası ise 1930 yılında “Kazakistan” yayınevi tarafından yayınlanan “Bilmeceler” adlı eseridir. Söz konusu eser, “Ev aletleri”, “Doğal olaylar”, “Aletler” gibi üç bölümden oluşuyor.

Kazak çocuk oyunlarına önem veren kişilerden biri A. L. Melkov olup “Kazakların Hayatını İnceleme Programı (Kazak-Kırgız)” adlı kitabında, Torğay ve Ural bölgelerinin çocuklarından toplanan yaklaşık otuz oyuna yer vermiştir (Melkov, 1929: 55-57).

M. F. Gavrilov’un “Çocuk Doğumu ve Yaşamın İlk Yılları” adlı eserinde, Kazak çocuklarına ait tekerleme örneklerine yer verilmiştir (Gavrilov, 1935: 56).

Çocuk şiirlerinin en eksiksiz eseri, ünlü bilim adamı B. Kenjebayev tarafından 1943 yayımlanan “Bebek Şarkısı” adlı kitaptır. Ramazan ayında söylenen Kazak folklorundaki önemli türlerin birini “Jarapazan” şiirlerinin tam örneğini bu eserde görmekteyiz.

Ş. Ahmetov, “Kazak Çocuk Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler” adlı eserinin “Sözlü Edebiyat-Çocuk Edebiyatının Altın Fonu” adlı bölümünde ilk kez “Çocuk Folkloru” terimini kullanarak açıklama yapmış ve alt türlerini analiz etmiştir. Eserde çocuk edebiyatının başlangıç kaynağı olarak ninniye tanımlayarak edebiyatın gelişmesindeki önemini, çocukların estetik beğenilerini, dünya görüşlerini ve eğitimdeki rolünü anlatmıştır (Ahmetov, 1965: 132).

B. Uahatov “Kazak Türküleri” adlı monografisinde, çocuk şiirlerine ayrı bir bölüm ayırmıştır. Ayrıca “Kazak Türkülerinin Tipolojisi” adlı kitabında da halk şiirlerinin kökenini, şiirsel yapısını, tür sistemini belirterek Türk halklarının folkloru ile ortak çizgileri üzerinde durmuştur (Uahatov, 1974: 32-61).

Halk bilimci M. Gabdullin’in “Kazak Halkının Sözlü Edebiyatı” adlı ders kitabında, “Bir insanın doğumdan ölüme kadar hayatta yaşadığı her şeyi içine alan sözlü edebiyat örneklerine yer vermiştir. Yeni doğmuş bir çocuk için “şildehana”, ilk uzak yola çıkacağı zaman “toqım kagar” gibi ritüelleri anlatmış ve “ninni”, “tekerleme”, “sahte şiirler”, “bilmeceler” vb. türler hakkında bilgi vermiştir (Gabdullin, 1974: 62).

Kazak çocuk folklorunun müzikal çalışmaları B. G. Erzakoviç’in 1968 yılında yayımladığı “Kazak Halkının Türkü Kültürü (Kazak Halkının An Madeniyeti)” eserinde yer almaktadır. İlk çalışmasında çocuk müzikal folklorunu “Çocuklar İçin

Şiirler” (Balalar Üşin Jırlar), “Çocuk Şarkılarına Yer Veren Oyunlar ve Eğlenceler” (Balalardın Oyındıq Jırları) şeklinde iki kategoriye ayırmıştır. Ayrıca ikinci kitabı “Kazak Müzikolojisinin Kökenleri Üzerine” (Kazak Halkının Muzıkalıq Murası) (1987) adlı çalışmasındaki “Çocukların Oyun ve Eğlence ile Eğitimi” bölümünde Kazak halkının çocuk şarkılarını ortaya çıkarmıştır.

M. Alimbayev ve K. Bayanbayev tarafınan 1977 yılında yayınlanan “Kazak Çocuk Şiiri Antolojisi” (Kazak Balalar Poeziyasının Antologiyası) adlı eserin “Sözlü Edebiyat Örnekleri” (Auz Adebıyeti Örnekteri) bölümünde, “ninniler, tekerlemeler, çocuk oyunları, bilmeceler, atasözler” gibi çocuk folkloruna has türlere yer verilmiştir (Alimbayev, Bayanbayev, 1977: 21-33)

Kazak çocuk folkloru üzerinde çalışmalarda bulunan Kenjehan İslamjanulı Matıjanov, “Manevi Kaynak (Ruhani Uız)” adlı çalışmasında çocuk folkloru türlerini yaratıcılarına göre tasnif etmiştir. Bu tasnifte Kazak çocuk folkloruna ait türler üç ana grup halinde ele alınmıştır: Birinci grup “Çocukları Avutma Maksatlı Söylenen Türler” (Elpeştev Poeziyası) şeklindedir. İkinci ana grup “Okul Çağındaki Çocukların Folkloru” (Jetkinşekter Poeziyası), üçüncü ve son grup ise “Oyun Folkloru” (Oyındık Folklor)dur (İslamjanulı, 1995).

Baykadamova Kunimjan’ın “Kazak Gelenek ve Görenekleri” (Kazak Salt Dastürleri) (2001) adlı ders kitabında, Kazak müzik folklorunun eski örnekleri, şarkıların bazı versiyonları, örf ve adetlerin halk hayatındaki yeri, tür özellikleri taşıyan türküler, ritüel, şarkılar vs. yer almaktadır.

Kenjeahmetulu Seyit’in “Yedi Hazine” (Jeti Qazına) adlı kitabında ise gelenekler, görenekler, dil, din, eğitim, tasavvuf, örf ve adetler, milli öğretiler, dini inançlar, Kazak ritüelleri gibi konuları ele alınmaktadır (Kenjeahmetulu, 2003: 32).

Mırzagaliyeva Kulan Bisenkızı’nın “Tumar (Muska), Annenin Dileği-Büyükannenin Duası (Ananın Tileği – Ajenin Duası)” adlı çalışmasında, anneannenin dilek ve beklentileri yer almaktadır. Eser, bir insanın mutluluğunun inanç, sabır, ahlak, nimetler, Kazak hurafeleri, Kuran ayetleri, şiirler, insan hukuku gibi niteliklerle değerlendirilmesine rehberlik ettiği vurgulanır ve Kazak gelenek göreneklerine yer verilir (Mırzagaliyeva, 2005: 175).

Islamjanulı Kenjekan “Kazak Aile Folkloru” (Kazak Otbası Folklorı) adlı çalışmasında, Kazak aile folklorunu özel bir araştırma konusu olarak ayrıntılı şekilde ele almıştır. Aile folkloru, tür, terminolojik sistem, şiirsel yapı, etnografik ilişkilerin tipolojisi, yayın, tarih yazıcılığı konusunda araştırılıp değerlendirilmiştir (Islamjanulı, 2007: 115-146).

2011 yılında yayımlanan Celbuldin Erkebulan Taspaeviç’in “Kazakların Gelenek ve Görenekleri” (Kazaktardın Adet Ğuruptarı) adlı kitabında, Kazak halkının temel kavramlarının oluşmasında büyük bir anlam taşıyan gelenek ve görenekler yer almaktadır. Bu kitap aynı zamanda unutulmuş bazı gelenekleri, kıyafetleri canlandırmaya yardımcı olacaktır. Kazak atasözleri, milli yemekleri, el sanatları, oyunları, âdetleri, nevrüz, şiir yarışmaları gibi konuları içeren çalışmanın Kazak çocuk folkloru araştırmalarındaki yeri önemlidir.

E. Aydarhanova’nın “Çocuk Terbiyesine Bağlı İnanışlar” (Bala Tarbiyesine Baylanıstı İrımdar) (2014) adlı çalışmasında, Kazak çocuk ritüelleri, gelenekleri, ölüm, doğum, sünnet gibi âdetleri ve sözlü kültür unsurlarını incelenmiştir.

Begmanov Kasımhan’ın “Gelenek: Dün, Bugün, Yarın” (Dastür: Keşe, Bugin, Erten) (2017) adlı dört ciltlik eserinde, ülkenin ilim, din, kültür ve sanat bilim adamlarıyla Kazak gelenek-görenekleri, halk inanışları, milli oyun ve kıyafetleri, milli terbiye hakkında geçen diyaloglarına yer verilmiştir.

1.3. Kazak Çocuk Folkloru Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

1961 ile 1991 yılları arasındaki dönemde özellikle Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk dünyası çalışmaları kapsamında Kazak tarihi ve kültürü hakkında önemli çalışmalara imza atmışlardır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Türkiye’de diğer Türk devlet ve topluluklarının yanı sıra Kazak tarihi ve kültürü hakkında gerek resmi kurum ve kuruluşlar gerekse özel vakıflar ve enstitüler ile yayınevleri telif ve çeviri yoluyla çok yoğun bir yayın çalışması gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde genel nitelikte Türk bilim adamları tarafından Kazak tarihi ve kültürüne ait eserler verilmiştir. Cumhuriyet döneminde 80 yılı aşkın telif ve çeviri yoluyla Kazak tarihi ve kültürü hakkında önemli bir bilgi birikimine ulaşılmıştır (Güler, 2010: 177).

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün en önemli çalışmalarından biri 1976'da oldukça hacimli Türk Dünyası El Kitabı'nı yayınlamış olmasıdır. Söz konusu çalışma, Türk dünyası coğrafyasının tarihi ve kültürü hakkında derli toplu ilk Türkçe kitaptır (TKAE, 1976). Bu çalışmada Kazak dili, edebiyatı, tarihi ve coğrafyası hakkında da bilgiler vardır. Enstitünün "Türk Kültürü" adlı aylık dergisinde de Kazak tarihi ve kültürüne yer veren çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Ahmet Caferoğlu'nun "Kazak Türkleri Hakkında" isimli makalesi (Caferoğlu: 1965), Hasan Oraltay'ın "Kazak Türklerinin Çadırları" (Oraltay, 1978) makaleleri ilk dikkat çeken çalışmalardır.

Kitaplar

Zeyneş İsmail ve Muhittin Gümüş tarafından yazılan "Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri" isimli çalışma, Kazakistan ile Türkiye arasındaki kardeşlik bağlarının kökenlerini ve bugüne kadar devam eden ortak kültür değerlerini iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Araştırmacılar Kazakistan sahasında yaptıkları araştırmalar sonucunda derledikleri atasözlerinden 5000 kadarını muhteva ve şekil yönünden değerlendirmişlerdir (İsmail ve Gümüş, 1995).

Ayşe Yücel Çetin "Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği" (2003) adlı kitabında, Kazakistan sahası hikâyecilik geleneği ve icracıları hakkında genel bilgiler vererek halk hikâyelerinin kaynakları ve konuları, şekil ve üslup özellikleri, şahıs kadrosu ve özetlerine yer vermiştir.

Kazak Türklerinin bilgeliğini, iç dünyasının zenginliğini gösteren "Kazak Edebiyatı: Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı" isimli çalışma, 2007 yılında Kenan Koç, Almagül İşima ve Bolat Korganbekov tarafından yayınlanmıştır. Kazakların henüz yazıyı kullanmadıkları dönemlerde günlük hayatlarını, uğraşlarını, sevinç ve üzüntülerini, arzularını, dünya görüşlerini çeşitli şarkı ve cırlar, kahramanlık ve aşk destanları, masal, efsane vb. folklor türleriyle söz hünerlerini ispat ederek dile getirdikleri nazım türleri, yüzyıllarca süren sözlü edebiyatın geçirdiği aşamalar bu kitapta ele alınmış, bu yolla da Kazakların toplumsal hayatı, buna bağlı meseleler hakkında ipuçları verilmiştir.

Kültür varlığımızın zenginliğini ortaya koyması açısından son derece önemli olan bir başka çalışma, Dr. Nedim Bakırcı'nın "Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasıdır. Eserde, Türk dünyasında anlatılan hayvan masallarından 301 masal metnine yer verilmiştir (Bakırcı, 2010).

Layik Altınmakas'ın "Kazak Edebiyatı" isimli eserinde, Kazak Hanlığı'nın kurulduğu XV. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar tüm Kazak edebiyatının sözlü ve yazılı türlerinden örneklere yer verilmiştir. Örnek metinler Kazakça olmakla birlikte, edebî türler Türkçe olarak izah edilmiştir. Aynı şekilde edebî şahsiyetlerin biyografileri de yine Türkçe verilmiştir. 600 sayfayı aşan bu hacimli eser âdeta bir Kazak edebiyatı el kitabı niteliğindedir (Altınmakas, 2014).

Ekrem Ayan tarafından kaleme alınan "Çağdaş Kazak Edebiyatının Öncülerinden İbray Altınсарın" isimli çalışma, Kazak halkının geleneksel kültürünü koruyarak çağdaşlaşması yolunda büyük emekler harcamış İbray Altınсарın (1841-1889) hakkında bilgilere yer vermektedir. Ayrıca Kazak kültürünün canlı tutulması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını kendisine şiar edinen Altınсарın'ı ele alan bu çalışmada, Kazak çocukları için ders kitapları yazan, uzun yıllar öğretmenlik yapan Altınсарın hakkında bilgi verilerek, yazarın çocuk folkloru üzerine çalışmalarını anlatmaktadır (Ayan, 2015).

Uğur Gürsu'nun "Kazak Atasözleri" adlı çalışmasında farklı konulara göre tasnif edilmiş 10.000 civarında atasözü yer almaktadır. Çalışmada bu atasözleri Latin harfleriyle verildikten sonra Türkiye Türkçesine aktarılmış ve açıklanmıştır. Çalışmada iki Türk lehçesindeki atasözlerine ilişkin karşılaştırma bölümü ile Kazak Türkçesindeki atasözlerinin söz varlığını yansıtan sözlük kısımları da bulunmaktadır (Gürsu, 2017).

Bayram Durbilmez'in "Türk Dünyası Kültürü -I" adlı kitabı, "Destanlar", "Mitolojik Renkler ve Sayılar", "Sözlü Tarih ve Âşık Edebiyatı", "Bilmece Kültürü", "Atasözü Kültürü", "Evlenme Kültürü", "Halk Bilimi Çalışmaları" başlıklarını taşıyan yedi bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölüm, "Türk Dünyasındaki Bilmece Kültürü Üzerine"dir. Yazar, diğer bölümlerde olduğu gibi burada da örnek bir Türk kültür coğrafyası özelinden tüm Türk dünyasına atıflarda bulunmak suretiyle konuyu işlemiştir. Bu bağlamda özellikle ele aldığı coğrafya Kazakistan olmuştur. Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarının ortak kültürü konusunda yapılan akademik araştırmalardan / incelemelerden bir kısmına yer verilen bu eserde, destan, bilmece, atasözleri, alkış, kargış gibi sözlü edebiyat ürünleri ile birlikte halk inanışları, halk hekimliği, mitolojik sayılar, mitolojik renkler, evlenme kültürü ve halk bilimi çalışmaları ele alınmıştır (Durbilmez, 2017).

Mehmet Kahraman “Kazak Çocuk Edebiyatı” isimli kitabında “Dünyada çocuk edebiyatı ürünleri genel olarak okul öncesi, okul çağı ve gençlik kitapları olmak üzere kendi içinde üç bölüme ayrılır” diyerek, Kazak toplumunun Sovyet öncesi dönemde çocuk edebiyatı ürünleri bakımından güçlü bir geleneğe sahip olduğundan bahseder. Özellikle hanlıklar dönemi eserlerinin çeşitli vesilelerle kayıt altına alınan ürünleri aracılığıyla görünür hale gelen eserler masal, efsane, destan, şiir, şarkı-türkü, halk hikâyelerinden oluşmaktadır. Bu halk edebiyatı verimleri sonraki dönemlerdeki edebi türlerin biçim, şekil, içerik, tema ve dilsel temeli olarak kabul edildiğinden söz eder (Kahraman, 2021).

Makaleler

Kazak Türklerinin milli oyunlardan biri “At yarışıdır”. Mualla Uydu Yücel tarafından kaleme alınan “Kazak Türklerinin Milli Oyunu” isimli makelede, köklü bir geçmişe sahip olan Kazak Türklerinin günümüzde de bu zengin kültürü çok canlı bir şekilde devam ettirdikleri belirtilmiştir. Kazak Türkleri, geçmişten günümüze kadar mirasları olarak gördükleri ve kültürlerinin bir parçası olarak kabul ettikleri gelenek ve göreneklerini biraz değiştirerek biraz da geliştirerek yaşatmaya devam etmektedirler. Kazak Türkleri hayatlarının en önemli anları ile milli ve dinî günlerini tam bir bayram havası içerisinde kutlamaktadırlar. Çeşitli şekillerde düzenledikleri eğlenceleri de “toy” kelimesi ile ifade etmektedirler. “Doğum günü”, “Şildehane”, “Dilaçar”, “Sünnet”, “Askere Gönderme”, “Düğün”, “Altın ve Gümüş” gibi hayatlarının en önemli günleri ile dinî bayramlar ve resmî bayramları da büyük bir sevinç ile hazırladıkları toylarla kutlamaktadırlar. Bu kutlamalarda çeşitli oyunlar oynanmakta ve yarışlar düzenlenmektedir. Bu oyunlar bir taraftan nesilden nesile aktarılırken bir taraftan da milli bir kimliği göstermektedir. Bu yüzden oyunlar hakkında Kazakistan’da yazılan kitapların veya kitaplardaki bölümlerin genel başlıkları Kazakların Ultık Oyunları (Kazakların Milli Oyunları) şeklindedir. Kazak milleti gerçekten de geleneklerine son derece bağlı, eğlenmeyi seven ve bunu da sanata dönüştürmeyi başaran bir millet olduğundan bahsetmiştir (Yücel, 2001).

Nerin Köse “Kazakların Halk Hekimliğiyle İlgili Bazı Pratikleri Hakkında” isimli makalesinde, “Halk Hekimliği” diye tanımladığımız geleneksel tedavi yöntemlerinin kaynağının ancak söz konusu toplumun kültürünü bilmekle mümkün olabileceğinden bahsederek, Kazak halk hekimliğine ilişkin tedavi yollarını üç gruba ayırmıştır:

1. Sihir ve büyüye dayanan tedavi yolları: "İşirtki", "Üşkirü", "Uşıktau", "Emdeu", "Otpen Alastau", "Korıktık Kuyu".

2. İlaçla tedavi edilenler: "Soğuk algınlığı-grip-romatizma", "yüksek ateş sebepsiz yere bayılma", "düşme ya da çarpma sonucu oluşan şişlikler", "kırık", "çıkık", "yılan-büyü-akrep sokması".

3. İlaçla ve sihir yoluyla tedavi edilenler, "Yüksek ateş-sebepsiz yere bayılma", "soğuk algınlığı-grip-romatizma", "kırık" (Köse, 2001).

M. Ali Yılmaz "Kazaklarda Batıl İnanışlar" isimli makalesinde, Kazak Türkleri arasında görülen halk inanışlarını incelemiştir. Derlediği inanışları konularına göre sınıflandırmış ve hangi amaçla icra edildiğini saptamaya çalışmıştır. Ayrıca bu inançların eski Türk inançları ve İslam dini ile etkileşimini ortaya koymaya çalışmıştır. Eski zamanlardan bu yana gelen bu inanışlara ilişkin uygulamaların ebeveynler aracılığıyla nesilden nesle aktarılarak günümüzde halen geçerliliğini koruduğunu söylemiştir (Yılmaz, 2008).

Kazak halkı, geçmişten günümüze töre, tören ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olup bunları yaşatmaya çalışmaktadır. Kazak Türklerinin yaş dönümü, inanç ve geleneklerinden olan doğum, beşik toyu, ad koyma, ata bindirme töreni, sünnet olma, evlilik, ölüm vb. inanç ve gelenekleri, Gökhan Tarıman Cenikoğlu'nun "Kazak Türklerinde Yaş Dönümü İnanç ve Gelenekleri" makalesinde görmekteyiz (Cenikoğlu, 2009).

Bayram Durbilmez tarafından kaleme alınan "Kazakistan'dan Derlenen Manzum Bilmecelerin Şiirlik Yapı Özellikleri ve Bir Tasnif Denemesi" adlı makalesinde, Kazakistan'daki "jumbak" terimi (bilmece) temelinde, Kazakistan'dan derlenen 202 manzum bilmecenin şiirlik yapılarının ortaya konulması ve yapıları bakımından tasnif edilmesi amaçlanmıştır. Bilmece (jumbak), sözlü kültür, gelenek, vb. konular birlikte ele alınmıştır (Durbilmez, 2013).

Emine Atmaca'nın "Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve Dil Organ Adıyla Kurulmuş Makallar" isimli makalesinde, Kazak Türkçesinde makal (atasözü) türünün, kapsam bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözü türünden biraz daha geniş olduğu, Türkiye Türkçesinde yazar ve şairlerin söylediği sözler, atasözlerinden farklı olarak 'özlü söz/ler~veciz sözler' başlığı altında ayrı bir tür olarak ele alınıp incelendiği

görülmektedir. Kazak Türkçesinde ise makal (~atasözü) türü geniş anlamda kullanılmış, metel (özlü söz/ler~) de makal türü içerisinde verilmiştir. Bu makalede, ilk olarak makal nedir? Makal ve metel arasındaki farklılık/lar nelerdir? Frazeologizm içerisinde makalın yeri nedir? gibi sorulara cevaplar verilmiştir. Daha sonra da Kazak Türkçesinde insanın temel duyu organlarından biri olan dille kurulmuş makallar anlam açısından ele alınmıştır (Atmaca, 2013).

Kazak halkı, sahip olduğu gelenekler ve göreneklere bir yandan kendi öz kimliğini korumayı başarırken öte yandan bu öğeleri değişen hayat şartlarına uyarlayarak kuşaktan kuşağa aktararak sürdürmektedir. Cemile Kınacı “Kazak Avulundan Kutlama Salonlarına, Popülerleşen Bir Kazak Geleneği: “Tusavkeser Toyu” isimli makalesinde, tusavkeser uygulamasının Türk dünyasındaki ve Anadolu’daki yansımalarına değinmiş, uygulamadaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Makalede tusavkeser örneğinde görüldüğü gibi, değişen şartlara rağmen Kazakların yerel kültürlerinin ve millî kimliklerinin ögesi olan geleneklerini dönüştürmeyi başararak geleneklerinin kuşaklar arası aktarımını sağlayabildikleri sonucuna varılmıştır (Kınacı, 2017).

Enver Kapağan “Kazak Türklerinde Terbiye Edici Bir Unsur Olarak Alkış ve Batalar” isimli makalesinde, geçmişten bugüne Kazak yerleşik kültürünün ve günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak varlığını devam ettiren halk inanışları ve bu inanışlar içinde hususi bir yere sahip olan alkış ve bataların günümüzdeki durumu ele alınıp değerlendirilmiştir (Kapağan, 2017).

Erdal Aydoğmuş’un kaleme aldığı “Kazak Ninnilerinden Örnekler” adlı makalede, Kazak Türkleri tarafından “besik jırı” ya da “äldi” terimleriyle adlandırılan ninniler incelenmiştir. İncelenen ninniler konularına göre tasnif edilmiş, ninnilerde aktarılmak kültürel unsurlar yorumlanmaya çalışılmıştır (Aydoğmuş, 2020).

Rauşan Mukhtarkhanova “Kazak Türklerinde (Jambıl Yöresi) Doğum Âdetleri” adlı makalesinde, “Doğum Öncesi”, “Kısırlığı Giderme”, “Hamilelik”, “Jeriktik”, “Doğum Esnası”, “Göbekbağı kesmek (Kindik Kesüv)”, “Doğum Sonrası”, “Bebek bekçiliği (Şildehana)”, “Ad vermek (At Koyu)”, “Lohusa anne bakımı (Kalja Berüw)”, “Kırklama/Kırkı çıkması (Kırkınan şıgaru)”, “Beşiğe salma (Besikke salu)”, “Yürütme geleneği (Tusaw kesüw)” gibi konular hakkında genel bilgi verilmiştir (Mukhtarkhanova, 2020).

Zengin ve köklü geçmişe sahip olan Kazak halk hekimliğinin kökeni Şamanizm, Totemizm gibi inanç sistemlerine dayanır. Kazak halkının baksılık geleneği ve halk hekimliğinin ilham kaynağının Dede Korkut ve ezgileri olduğu bilinmektedir. Karlygash Ashirkhanova'nın "Kazak Halk Hekimliğinin Kaynağı" isimli makalesinde, Korkut Ata'yı kendisine pir ve üstat kabul eden baksıların bazı baksılık uygulamalarına yer verilmiştir. Kazak halk hekimliğinin ilk uygulayıcıları olan baksıların tedavi yöntemlerinin tespiti yapıp, zaman içinde değişim ve dönüşümü üzerinde durulmuştur (Ashirkhanova, 2021).

Ayım Nazarova ve Gulzada Temenova'nın 2021 yılında Millî Folklor dergisinde yayınladığı "Kazak Halk Kültüründe Bir Yaşa Kadarki Bebekle İlgili Gerçekleştirilen Geleneklerin Anlamsal Boyutu" isimli makalede, Kazak halkının bebeğin anne karnında gelişiminden dünyaya gelip yaşını doldurana kadarki dönemde gerçekleştirdiği "kursak şaşuw", "jeriktik öris", "kindik şeşe", "jarıskazan", "şildehana", "itköylek", "kalja", "besik toy", "kırkınan şığaruw", "bawırınan tabak aluw" ve "tusawkeser" gibi âdet ve ritüellerin özellikleri ele alınmıştır. Makalenin bütününde bu ritüeller üzerinde ayrıntılı olarak durulmakta ve Kazak halk kültüründe bir yaşa kadarki bebekle ilgili yapılan ritüellerin anlamsal boyutuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Tezler

Lyazzat Zhussupova'nın hazırladığı "Kazakça Atasözleri, Deyimler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları" adlı yüksek lisans tezinde, Januzakov'un "Qazaq Tilinin Sözdigi" ve M. Aqqozin'in "Qazaq Maqal-Matelderi" adlı eserleri esas alınarak atasözleri ve deyimler incelenmiştir. Araştırmacı, Kazakça atasözleri ile deyimleri ayırarak onları Türkiye Türkçesine aktarmış, Kazak atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki aynı veya benzer karşılıkları verilmiştir. Çalışma, 2442 Kazakça atasözü ve 5837 deyim içermektedir (Zhussupova, 2001).

Bengü Hüsna Özcan'ın "Kazak Ertegileri (Kazak Masalları) Metni Esasında Kazak Türkçesinde Fiil" adlı yüksek lisans tezinde, "Aktarma" bölümünde on bir Kazak masalı Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (Özcan, 2001).

Ayşe Yücel Çetin'in hazırlanmış olduğu "Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği" (Çetin, 2003) isimli doktora çalışması, dikkate değer önemli monografi çalışmalarındandır.

Aliya Bashenova'nın hazırladığı "Kazak Destanları (Transkripsiyon, Aktarma, Metnin Grameri)" adlı yüksek lisans çalışmasında, Kazakistan'da 1990 yılında M. O. Auezov adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü tarafından yayımlanmış "Dastandar" isimli kitapta yer alan destanlar üzerine inceleme yapılmıştır (Bashenova, 2007).

Zhanat Botabayeva "Kazak Halk Edebiyatı Aytısı" adlı yüksek lisans tezinde, Türk dünyasının kültür varlığının önde gelen unsurlarından biri âşıklık geleneği, atalarımızdan bugüne kadar gelen "Aytıs", yani "Atışma" hakkında bilgi vermiş ve atışma metnlerinin transkripsiyonlu metnine ve aktarmasını yer vermiştir. (Botabayeva, 2008).

Alfiya Zhamakina'nın hazırladığı "Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans çalışmasında, Türk halk biliminin içinde yer alan masallar, özellikle de Kazak halk edebiyatındaki olağanüstü masallar incelenmiştir (Zhamakina, 2009).

Adelya İbragimova'nın "Kazak Masalları Üzerine Yapılan Çalışmaların Halk Bilimi Araştırma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezi, dünyada masallar üzerinde yapılan çalışmaların yanı sıra Kazak masallarının oluşumu, tarihi gelişimi ve özelliklerini konu almaktadır (İbragimova, 2009).

Bibigul Ospanaliyeva "Kazakistan'ın Jambil Bölgesi Efsaneleri (İnceleme- Metinler)" adlı doktora tezinde, efsane türünün dünyadaki, Türkiye'deki ve Kazakistan'daki bilim adamlarının tanım ve tasnifleri üzerinde durulmuştur. Başta Kazakistan olmak üzere efsane türü üzerine yapılan çalışmalar alfabetik sırayla değerlendirilmiştir. Jambil bölgesi efsanelerinin yapısı, özeti, türü ve kültürel boyutu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Kazakistan'da yayınlanmış çalışmalardan elde edilen doksan efsane metninin öncelikle Kazak Türkçesiyle daha sonra bu metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımlarına yer verilmiştir (Ospanaliyeva, 2011).

Bir milletin kültürünü, geleneklerini, yaşama biçimlerini, en önemlisi dilini en iyi şekilde kullanıp, geleceğe taşıyan sözlü edebiyat ürünü atasözleridir. Gülbeyaz Göztaş'ın "Kazak Atasözlerinde Zamanlar" adlı yüksek lisans tezi, Kazak atasözleri üzerine yapılmış önemli bir çalışmadır (Göztaş, 2011).

Seyfullah Yıldırım'ın "Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar 1-2 (İnceleme-Metin)" adlı doktora tezi altı bölümden oluşmaktadır. Kazak Türklerinin masallarının incelenmesi ve tasnif edilmesiyle ilgili çalışmalara ilk bölümde değinilmiştir. İkinci

bölümde kahramanlık masalı kavramı ele alınmış, üçüncü bölümde ise incelenen metinlerin özetleri verilmiştir. Dördüncü bölümde temelde destan olmakla beraber masal şekli de olan destanlar ile temel de masal olmakla beraber sonradan belirli bir anlatıcı tarafından destan şeklinde icra edilen masallar üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde ise metinlerin epizot yapısı temel olmak üzere motifler ve tipler incelenmiş, altıncı bölümde ise metinler Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile verilmiştir (Yıldırım, 2012).

Dinara Erjumanova'nın "Kazak Bilmeceleri" adlı yüksek lisans tezinde, Kazak Türklerinde bilmecenin ortaya çıkışı, kökeni ve toplumsal hayata yönelik ilişkisi ve Anadolu bilmeceleriyle ilişkisi araştırılmıştır. Tarihsel açıdan bilmecenin toplumsal işlevi tespit edilerek bilmecelerin şiirsel yapısı ve edebi türsel özelliğine önem verilmiştir. Bilmecelerde karşılaşılan mecazların çeşitli kalıplarından örneklere yer verilmiştir (Erjumanova, 2014).

Yerzhan Argynbayev'in "Kazak Folklorunda Köpek" adlı yüksek lisans tezi, Kazak atasözleri, deyimleri, bilmeceleri ve 12 Hayvanlı Türk Takvimi, çalışmanın ana konusu ekseninde araştırılmıştır (Argyrbayev, 2016).

Mitlerde genellikle insanların düşünceleri, hayalleri, dünya görüşü, inançları, gelenek ve görenekleri, ritüelleri yer almaktadır. Belli bir halkın geçmişini, kültürünü, dini özelliklerini anlatma işinde mitler büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda Yernat Abdrakhov'un "Kazak Masalları ve Mitlerinin Mit Teorileri Açısından Tahlili" adlı yüksek lisans tezi, Kazak masal ve mitlerini, mit teorileri açısından değerlendiren önemli bir çalışmadır (Abdrakhov, 2017).

Karlygash Ashirkhanova tarafından hazırlanan "Kazakistan'da Halk Hekimliği" adlı doktora çalışmasında, Kazak halk hekimliğini ve başta Kazakistan'ın Türkistan, Kızılorda, Atyrau olmak üzere diğer bölgelerinde halkın ve "emşiler" adı verilen halk hekimlerinin hastalıklara karşı uyguladıkları sağaltma yöntemlerini tanıtmıştır (Ashirkhanova, 2019).

Gulzana Nauanova "Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri" adlı doktora çalışmasında, tarih ve kültür açısından oldukça zengin birikime sahip olan Kazak Türk kültürünün örf, adet, töre, halk inanç ve gelenek göreneklerini tasnif ederek değerlendirmiştir (Nauanova, 2020).

Gülcan Korkmaz'ın hazırladığı “Kazak Çocuk Masallarında Kullanılan Motifler ve Masalların Türkçe Öğretimine Faydaları” adlı yüksek lisans tezinde, halk bilimi araştırma yöntemlerine uygun olarak Kazak çocuk masalları içerisinde seçilen 20 adet masal, S. Thompson tip kataloğuna göre incelenmiştir. Masalların Kazak Türkçesi ile birlikte bu masalların Türkiye Türkçesi aktarımlarına da yer verilmiştir (Korkmaz, 2020).

Gamze Alyar'ın hazırladığı, “Kazak Türkleri ve Bodrum'da Geçiş Dönemi (Doğum, Düğün, Ölüm) Gelenek ve Uygulamaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı yüksek lisans çalışmasının birinci bölümünde, doğum âdetleri ile ilgili uygulama ve inanışlara yer verilmiştir. Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında gerçekleşen uygulamalar karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde farklı bölgelerden örnekler verilerek doğum ile ilgili benzer ve farklı uygulamalar üzerinde durulmuştur (Alyar, 2020).

Dinara Ashimova'nın, “Kazak Masalları Üzerine Bir Değerlendirme” adlı doktora tezinde, Kazak masalları hakkında yapılan bütün akademik çalışmalara yer verilmiş, elli tane Kazak halk masalı özenle ve türlerine göre seçilerek Türkiye Türkçesine aktarılıp, epizotları, arketipsel ve psikoanalitik açıdan özellikleri incelenmiştir (Ashimova, 2020).

Sebahat Caynak, “Serikbol Qondıbay'ın "Arğıkazak Mifologiyası" adlı eserinde “Mit Kavramsallaşması ve Kazak Mitoloji Tasarımı” adlı yüksek lisans tezinde, Kazak dilinin iç ve dış yeteneklerini ve mitoloji yoluyla tarihimizin ilk aşamalarının gelişim sırasını kullanarak yeniden yapılandırma yolları, Kazakların gökbilimsel mitolojik konuları, Kazaklarda kadın imajı, yılan ve ejderha kültü, bazı hayvan totemleri, ikizler mitolojisi, kılıç kültü gibi konular yer almaktadır (Caynak, 2021).

Kazak çocuk folkloru genel olarak Kazak folkloru içerisinde, ondan beslenerek vücuda gelen ve varlığını burada sürdüren bir folklor sahasıdır. Kazakistan'da çocuk folkloru ve çocuk folklorundaki türlerle ilgili yapılan çalışmalar sınırlı kalmış, folklor içerisinde çocuk folklorunun yeri, çocuk folklorunun kapsamı ve çocuk folklorundaki türlerin belirlenmesi, çocuk folklorunun tanımı-kapsamı ve özellikleri gibi konularının henüz tam olarak aydınlatılmadığını söylemek mümkündür. Türkiye'de Kazak çocuk folkloru içinde yer alan türlerle ilgili çalışmalar vardır, fakat bütün ürünlerin bir arada değerlendirildiği çalışma mevcut değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

İNANIŞ VE UYGULAMALAR

2.1. Doğum Öncesi İnanış ve Uygulamalar

2.1.1. Gebe Kalma

Kazak kültüründe çocuk, neslin devamını sürdürdüğü gibi ailelerin mutluluk kaynağıdır. Kazak halkının “Balalı üy bazar, balasız üy mazar” (Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezardır) şeklindeki atasözü, çocuklu evin huzurlu ve mutlu bir yuva olacağını anlatmaktadır.

Gebe kalamama ve bebeğin olmaması, eşlerin arasındaki duygusal durumlarını, evlilik ilişkilerini, gelecekle ilgili planlarını, benlik saygılarını ve beden imgesini olumsuz yönde etkileyen karmaşık bir yaşam sorunudur. Kazak halkında evlendikten sonra uzun zaman geçmesine rağmen gebe kalamayan kadına “bedeu” (kısır kadın), çocuk sahibi olma özelliğini taşıyamayan erkeğe ise “belsiz” (kısır erkek) denilmektedir.

Eski zamanlarda kısırlık Tanrı tarafından bir lanet olarak kabul edilirdi, bu nedenle bu tür insanların sosyal statüsü düşüktü. Kazak destan, masal ve hikâyeleri içinde çocuk, neslin devamı, sahip olunanların mirasçısı, vatanın koruyucusu ve itibar kaynağı olarak görülmüştür. Çocuğu olmayan kişiler toplumda saygınlığını kaybeder ve sosyal eğlencelerden dışlanırlardı. Örneğin, “Alibek Batır” masalında, çocuksuz bir zengin, azizlerden çocuk isterken bir düğüne rastlar. Düğüne gittiğinde “Erkek çocuğu olanlara yer var, kız çocuğu olanlara kımız var, oğlu ve kızı olmayanların bu düğünde ne işi var?” sözlerini duyduğunda, zengin adam düğünü terk etmek zorunda kalır.

Dede Korkut Kitabı’nda çocuk sahibi olmak için önce Tanrı’nın rızasını kazanmak gerektiğinden söz edilmiştir. Tanrı’nın rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin alkışını/duasını dilerlerdi (Artun, 2005: 135).

Dede Korkut Kitabı'ndaki "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" anlatmasında, Bayındır Han büyük bir düğün düzenlemiştir. Ak, kara ve kızıl olmak üzere üç otağı kurdurtmuştur. Kimin oğlu, kızı yok ise kara otağa geçsin, kara halıya otursun ve kara koyun etinden yesin, yerse yesin yemese kalkıp gitsin diyerek emir vermiştir. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oturtun, oğlu kızı olmayana Allahutaalâ beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, herkes bilsin demiştir. Çocuğu olmadığı için kara otağa oturulmuş Dirse Han küçük düştüğu için düğünü terk etmiştir. Bu tür folklor metinlerinden, çocuğun Tanrı'nın özel bir armağanı, kısırlığın ise cezalandırma olarak kabul edildiğini görebiliriz.

Kadının gebe kalmaması hem toplum içinde hem de aile içinde iyi karşılanmaz. Kısırlık, neslin devamına engel olan bir durum olduğu için kadın bu nedenle kendi üzerinde toplumsal bir baskı ve korku olduğunu hisseder. Bu baskı ve korkudan kurtulmanın çözümlünü bulmak için gebe kalmaya çalışarak tedavi yollarını arar.

Kazak kültüründe gebe kalamayan kadınlar, çocuksuzluğu gidermek için çeşitli yol ve yöntemlere başvurur. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar önce çağdaş tıbbın bütün yollarını dener ve çözüm bulamadığında ise geleneksel yöntemlere başvurur. Bunları iki başlık altında toplayabiliriz:

- 1) Halk hekimliği ve geleneksel sağaltma.
- 2) Dinsel-büyüsel nitelikte olanlar" (Artun, 1998: 4-28).

N. Alimbay'ın "Kazakların Etnografik Kategorileri, Anlam ve Adlandırmalarının Desturlu Prensipleri" (Kazaktın Etnografıyalıq Kategoryalar, Uğumdar men Ataularının Dastürlü Jüyesi) (2011) adlı çalışmasında, çocuk sahibi olamayan kadınlara yapılan tedavi yöntemleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Eserde: "Kazaklarda bazen halk inanışlarına sıkı bağlı büyük anneler sünnet, göbek bağı kesme gibi törenlerden sonra bebekten alınan küçük bir parçayı etle beraber kavurup, çocuk sahibi olamayan kadına belli ettirmeden gebe kalsın diye yedirttikleri bildirilir.

Bazı kaynaklarda (Alimbay, 2011: 460) Kazak büyüklerinin, düğün veya toplantılarda çocuk sahibi olamayan kadınları tedavi etmek için inanılmaz derecede zor bir durum sergiledikleri belirtilir. Örneğin, bazı durumlarda (düğün, toplantı, meclis gibi) yaşlı bir adam, kısır geline "Eğer bir çocuk sahibi olmak istiyorsan, şimdi şalvarını çıkar ve halka göster!" der. Bu gibi ayıp karşılanan durumları ağlayarak yapan gelinlerin

sonradan bir çocuğu olduğu ifade edilir. Gebe kalma için yapılan aşağılama, ağlatma, horlama, utandırma, kötüleme, kara koyunun kara etini yedirme ve yüzüne kurum sürme gibi yöntemlerin ağır cezalar içerdiği görülmektedir.

Gebe kalma için yapılan ritüellerden biri de “altın qursaqtı”dır. Fazlaca doğum yapan bir kadının iç çamaşırını çalarsa veya o kadının giysilerini giyerse hamile kalamayan kadının çocuk sahibi olacağına inanılmaktadır (KK1). Uzun süre hamile kalamayan kadın, erkek çocuğa kendi giysisini ters giydirse “erkek çocuk”, kıza giydirse “kız çocuk” olacağına inanılır (KK2). Hiç çocuğu olmayan kadın, yeni doğan köpek yavrusunun üzerinden atladığında yavrunun biri ölürse, hamile kalacağına inanılır (KK3).

Gebe kalmak için başvurulan yöntemlerden biri de buharlamadır (bulau). Bunun için yeni kesilmiş bir koyunun sıcak karnı hastanın iki bacağına arasına konur ve ona sıcak çay verilip üzeri örtülerek iyice terletilir. Başka bir yöntem ise kalın bir örtüyle kadının üstü örtülerek sıcak bir taş üzerine oturtularak tedavi etmektir (Alimbay, 2011: 555).

Gebe kalma için yapılan geçmişteki uygulamalardan biri de “Qaraul Jılan Baqısı” (Koruyucu Yılan Bakışı) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bakışı:

Bağın baylanğan,	Kısmetin bağlanmış,
Beliñ baylanğan,	Belin bağlanmış,
Dert jaylanğan,	Dert yayılmış,

diyerek hastanın önüne üç çizgi çizermiş. Önce hastayı ilk çizgiden geçirerek ve dua okuyarak hastanın yüzüne ağızındaki suyu püskürtürmüş. Bir sonraki çizgiyi geçirirken aynı işlemleri tekrarlayarak sekiz yaşındaki iki çocuğu hastanın elbisesinin içine alarak tedavi edermiş (Alimbay, 2011: 631).

Eskiden gebe kadınlar ağzı dualı “emşiler” (şifacı) tarafından “işirtki” (Kuran ayetlerini ve surelerini bir kâğıda yazıp suya koyarak içtirilmesi veya suya dua okuyup üfleyerek içtirilmesi) yapılarak da tedavi edilirmiş. Gebe kalamayan kadına ilk önce bir şifacı tarafından on günlük bir içecek (işirtki) verilirmiş. On günlük tedaviden sonra şifacı hasta kadının damarını tutarak, kadının sağlık durumuna bakar ve on günlük daha içecek (işirtki) verirmiş. Böylece on gün arayla üç kez, toplam otuz gün süreyle içecek (işirtki) tedavisi görür. Bu tedavi günlerinde kocasıyla cinsel ilişkiye girmesine izin verilmez. Tedaviyi tamamladıktan sonra hasta yıkanır ve gusül abdestiyle şifacıya

yine gelir. Şifacı yine kadının damarını tutar ve nabzını dinler. Şifacıya göre, kadının sağlığı iyiye, hastalığını sonsuza dek temizlemek için kara koyuna geçirir. Şifacının isteği üzerine hasta gerekli tüm eşyaları getirir. Hastalığın kara koyuna geçmesi için gerekli malzemeler: kara koyun ve kadının eski kıyafetleri (gömlek, iç çamaşırı, eşarp), yedi el yapımı oyuncak bebek (iki erkek ve beş kız) olmalıdır. Hastalığın geçirme günü seçilir. Cuma günü kesinlikle gelmemesini sağlar. Çarşamba, Perşembe ve cumartesi günleri hastalığın geçmesi için en uygun günler olarak kabul edilir. Hastalığın geçirilmesi akşamları gerçekleştirilir. Şifacı kadın ve koyunu ardına alır, hazırlanmış yedi bebeği bir elinde tutar, köyün dışına çıkarlar. Kadını yolun ortasına oturtturarak şifacı, kara koyunu kadının üzerinden üç kez geçirir ve üç kez “Hastalığını sattın mı?” diye sorar. Kadın “Sattım!” diye üç kere cevap verir. Sonra yedi oyuncak bebeği yakar ve kadını “alaslama” başlar. Oyuncak bebekle alaslacağı zaman şifacı üç kez aynı soruyu sorar ve kadın üç kere yine cevap verir. Hastalığı kara koyuna geçirip oyuncak bebekle alasladıktan sonra hasta, arkasına bakmadan ve başka yerlere gitmeden yoluna devam eder. Tedavi gören kadın geriye bakarsa, hastalığın yeniden ortaya çıkacağına dair bir inanç vardır. Hasta, şifacıya şevk ve güvenle davranırsa kadın iyileşir ve çocuk sahibi olur. Ülkede bu tür hastalıklardan kurtulup doğum yapan birçok kadın vardır (Alimbay, 2011: 459).

Geçmişte çocuksuz bir kadını tedavi etme yöntemlerinden biri de eli şifalı kadınların otlardan yaptığı bitkisel ilaçlardır.

Dinsel içerikli olanlar içerisinde kutsal sayılan yerleri ziyaret etme, oraların suyundan içme, toprağını elleme, türbelerine, çalı ve ağaçlarına bez bağlama, kurbanlar kesme başta gelen davranış biçimlerindedir.

Çocuğu olmayan kadınların en çok başvurdukları uygulama yöntemlerinden birisi ise, kutsal kabul ettikleri mekanlardır. O yeri ziyaret ederek adak adayıp kurban kesmeleridir. Hoca ve ocakçılara başvurularak muska vb. dualar yazdırılır. Kazakistan’da “Arıstan Bab”, “Hoca Ahmet Yesevi”, Karahanlı Devleti’nin kurucusu “Karahan Baba”, “Ükaşa Ata”, “Domalaq Ana”, “Horasan ata” gibi tüm Türk dünyası tarafından bilinen türbeler ile aynı zamanda koruyucu ruhları olduklarına inanılan dağ, pınar, ırmak ve ağaç gibi kutsal yerler çocuksuz kadınların başvurdukları başlıca mekanlardır.

Güney Kazakistan bölgesindeki “Baba Tükti Şaştı Aziz”in türbesi halk tarafından çocuk istemek için en çok ziyaret edilen kutsal mekanlardan biridir. Çocuk sahibi olamayan kadınlar, türbeyi ziyaret edip orada geceyi geçirir, kurban keser, türbe yanındaki çeşmeden su içer ve içten dua ederse Allah’ın kabul edeceğine inanılır. “Baba Tükti Şaştı Aziz” türbesinin türbedarı Aibol Moldabekov, babanın bu kutsallığı hakkında kendi gördüğü ve başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır. “Yanılmıyorsam geçen seneydi. Kızılorda şehirden bir kadın bize geldi ve atalarının ruhuna Kuran okudu. Yıllar sonra Allah duasını kabul etti ve hamile kaldı. On altı yıl sonra, beyaz sakallı ve bastonlu yaşlı bir adam kadının rüyasına girdi ve ‘Kızım, on altı yıl önce mezarıma geldin ve dua ettin. Beni nasıl unutabilirsin?’ dedi. Sonra kadın tekrar türbeye geldi, kurban keserek sadaka verdi (URL2).

“Baba Tükti Şaştı Aziz”in ismi, A. E. Alektorov’un derlemelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Doğu Kazakistan bölgesinde kötü ruhlardan arındırma yeteneği ile tanınan büyük şaman Şerubai, büyümlü sözleri ve ustaca hareketleriyle birleşme sonucunda tedavi yöntemini uygulamıştır. Örneğin, çocuk sahibi olamayan bir kadını iyileştirmek için şaman, kadının beline bir ipi yedi kez bağlayarak şu sözleri söyler:

O, Şolağım kaydasıñ?	O çolağım nerdesin?
Arqan uşın şeşe gör.	Halatın ucunu çözü ver.
Belde jatqan köp derttiñ,	Belde yatan çok derdin,
Tüyinşegin şeşe gör.	Düğümünü çözü ver.
Baba Tükti Şaştı Äziz,	Baba Tükti Şaştı Aziz,
Künäsi bolsa keşe gör...	Günahı olsa affediver...

Tedavi bittikten sonra belindeki ipi çözüp ateşte yakar (Alimbay, 2011: 356).

Geleneksel Kazak toplumunda kadınlar “Bibatima”ya (Fatma’ya bazen Bibatma da denir) “Pirim, Bibi Batima (Fatma), bizi destekle, bizi koru!” diyerek dua ederler. Bibi Batima, Peygamberimiz Muhammed’in (Allah’ın rahmeti ve bereketi üzerinize olsun) kızıdır. Halk arasında “Fatma Ana” yardım edici, destekleyici kutsal bir kadın olarak görülmektedir. Gebe kalma için kadınlar Fatma Ana’dan yardım isteyerek dualarında zikrederler (KK4).

2.1.2. Gebeliğin Anlaşılması ve Duyurulması

Hamile kadına Kazakistan'da “yüklü” (jükti), “hamile kadın” (bosanatın ayel), “ağır ayak” (aur ayaq), “iki kat” (eki qabat), iki canlı (eki jandı) gibi isimler verilmektedir. Kazak kültüründe gebeliğin müjdelenmesi ve duyurulması önem arz etmektedir. Köyün deneyimli kadınları, gelinin vücudunda hafif bir değişiklik fark ettiğinde, iştahının kesildiğini gördüğünde kayınvalidesine gelip “Gelininizin karnı ak ayrana bürümüş, ak alkışlı olmuş!” diyerek gelinin hamile olduğunu duyururlar. Buna sevinen kayınvalide, güzel müjdeli haberi ilk ulaştıran kadına teşekkür etmek için “Qulak süyiñisi” (müjde hediyesini) verir. Gelinin hamile kaldığından emin olduktan sonra “Gelinimizi ata-babaların ruhu bilip korusun!” diyerek evin kapısının sağ tarafına beyaz başörtüsü bağlarlar. Bunun diğer anlamı ise etrafa iyi haberi duyurmaktır. Böylece bütün köy gelinin hamile olduğunu bilir ve her türlü yardımda bulunmaya çalışır (Arğınbayev, 1996: 68).

2.1.3. Aşerme

Türkiye’de asıl adı “aş yeme” şeklinde oluşup halk arasında “aşerme” adıyla bilinen sözcüğün Kazak Türkçesindeki karşılığı ise “jeriktik” şeklinde ifade edilmektedir. “Yiyecek şeylerden tiksime”, “beğenmemek”, “kötülemek” anlamında olan “aş yemek” giderek halk arasında anlam değiştirip günümüz de ise, hamile kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi anlamına gelmektedir.

Aşerme, hamilelik sürecince kadının en hassas dönemlerinden biridir. Bu durum bazı yiyecek ve içecekler tıksinti duyması veya bazı yiyecekler ve içecekler aşırı ihtiyaç duymasından ortaya çıkmıştır, kadınlar bu dönemde çok zorlanmaktadır. Bünye olarak eksikliğini hissettiği yiyeceği yemek ister. Bazı çalışmalarda aşermenin annelerin vücutlarında bebeğin büyümesi için yeterli vitaminin bulunmamasından veya eksikliğinden ortaya çıktığı belirtilmektedir. Karındaki bebek, annenin vücudunda bulamadığı yiyecekleri dışarıdan arar. O yüzden de Kazak halkı arasında aşerme için “annenin aşermesi” (ananıñ jerigi), “içerideki bebeğin isteği” (ištegi balanıñ köksigi), “jerik nemese köksik”, “kökseu” ifadeleri de kullanılmaktadır.

İlk bebeğine hamile olan kadın özellikle zorlanır ve genelde aşerme dönemini zor geçirir. Kadın neye aşerdiğini, canının ne istediğini anlayamaz. Böyle durumlarda

kayınvalide, akrabalarına, yakınlarına ve tanıdıklarına müjdeli haberi ileterek sofraya kurup kadınlar arasında “Qursaş şaşu” veya “Qursaş toy” adı altında bir oyun düzenler. Gelen misafirler eli boş gelmez, her biri evlerinden çeşitli yiyecekler getirir (Arğınbayev 1996: 67). “Qursaş şaşu” ziyafetinin önemi ve amacı ise gelinin aşerdiği yiyeceği bulmaya yardımcı olmaktır. Böyle zor bir süreçte tecrübeli büyükler hamile kadına nasihat verip çocuk dünyaya getirmenin her kadın için çok büyük bir talih olduğunu söyleyerek gelinin gönlünü alırlar, onu sevindirirler.

Kazak efsane ve destanlarında aşerilen yiyeceğin hiç beklenmedik bir tür yiyecek de olabileceği bahsi geçmektedir. Bu, anne adayının kendi seçebileceği bir şey değil, istem dışı gerçekleşen gizemli bir hadisedir. Halk arasında anlatılan efsanelerle, destanlarda kaplan kalbine, ayının, kurdun, keklik ve şahin gibi kuşların etine aşeren bir anneden doğan çocukların büyüdülerinde korkusuz ve akıllı olacağı ifade edilir. Örneğin, Jalantös Batır’ın annesi Aqtumar’ın kurdun göğüs etine aşerdiği, Şapıraştı Batır’ın annesi Jupar’ın ise erkek kurdun ciğerini çiğ hâlde yiyerek aşermesini giderdiği efsanelerde yer almaktadır (Ahmetova 2018: 8).

Bazı durumlarda hamile kadının canı çekten yiyecekleri (dağ keçisi, tavşan, ceylan, keklik, geyik vs.) bulmanın zor olduğu görülmektedir. Eskiden böyle durumlarda hamile kadının eşi arkadaşlarıyla av avlanmaya gidip, aşerdiği yiyeceği bulmaya çalışırlarmış. Bulamazlarsa doğacak çocuğun dudaklarının çatlayacağına, burnunun şişeceğine, yanaklarının çökeceğine, kol ve bacaklarının çarpık olacağına, kemiklerinin gevşeyeceğine, zayıf düşeceğine inanırlarmış. Bulup, eve getirdikten sonra kayınvalidesi veya köyün büyüklerinden biri “Jerik ası” (Aşerme yemeği) adıyla yakınlarını ve komşularını toplayıp, sofraya kurarlarmış. Avladığı hayvanı kesip pişirdikten sonra, aşerdiği yemeği yedirtmek için gelini çağırırlarmış. “Jerik asını” (Aşerme yemeğini) gelin yemeden bir başkası yerse, doğacak çocuğun yarım olacağına veya gelinin düşük yapacağına inanılırmış. Bu yüzden de kayınvalidesi gelinine önceden ayrı yemek tabağı hazırlayıp verirmiş. Gelin iştahla yemeğini yerken, kayınvalidesi gelinine aşerme şiirlerini, manilerini, dualarını söylemiş. Örneğin:

“Jerik-jerik jerden şıq,	Aşerme-aşerme yerden çık,
Jerigi qansa kökten şıq.	Aşermesi kansa gökten çık.
Jerigi qanğan balaqay,	Aşermesi geçen evlatcık,

Basqa baladan ökten şıq.”	Başka çocuklardan iri çık.
“Jerigi qansın, bağı jansın”	Aşermesi geçsin, kısmeti açılsın.
“Tilegen tilegin Alla qabıl qılsın.	Dilediğin dileği Allah kabul kılsın.
Köksetken kökseu jerigi	İçinde istediğin aşerme
Jaqsılıq bolıp jazılsın.	İyilik olarak yazılsın.
Qursaқтаğı böpe ayday tolsın,	İçindeki bebeğin ay gibi yuvarlansın
Aqırına deyin aman bolsın.	Sonuna kadar sağ-salim olsun.
Anası men balasınıñ densawlıǵı	Annesi ile çocuğun sağlığı
Qortılǵan mıqtı qurıstay bolsın.	Güçlü çelik gibi olsun.
Jerik ırımı quttı bolsın,	Aşerme töreni kutlu olsun,
Dastarqanǵa ırıs bolsın.”	Sofrada bereket olsun.

Bu sırada gelen misafirler gelin yemek yerken kendi aralarında sohbet edip eğlenirler. Doyasıyla yemeğini yiyen gelinin aşermesi geçtikten sonra misafirler sofraya geçip yemeğini yiyerlermiş. Bazı kaynaklarda ise hamile kadının eşinin hamilelik döneminde hayvanlara tuzak kurmadığı, anlı hayvanlara zarar vermekten kaçındığı belirtilir. Aksi takdirde hamile kadının karnındaki bebeğe bir zarar geleceğine inanılır (KK5).

Hamile kadının aşermesi bazen “Jerik asını” yedikten sonra birden geçerken bazı kadınlarda ise bir haftadan sonra veya bir aydan sonra aşermesi geçer. Birden fazla yiyeceği aşeren kadınlar, bir çeşit yemekten diğer çeşit yemeği yiyerek aşermesini geçirmeye çalışırlar. Kazaklarda böyle aşermeye “juptı jerik” (çift aşerme), “qaytalama jerik” (tekrarlamalı aşerme), “sozılmalı jerik” (devamlı aşerme), “jarıspalı jerik” (yarışmalı aşerme) gibi isimler verilir.

Kazak toplumunda, geçmişten günümüze kadar devam eden “jeriktik” döneminde, hamile kadının canının istediği yiyeceği bulmaya özen gösterilir. Hamile kadın aşerdiği yiyeceği bulamazsa veya neden aşerdiğini bilemezse doğum yapana kadar yediklerini hazmedemez, kusar, morali bozulur ve iyice hâlsiz düşer. Kazaklar bu duruma “İt jerik bolu” (köpek aşermesi olmak) der ve bu durum doğacak olan bebeği

de etkiler. Aşermesi geçmeyen anneden doğan bebek hep ağlar, büyüyünce ağzından suyu akar, zayıf ve huzursuz olur. Tecrübeli büyüklerin dediklerine göre, doğan bebeğin herhangi bir organında bulunan sakatlık, hamile kadının aşerdiği dönemde istediği yiyeceği bulamayıp yememesinden kaynaklanabilir.

2.1.4. Cinsiyet Tayini

Kazak halkında neslin devamlılığını sürdüren çocuğun cinsiyeti aile ve toplum içinde önemli bir rol oynamaktadır. Atalarımız anne karnındaki bebeğe “körpe, körpeş” derlerdi. Eski Türk yazılarında “körpe” kelimesi “taze, yeni” anlamına gelmektedir. Büyükler kendi aralarında, hamile gelinin gebeliğini “işinde ökpesi bar” (karnında ciğeri var), “boyında tikenı bar” (vücudunda dikenı var) diyerek dolaylı yolla anne adayı olacağını anlatırlarmış. Hamile kadının karnındaki çocuğa nazar değmesin diye, erkek çocuklara “şiki ökpe” (çiğ ciğer), “tuyağ” (toynak), “kül şaşar” (kül saçar), “töre” (baş kral) “izbasar” (iz basar), “at baylar” (at bağlayan), “äke kindiginiñ jalğası” (baba soyunun devamı), kız çocuklara ise “monşaq tağar” (boncuk takar), “anasınıñ qolqanati” (annesinin eli kolu), “qırıq jeti” (kırk yedi), “keste tiger” (nakış diker) gibi isimler vererek cinsiyetini belirlemişlerdir (KK6).

Kazak kültüründe erkek çocuk daha çok beklenmektedir. “Pratiklerde de bu isteğın izleri açıkça görölmektedir. Aile yapısı içinde erkek çocuğın baba ocağını devam ettirmesi, ailenin soyadını sürdürmesi, daha fazla istenmesine sebep olmuştur” (Nusipokasulu, 2014: 198). Yeni gelen geline kayınvalidesi koyunun “ultabarını”, yani şırdan yedirme âdetini yerine getirmesi de gelecekte gelini erkek çocuk doğursun anlamına gelmektedir. Büyüklerin yeni gelen gelinin eğilip verdiğı selamına karşılık, “Köp jasa, übirli şübürli bol, qarağım!” (Çok yaşa, çoluk-çocuklu ol, yavrum), “Ul tap! Etegin baladan keppesin!” (Oğlan doğur! Eteğın çocuktan kurumasın!), “Kazanın bulı, jörgegin sulı bolsın!” (Kazanın buharlı, bebek bezin hep ıslak olsun) diyerek (Nazarova, Temenova, 2021: 176) dua ederler.

Yeni gelen gelin için ateşe yağ atılır, eğer duman beyaz ve uzun olup yanarsa gelecekte doğacak çocuğın “erkek çocuk”, eğer kırmızı duman olursa “kız çocuk” olur diye inanırlar (KK7).

Doğacak çocuğun cinsiyetini merakla bekleyen her aile, hamile kadının fiziksel görünüşüne, yürüyüşüne, aşerdiği yiyeceklerine, davranışlarına vs. göre farklı tahminlerde bulunmaktadır.

Bazen gebe bir kadının fiziksel görünüşüne bakarak çocuğun cinsiyetini anlayabiliriz. Anne olacak kadının kalçaları dar, karnı yuvarlak, ileri doğru ve oldukça düşükse erkek; kalçası geniş, karnı büyük, yaygın ve sol tarafa yatkın, göğüslerinin hemen altında başlıyorsa kız çocuk doğacağına inanılır. Hamile kadının yüzüne sivilce dolup çillenirse, doğum lekeleri ortaya çıkarsa, yüzü sarı veya gri olup güzelliği giderse kız çocuğu olacağına inanırlar. Fakat hamile kadının yüzü pembeleşip güzelleşse, nurlansa doğacak çocuğun erkek olacağı söylenir. Bebeğin anne karnında çok hareketli olursa erkek, aksi durumda kız olacağına inanılır (KK8).

Hamilelik döneminin ilk üç ayında kadının midesi çok bulanırsa, hamileliği ağır geçerse “kız çocuk”, hafif geçerse “erkek çocuk” olacağına inanılır. Ayrıca gebe kadının yürüyüşü çok hareketli ve ağır olursa “erkek”, hafif ve güzel olması ise doğacak çocuğun “kız” olacağı şeklinde yorumlanır. Hamilelik sırasında eğer kadının sürekli ateşi çıkıyorsa “erkek”, her zaman soğuk ve üşüyorsa bir “kız” çocuğunun olacağına inanılır. Sağ tarafına yatmayı seviyorsa “kız”, sol tarafına yatmayı seviyorsa “erkek” çocuk olacağı söylenir.

Hamile kadın birinin evine kendi götürdüğü yemekten yemez, yoksa “kız çocuk” doğuracağına inanılır.

Boratov, gebe kadının gebelik sürecinde tükettiği yiyecekleri ve çocuğun cinsiyetine dair inanışları şu şekilde yorumlamıştır: “Gebe kadının yediği şeylerle doğacak çocuğun cinsiyeti arasında ilişki olduğu düşünülmektedir” (Boratov, 1984: 146). Hamile kadın etli, tuzlu ve ekşi yiyecekler istiyorsa, o zaman “erkek” çocuk olur. Eğer her zaman tatlı istiyorsa “kız” çocuk olacağına inanılır. Ekmeğin sert yerini yemeyi severse “erkek”, yumşak yerini yemeyi severse “kız” olacak diye yorumlanır.

Santur Alparslan, çocuğun cinsiyetini tayin etmede rüya unsuruna değinmiştir: “Doğum öncesi çocuğun cinsiyetini tayin etmede rüyaların rolü olduğuna inanılır. Kadın rüyası yorumlanarak kızı veya oğlu olacağı anlaşılmaya çalışır. Kadının rüyasında, balık görmesi, kendisini ata binerken görmesi, kadının kız çocuk emzirmesi, silah, armurt görmesi, oğlu olacağına yorulur” (Santur, 1998: 6).

Yeni doğum yapmış bir annenin, doğumdan sonra hemen gebe kalırsa, erkek doğuracağına inanılır. Karnında büyük yaygın iz olursa “kız”, ince yeşil (kahverengi) çizgi olursa “erkek” çocuk doğuracağını düşünürler.

Hamile kadın çocuğu dokuz ay dokuz gün karnında taşırsa “kız”, dokuz ay on iki gün taşırsa “erkek” olacağına inanılır. Bu yüzden de ergenlik döneminin kız çocuklarda 9 yaşında, erkeklerde ise 12 yaşında başladığını görmekteyiz.

Kazak kültüründe “ak elli anne” (akkoldı ana) adıyla bilinen, çok bilgili kadınlar vardır. Gebe kalan kadınların her ayı, 27 günden oluşur. Her ayın (27 günün) başı, onun âdetinin geldiği günden hesaplanır. Hamilelik döneminin ilk ayı üç dokuzaya ayrılır: Birinci dokuz gün “adet dokuzu”, ikinci dokuz gün “arınmak dokuzu”, üçüncü dokuz gün “buluşmak dokuzu” şeklinde adlandırılır. Halk anlayışı boyunca, birinci ve ikinci dokuz döneminde karı-koca ilişkiye girerse, ikisinin de hastalığa yakalanacağına inanılarak ilişkiye girmesini yasaklarlar. Halk inancına göre üçüncü dokuz günün tek sayılı gününde ilişkiye girerse “erkek”, çift sayılı gününde çocuk yapmayı planlarsa “kız” çocuk olacağına inanırlar. Her ay 27 günden oluşan hamilelik dönemin dokuz ayında toplam 243 gün var. Ak elli anneler buna ilk ayın üçüncü dokuz gününü ekler, böylece halk arasındaki “dokuz ay, dokuz gün” deyimini bundan ortaya çıkarmıştır.

2.1.5. Hamile Kadının Kaçınması Gereken Uygulamalar

Halk arasında anne adayının çeşitli tehlikelerden korunmasını sağlamak amacıyla “hamile kadının bir ayağı yerde, bir ayağı mezarda” (Jükti äyeldiñ bir ayağı jerde, bir ayağı körde) gibi ifadelerden hamilelik döneminin zor ve kutsal bir süreç olduğunu görmekteyiz.

Gelini gebe olan kayınvalidenin en önemli görevlerinden biri ise, gelininin sağlıklı ve zamanında beslenmesine dikkat etmesidir. Kayınvalide gelininin özellikle süt ürünleri, meyve ve sebze gibi yararlı gıdaları tüketmesini sağlamasıdır. Bebeğin emekleme döneminde kireç ve toprak gibi şeyleri yemesi, vücudunda belli bir vitamin eksikliği olmasındandır. Bunun nedenini anlayan büyük annelerimiz, önlem almak için hamile kadına “karnındaki bebeğinin kemikleri güzelce oluşsun, güçlü olsun” diye, pınar başındaki topraktan getirip arada bir yedirtir. Hamile kadına genellikle sıcak çorba ve kırmızı peynir (qızıl irimşik) verilir. Halk inancına göre “beyaz peynir yiyen kadın

çocuğunun kemiği boş, kırmızı peynir yiyen kadının çocuğunun kemiği sert ve güçlü” olur.

Kayınvalidesi gelininin temizliğine dikkat ederek karnındaki bebeğin solunum sistemi iyi gelişsin diye hoş kokulu otlarla “kökemaral (maral otu)” banyo yapmasına yardımcı olur ve hamile kadın banyo yapmadan önce ardıç ağacı ile onu tütüser. Hamile kadın yüzünün çatlaması ve lekelenmesini önlemek için yüzüne at sütünün köpüğünü sürer (İbraimova, 2016: 32).

İnsanın gücünü doğadan aldığına inanan büyükler, gelecek nesillerin sağlıklı olması için gelinlerine, “Güzelim, yüksek dağlara bak ki, torunum yüce olsun; geniş bozkırlara, ufka bak ki, torunum cömert olsun; çiçeklerle yeşilliklere bak ki, bebeğin güzel olsun; bulağın kaynağından su iç ki, bebeğin merhametli, kibar olsun!” (Ahmetova 2018: 16) şeklinde tavsiyelerde bulunurlar. Burada tabiat ile insan arasındaki ilişkinin hem biyolojik hem de duygusal yönünü görmekteyiz.

Kazak halkı arasında ruh hâli güzel ve iyi olan anneden doğan çocuğun merhametli, hisli, güleç, sevecen, kabiliyetli ve lider, cana yakın olacağına inanılır. “Hamile kadın ağlarsa, doğacak çocuk ezik olur!” (Ekiqabat kelin jılasa, onıñ balası jasıq bolıp tuadı), “Moralı bozuk anneden gözsüz bebek doğar!” (Könilsizden közsiz bala tuadı) şeklindeki inanış dolayısıyla gelini ve karnındaki çocuğunu düşünen yakınları, “gelin morali” (kelin könili) adıyla bilinen bir eğlence düzenler ve anne adayına moral verip ve neşesini yerine getirmeye çalışırlar. Hamile kadın korkmasın, şaşırmasın diye olumsuz olaylar ve kötü haberleri doğum yapana kadar duyurmamaya, söylememeye gayret ederler.

Doğumu yaklaşan anne adayının yalın ayak yürümesini sağlayarak “Kutsal toprak ana, sen yardım et, bebeği bela ve zararlı şeylerden koruyarak doğumunu hafiflet!” diye dualar edilir. Böylece gelinin bedenindeki fazla enerjiden, vücudunda bulunması ihtimal kötü ruhlardan kurtulmasına, sinir sisteminin düzenli çalışmasına, kendini iyi hissetmesine yardımcı olunur (Nazarova, Temenova, 2021: 180).

Bebek doğmadan üç ay önce hamile kadında “uzun bir doğum sancısı” (uzın tolğaq) başlar. Bu dönemde anne adayını, “Bebek ay gibi ışıklı, bilgili olsun!” diye, ay ışığında gezdirir, “Bebek su gibi temiz, berrak ve kutsal olsun” diye, ayın şavkında pınarda veya gölde yıkar ve hemen ardından, yanan ateşte ısınmasını sağlayıp “Bebek etrafına ateş gibi merhametli, ışıklı, güçlü olsun!” diyerek iyiliğe, güzelliğe inandırıp kadına

güç verirler. Soğukla sıcakla sırayla değiştirerek vücuda güç kuvvet vermeyi büyükler eski zamanlardan beri bilmişlerdir. Günümüzdeki “Ay gibi güzel, ateş gibi sıcak” deyimini de bundan gelmektedir (KK9).

Doğumdan iki ay önce “orta doğum sancısı” (orta tolğaq) başlar. Hamile kadın zamanından erken doğum yapmasın diye eline kesici (bıçak, biz, testere, makas vb.) aletler verilmemesine dikkat edilir. Doğum sırasında kalça kemiği kolay açılsın diye, akşamları gelininin kalçasından omuzuna kadar koyunun kuyruk yağı ile ovalayarak masaj yaparlar.

Doğumdan bir ay önce hamile kadında “ay doğum sancısı” (ay tolğaq) başlar. Bu dönemlerde karnındaki bebeğin eti kızarmasın diye, gebe kadına yeni kesilen hayvan eti verilmez. Hamile kadının karnındaki bebeğine kordonu bağlanmaması için kayınvalidesi gelinine iğne-iplik vermez, dikiş diktirmez.

Evin büyükleri gebe gelinleri doğum sırasında evliyalar, büyük ataları koruyup kollasın, kolay doğum yapsın, sancısı hafif geçsin diye, kutsal yerlere götürüp ağaçlara bez bağlarlar. Kutsal mekânlardaki pınar başından su içip, suya madeni paralar bırakırlar.

Halk inanışına göre hamile kadınlar, yalnız bırakılmaz. Hamile kadın korkutulmaz, sıçratılmaz ve gece yalnız dışarı çıkmasına, yalnız başına yolculuk yapmasına izin verilmez. Bu genel inanış ise hamile olan kadının başına gelebilecek herhangi bir sıkıntıda, olumsuz durumda anne adayının yalnız kalmasının önüne geçmektir (KK10).

Kazak folklorunda genç bir gebe gelinin gecenin karanlığında başörtüsüz dışarı çıkması, akşam banyo yapması, ölüm olan eve gitmesi vb. yasaklanmıştır. Evde kocası yoksa baldızı veya kayınvalidesi gibi akrabalarının yanında yatması sağlanır. Çünkü halk arasında hamile kadınlara kötü ruhların bulaşacağına ve karnındaki çocuğa zarar geleceğine inanılır.

Gebe kadının yanan ateşe su dökmesi de iyi karşılanmaz. Çünkü ateş kutsaldır. Ateşe su dökmek zorunda ise Besmele çekerek dökmelidir. Eski Türk inancı olan Şaman inancında da ateşin ruhu vardır ve bu ruh iyi ruhtur. Bu durum ateş kültü ile de açıklanabilir. Türkler ateşe değer vermişlerdir. Ergenekon Destanında da ateşe verilen değer açıkça belirtilmiştir (Sakaoğlu S. Duymaz A, 2002: 209). Kazaklar “ateşin canı

vardır” (ottın janı bar) sözüyle ateşe önem verdiklerini söylerler. Hamile birisinin yanında da ateş söndürülmez.

Hamilelik sırasında gebe kadının tavşan etini yemesi doğru görülmez. Aksi halde bebeğin tavşan dudaklı olacağına inanılır (KK11).

Gebe kadın deve etini yemez, sütünü içmez. Eğer yerse hamileliğin uzayacağına inanılır. Bunun nedeni ise devenin yavrusunu 13-14 ay boyunca karnında taşımasından kaynaklanmaktadır. Çünkü devenin uzaklara giderek ve çok acı çekerek yavruladığı bilinmektedir. Eğer hamile kadının doğum yapma süreci gecikirse veya bilmeden deve etini yiyip, sütünü içerse, hamile kadını deve üzerinden 3 kere atlatırlar veya altından geçirirler. Bazı yerlerde deve bulunmadığı için devenin yününü yakıp üzerinden atlatırlar. Bazen de deve yavrusunun kafasının evin başk öşesine asıldığı görülmektedir.

Hamile kadının saçının kesilmesi iyi görülmez. Kadın saçını keser ise kısmetinin kapanacağına, karnındaki bebeğin bahtı olmayacağına, sakat olacağına ve bacağı veya kolunun kısa doğacağına inanılır (KK12).

Yeni doğum yapan kadın ellerini kırk gün soğuk suya sokmamalı, soğuk nesnelere dokunmamalıdır. Bunun sebebi ise yeni doğan bebeğin soğuk davranışlı, taş kalpli, merhametsiz olacağı düşüncesindedir (KK13).

Tecrübeli kayınvalideler gelini düşük yapmasın diye gelinin eteğinin ucuna küçük düğüm yaparlar. Doğum sancısı yaklaştığında, hamile kadının vücudundaki bir yerinin aşırı ağrmasına bağlı sancı çeşitleri görülmektedir. Bazı kadınların dişleri çok ağırırsa ona “diş sancısı” (tis tolğaq), diz ağrısı belirtisi var ise “diz sancısı” (tize tolğaq), boynu çok ağırırsa “ense sancısı” (jelke tolğaq) gibi adlandırmalar söz konusudur. Dilimizdeki “Her çocuk annesinin bir dişini alır.” (Ärbir bala anasınıñ bir tisin aladı) atasözü ise bunun en iyi göstergesidir.

Hamile kadına biri zarar verirse ve bebek ölürse bunun cezası olarak şöyle bir uygulama vardır: Bebek beş ayını doldurmuşsa ve ölü doğarsa yarım at verir. Eğer kadına atlı kişi çarpar ve bebek ölü doğarsa, bu bebek beş ayını da doldurmamışsa ölen bebeğin her bir ayı için bir at, beş-dokuz aylık bebek için ise her bir ayı için ise bir deve bedel öder. Bebek doğar doğmaz yanlışlıkla öldürülmüşse bir insan olarak sayılır ve bir at ile ödenir. Hamile bir kadını öldürürse kadın ile karnındaki bebeğin bedeli

yüksek olur; eğer suçlu kimse evlat sahibi olamayan kısır ise veya kör, engelli, akıl hastasıysa ona yarım at uygun görülür (Kartaeva 2016: 196).

2.2. Doğum Sırası İnanış ve Uygulamalar

Eskiden göçebe yaşam tarzı içinde olan Kazaklarda hastane ve doğumhane olmadığı için bu dönemde halk arasında tanınmış, elleri şifalı, ağzı dualı doğum yaptıran “nur yüzlü ana” (aqjarkın ana), “akelli ana” (aqqoldı ana) adıyla bilinen ve ebe görevini üstlenen kadınlar olmuştur (Ahmetova 2018: 25). Onların akkollu anne olarak adlandırılmalarının sebebi ise, gebe kadınların hamilelik dönemini ve doğacak zamanını tam hesaplayabilmesi, kolay ve sağlıklı bir şekilde doğum yapmasını sağlamasıdır.

Hamile kadının doğum yapacak günü yaklaştığı zaman ona ayrı bir oda hazırlanıp, evin içi ve dışı özenle temizlenir. Ateş yakılır ve su ısıtılır. Doğum yapmayı engelleyen cin, şeytan, peri, albastı gibi kötü ruhlardan korumak için, ayrıca gelinin yatağının içine veya yastığının altına demir, bıçak, makas gibi eşyalar konulur. Bunlardan başka gelin odasının duvarına silah, kamçı, balta, kurdun azı dişi, kartalın gagası, ayı ve kurt derisi gibi nesnelere asılır (KK14). Odanın bir ucundan diğer ucuna kalın bir ip gerilir. Kazak yaşam kültüründe hamile kadınların geçmişte diz çökerek doğum yaptığı bilinmektedir. Doğum esnasında diz çöken kadın, bu ipten tutunarak doğumu yapar.

Doğum sırasında bebek ters gelip, anne ve bebeğin hayatı tehlikeye düştüğü anlarda ebe, yeni kesilen koyunun iyice temizlenmiş kalın bağırsağını eline geçirerek bebeği düzeltir. Koyunun kalın bağırsağı ise doğal eldiven görevi görmüş ve zararsız sayılmıştır. Ayrıca, doğum sancısı çeken kadının dişlerinin sağlam kalması ve zayıflamaması için ağzına çiğnesin diye darı koydukları da bilinmektedir (Nazarova, Temenova, 2021: 180).

Geleneksel Kazak kültüründe doğum sırasında yapılan ama günümüzde hastanelerde doğum yapıldığı için unutulmaya yüz tutmuş ritüellerden biri, “Yarışkazan” (Jarıskazan) ritüelidir. Kadının doğumu yaklaştığı andan itibaren birkaç kadın ateş yakıp kısa bir sürede hazır olan bir yemek türünü hazırlamaya başlar. “Kazan kaynayıp yemek pişene kadar bebek dünyaya gelsin!”, “Kadın çarçabuk doğum yapsın!” diye kazan ile doğum olayını bir nevi yarıştıran dileklerinin gerçekleşmesini ümit ederler

(Sanik, 2016: 487). Böylece, doğumun hızlı ve acısız gerçekleşeceğine inanılır ve doğum sonrası ziyafet çekilip ardından toy gerçekleştirilir.

Buna benzer şekilde unutulmuş bir başka ritüel ise, “Düştü mü?” (Tüstü me?) diye adlandırılır. Bu ritüel kadın doğum sancısı çekerken yapılır. Gücü kuvveti yerinde olan delikanlılar ile kadınlar tokmak gibi ağırca bir aleti ellerine alır, evin çevresinde bu aleti yere vurarak döner ve “Tüstü me?” (Düştü mü?) diye seslenir, içerideki kadınlar ise “Tüstü!” (Düştü!) diye yanıt verirler (Toleubayev, 1991: 65). Bu ritüelin amacı, kadına manevi destek sağlamak ve kendine olan güvenini artırarak doğumunu kolaylaştırmaktır.

Doğumun kolay gerçekleşmesi için yapılan diğer ritüeller şöyledir:

Doğum yapan kadının saçları çözülür.

Evde bulunan ağız kapaklı eşyaların kapağı açılır, ağız bağlı olan nesnelere ağız çözülür.

Ardıç ağacı ve kükürtten tütsü yapılarak evdeki kötü ruhların gitmesi için ev tütsülenir.

Mollalara muska yaptırılarak doğum yapan kadının boynuna veya elbisesinin görünmeyen bir yerine takılır.

Bir barça tuza dua okunarak muska şeklinde kadının boynuna asılır ve doğum zorlaşınca bu muskadaki tuz suda eritilerek kadına içirilir.

Doğum esnasında odaya genç bir kız girerse, onun eteğinin alt kısmı bir parça yırtılır.

Bebek ters geldiği zaman kadın halının içine konularak havada sağa sola sallanır.

Bebek ters gelirse ebe, eline bir tabağı alarak doğum yapacak kadının karnının üzerinde sağa doğru döndürür.

Doğumun kolaylaşması için eskiden at evin içine getirilerek ağız doğum yapacak kadının göğsüne değdirilir. Böylece kadının vücudundaki kötü ruhların evi terk edeceğine inanılır.

Kadının sancısı çok ağırlaştığında koyunun yağı ateşe atılır ve dua edilir.

Kadın doğum yaparken bayılırsa değnek ile evin duvarına vurulur, eğer ayılmazsa kötü ruhların çıkması için değnek ile kadına vurulur.

Bakşı çağrılarak dua ettirilir, doğum zorlaşırsa doğum yapan kadının göğsüne şaman dizi ile baskı yapar ve kulağına yakın kopuz çalar. Bu kopuz sesi ile dünyaya gelen bebeklerin ileride halk sanatçısı olacağına inanılır.

2.3. Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamalar

2.3.1. Göbekbağı kesme (Kindik Kesu)

Kazak Türkleri “göbek” teriminin karşılığı olarak “kindik” kelimesini kullanmaktadır. Göbek kesmeye ise “kindik kesu” denilmektedir. Bebeğin göbeğini “göbek anası” (kindik şeşesi) keser ve kindik şeşesinin eli hafifse bebeğin göbeği beş-yedi gün arasında iyi olacağına inanılır. Göbeğinin iyileşmesine, düşmesine ise “kindigi tüsti” denir.

Kazak Türklerinde bebeğin göbekbağını kesme görevi ahlaklı, saygılı, dürüst ve insafli yaşı büyük birisi tarafından gerçekleştirilir. Bu görevi seçkin birisinin yapmasına dikkat ederek bebek doğar doğmaz önceden kararlaştırılır. Kindik şeşe bebeği kucağına alıp göbeğini temiz baltayla veya bıçakla kesip ipe bağlar, kesilen yere kül serpiştirir (Aydarhanova, 2014: 314). Bebeğin göbekbağı, doğumun akabinde kesilip (Bauı berik bolsın!)⁶, “Babanın değil, halkının oğlu olsun” (Ata'nın emes, halkının ulı bolsın!) deyip toprağa gömülür. Bazen görev yapıldıktan sonra göbekbağı kesildiği yere koyunun kuyruk yağı sürülür ve temiz gazlı bezle sarılır. Koyunun kuyruk yağı Kazaklarda önemli bir yere sahiptir ve birçok uygulamada kullanılır. Bu uygulamadaki görevi ise bebeği çeşitli soğuk algınlıklarından korur ve gazlı bezin göbekbağına yapışmasına engel olur.

Bebeğin göbeğini kesen alet başka bebekler için kullanılmayıp kenarda saklanılır veya uygun bir yer bulunarak toprağa gömülür. Toprağa gömme esnasında, anne gömülen yere bakmamalıdır. Anne bakarsa başka çocuğunun olmayacağına inanılır (Kalafat, 1999: 67).

⁶ 1. Yeni doğan bebeğe kutlu olsun, uzun ömürlü olsun anlamındaki dilek; 2. Güçlü, kalıcı, sarsılmaz olsun anlamında kullanıldığı bildirilmektedir (Kenesbayev, 2007: 134).

Bebeğin doğumundan sonra çıkarılan eş ile birlikte kesilen göbek parçası hakkında da süregelen gelenekler vardır. Kazak kültüründe bununla ilgili eski dönemlerden beri uygulanan gelenekler, yüzyıllar boyu aktarılan inanç neticesinde gizemli bir güce dönüşmüş, kutsal sayılmıştır. Bebeğin göbeği yedi gün içerisinde düşer. Erkek çocuğunun düşen göbeği bir atın yelesine takılır ve böylece çocuğun at gibi cesur, atak olacağına inanılır. Kız çocuğunun ise kısrağın yelesine takılır ve böylece kız çocuğunun ilerde uysal, sakin olacağına inanılır (Çeltikci, 2007: 515).

Atalarımız, “Erkek dışarının nefesi, kadın evin refahıdır” (Erkek, tüzdün tınısı, ayel, üydin ırısı) diye, kız çocuğunun göbekbağı ile eşini “aileye mutluluk ve bereket getirmesi” niyetiyle ocağın başına gömmüştür ve bununla ilgili olarak “ocağın başına tükürme, ocağın başına basma” şeklinde yasaklar oluşmuştur. Erkek çocuğunun eşi ve göbekbağını ise “yurdunu, halkını koruyan namuslu adam olsun” diye, uzak bir yere götürüp temiz toprağa gömmüşlerdir. Erkek çocuğun göbekbağını aynı zamanda “evin sahibi, soyunun devamı, evinin direği olsun” niyetiyle doğduğu evin kapısının altına gömmüşlerdir ve “eşiğe basma” (tabaldıdıqtı baspa) şeklindeki yasak da bu gelenekle ilgilidir (Toleubayev, 1991: 68).

2.3.2. Müjdeli haber (Süyinşi)

Çocuk dünyaya geldikten sonra ilk önce evin büyüklerine, akrabalarına, yakınlarına, komşularına haber verilir. Bu haberi iletenler haberi alanlardan “süyinşi” ister. Kazak toplumunda “Şüyinşi”, güzel ve sevinçli haber duyurulduğunda istenen müjdedir. Kazak halkı genelde bebek dünyaya geldiğinde, gelin aldıklarında veya herhangi bir iyi haber olduğu zaman “süyinşi” istemektedirler. Haberi duyurmak isteyen kişi “Süyinşi, süyinşi!” der ve haberi alan kişi ise “evden istediğini al, istediğini söyle” der veya o insanın razı olacağı bir hediye verir (Nurgaliyev, 1990: 506). Böylece dünyaya gelen bebeği müjdeleyerek haberi verirler. Haberi veren kişiler, doğan bebek erkek ise “atın dizginini tutan” (at ustar), “kement tutan” (kurık ustar) diye, kız ise “nakış işler” (keste tiger), “saç süsü takar” (şolpı tağar) şeklindeki kibar benzetmelerle duyurur. Bu duyurma işinde de millî edep ve asalet bulunmaktadır. Kazak geleneklerine göre güzel haberleri yakınlarına müjdelememek ayıp sayılır. Bu nedenle akrabalık bağlarını zayıflatmamak için böyle durumlara çok dikkat edilir. Müjde

getiren kişiye de her zaman hediyeler verilir ve memnun edilerek gönderilir (Nazarova, Temenova, 2021: 182).

2.3.3. Şildehana

Kazaklarda bir kişinin doğumu ve ölümüyle ilgili olarak gerçekleştirilen geleneklerden birine “Şildehana/Şilde Kūzet” adı verilir ve bu yeni doğan bebeği veya ölen kimseyi kötü ruhlardan koruma amacıyla tutulan gece nöbetleridir (Toleubayev, 1991: 129) şeklinde de açıklamalar mevcuttur. “Bebek gözetme” (Şildehana kūzetü) için bebek ve anne adayının tüm akrabaları ile komşuları, eş-dostları ve yakınları gelmektedir. Bu tören eskiden doğum yaptığı gün yapılırsa da günümüzde hastaneden çıkıldığı gün yapılır. “Şildehana” genelde bir hafta, hatta 40 güne kadar devam ettirilir. Eskiden tören olarak devam edilirken günümüzde “şildehana toy” şeklinde yapılmaktadır.

Şildehana toyuna davetli davetsiz herkes katılabilir. Gelenler, “Bebeginiz uzun ömürlü ve hayırlı olsun!”, “Bağı/ipi sağlam olsun” (Bauı berik bolsın) diyerek güzel dileklerini sunmaktadır. Bu dileğin anlamının Kuran’daki “Hep birlikte Allah’ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın...” suresine ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in “Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslâm bağıny boynundan çıkarmış olur ancak cemaate tekrar dönerse o zaman başka” hadis-i şerifine dayandığı hakkında rivayet edilir, yani bu göbek bağı/ipi, şeriat bağı/ipidir (URL3).

Kazakların yeni doğan bebeğe bu dilekte bulunarak bebeğin İslam inancını benimsemesini, şeriat yolunda olmasını dilediği düşünülmektedir. “Kazak Deyimler Sözlüğü” nde “Bauı berik bolsın” ifadesinin,

1. Yeni doğan bebeğe kutlu olsun, uzun ömürlü olsun anlamındaki dilek;
2. Güçlü, kalıcı, sarsılmaz olsun anlamında kullanıldığı bildirilmektedir (Kenesbayev, 2007: 134) şeklinde açıklandığı görülmektedir. Günümüzde de sürdürülen bu gelenekte sofralar kurulur, bebeğe iyi dileklerde bulunulur, şarkılar ve şiirler söylenir.

Bebek dünyaya geldikten sonra annesi çok hassas olur ve onların etrafında cin ve peri gibi kötü ruhların dolandığına inanılmaktadır. Eskiden Umay Ana’ya yüklenilmiş olan bu koruma görevi zamanla Kazak toplumunda gençlere yüklenmiştir. “Mum yakılarak bebek bekçiliği yapılır. Çünkü çocuk ilk günleri mum yakılarak korunmazsa cinler o bebeği götürür ve başka bebek getirir inancı hâkim olmuştur” (Erqalieva ve

Şakuzadaulı, 2000: 88). Yeni doğum yapan anne uyursa bebeğe kötü ruhların musallat olacağı inanılır ve bebeği korumak için toplananlar eğlenmeye çalışırlar. Yemek ziyafeti yaparlar, kötü ruhları korkutmak için şarkılar söylerler, ezgiler çalarlar, sevinçler paylaşarak eğlenip güzel zaman geçirirler (Nüsipokasulı, 2014: 4).

“Bebek doğduğunda düzenlenen şildehana toyu, onun doğumuna ait bir tören olsa da bunun temelinde yatan sebep, yeni doğan bebek ve anneye nazar değmemesi, ayrıca evinin çevresindeki cin ve perileri kovmak anlamındadır” (Arğınbayev, 1996, 74). Üstelik bu dönemde bebeği “şilde” suyuyla yıkamaktadırlar. Bu “şilde suyu”nun bebeğin her yerine değmesi gerekir ayrıca bu suya tuz katılmalıdır. Böylece bebek biraz büyüdükten sonra cildi kızarmadan daha sağlam şekilde gelişmesi için yıkanmış olur. Bu “şilde suyu”nun bir kısmı da sonrası için ayrılır. Sonradan bebeğin cildinde kızarma veya başka bir sorun olduğunda bu su ile yıkanır. Bazen de bu su, vücudun sorunlu bölgesine sürülür. Günümüzde bebeğin göbeği kesildikten sonra, bebeğe hastanede iğne yapılır ve üç gün sonra şildehana toyu gerçekleştirilir (KK15).

2.3.4. Bebeğin İlk Elbisesi (İtjeyde veya İtköylek)

İtjeyde veya İtköylek, bebeğin dünyaya geldiğinde giydiği ilk elbisesidir. Kız çocuğuna “İtköylek”, erkek çocuğuna ise “İtjeyde” giydirilmektedir. Ninesi veya “göbek anası” (kindik şeşesi) tarafından çocuğa doğduğu gün getirilen İtjeyde, bebeğin cildini tahriş etmeyecek bir kumaştan dikişleri dışında olacak şekilde geniş ve uzun olarak dikilir. Bu sıradan bir elbise değil, kumaşı kol yapılacak şekilde keserek elle dikilen ve geçici kullanım için hazırlanan bir elbisedir. İtjeydenin geniş ve uzun olması, öncelikle bebeğin rahat etmesiyle ilgilidir. Diğer yandan da insanoğlunun kısa serveninde sıkıntı ve fakirlik çekmeden rahat yaşaması amacına yöneliktir. Bebek, kırk gününü doldurana kadar bu elbiseyi kullanır (Arğınbayev, 1996: 71-72). Kazak toplumunda bebek, kırk gününü sağlıklı atlattıktan sonra bebeğin artık büyüdüğüne ve gömleği eskittiğine inanılmaktadır. Bununla ilgili olarak “İtköyleği senden önce eskittim” diye bir ifade bulunmaktadır. Bu ifade, sözü söyleyen kişinin yaşının diğer bireylere göre büyük olduğunu gösterir.

Kırk gününü doldurduktan sonra çıkarılan gömleğe kuruyemiş, para, şekerlemeler koyulup gömleği köpeğin boynuna bağlayarak serbest bırakırlar (Toleubayev, 1991: 75). Çocuklar köpeği yakalayıp boynundaki İtjeydeyi çözürek içindeki ikramları kendi

aralarında paylaşırlar ve gömleği büyüklere iade edip hediyeler alırlar. Bebeğin, köpeği ilk yakalayan çocuğa benzeyeceğine inanılmaktadır.

Kazak halkı köpeğe “yedi hazinenin biri” diyerek değer vermiştir. İtjeydenin köpeğin boynuna bağlanmasının da belirli nedenleri vardır. Köpek, insanın koruyucusu ve sadık bekçisidir ve birden fazla yavru doğurur. Öncelikle bu nedenle doğan bebeğin ardından gelen kardeşleri olsun diye itjeydeyi köpeğin boynuna bağlarlar. Kazak Türkçesinde “it candı” ve “it kırk candı” şeklinde ifadeler mevcuttur. Bu ifadeler köpeğin dayanıklı, cesur olmasıyla ilgili olduğu için, bebeğin de cesur, azimli ve dürüst olması, yaşamda karşılaştığı zorluklarla baş edebilmesi niyetiyle de itjeydeyi köpeğin boynuna bağlanır (Toleubayev, 1991: 76).

“İtköylek”, Kazak kültüründe önemli bir yere sahiptir. İtköylek, aile tarafından beşik gibi yüksek bir yerde saklanmaktadır. Bu gömleğin yüksekte saklanması sebebi ise çocuğun gelecekte yüksek mevkilere geleceğine inanılmasıdır. Ayrıca ailenin bütün çocuklarına aynı itköylek giydirilmektedir. Böyle olmasının sebebi, değerli olmasının yanında ailenin bütün çocuklarının uzun ömürlü olacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Zaman zaman itjeydeyi/itköyleği çocuğu olmayan kadına verme geleneği uygulanmış ve onun bebek sahibi olacağına inanılmıştır (KK16).

2.3.5. Lohusa Anne Bakımı (Kalja beru)

Kazak geleneklerinde oldukça önemli ve mutlaka yerine getirilmesi gereken geleneklerden biri, yeni doğum yapmış kadın için koyun kesip “kalja” yedirmektir. Kalja, “kaljırau” ile yani, hâlsiz düşmekle ilgilidir. Önceden bakımı yapılmış koyun çorbasını ve etini yedirmeye “kalja beru” denir. Doğum yapmış ve hâlsiz düşmüş kadına kalja verilmemesi, kocası için büyük bir kusur ve günah olarak kabul edilir.

“Menin sorlı şeşeme kalja kayda, Benim zavallı anneme kalja nerde,
“Koy sat” dep akem bardı körşi bayğa “Koyun sat” dedi babam zengin
komşusuna, şeklinde 20. yüzyılın başlarında yaşayan şair Sultanmahmut Torayğırov’un (1992: 105) da dile getirdiği gibi bu gelenek herkes tarafından mutlaka yapılması gereken bir uygulama olarak kabul edilmiştir.

Kazakistan’ın bazı bölgelerinde kaljayı kadının yakınları getirirler. Bunun yanı sıra yakın akrabalar da boş durmaz, kaljası üzülmesin (kaljasız kalmasın) diye koyun

getirirler. Çünkü bir soyun devamını sağlamakta olan anne için bu geleneği yerine getirmek, çok sevap ve kutsal bir iş olarak kabul edilir. Anne ile yeni doğan bebeğin kendilerini toparlamalarında, sağlıklı olmalarında kaljanın önemi büyüktür. Loğusa kadın kalja çorbasıyla güçlenip sütü çoğalıp eski gücüne kavuşurken bebek de anne sütüne doyup daha sağlıklı olur ve daha çabuk büyür. Kalja için kesilen hayvanın boyun omurgası bütün hâlde pişirilip kadına verilir ve etine bıçak değdirmeden elle koparılıp yenilmesi istenir. Ardından, bu kemiğe ip geçirilerek kapının üzerine asma ritüeli uygulanır. Bu ritüel, bebeğin boynunu kısa bir sürede, kendi başına tutabilecek dereceye gelmesi ve boynunun düz olması niyetiyle yapılır (Toleubayev, 1991: 75).

Kazaklar, “Doğum teri çıkmasa kırk türlü bela yapışır” (Şilde teri şıkpasa kırk türlü kırsık jabisadı) diye doğum yapan kadının her türlü bakımıyla (soğuk ve sıcaktan, rüzgardan koruma, diş ve saç sağlığına dikkat etme, yüz ve fiziksel güzelliğinin geri kazanılmasına yardımcı olma) yakından ilgilenmiştir ki bu da nesillerinin çoğalmasını sağlayan kadına gösterilen değerden kaynaklanmaktadır. Kazak toplumunda, doğum sonrası lohusalıkta önemli olan bir yiyecek de koyunun kuyruk yağıdır. Eski Kazak kültüründe, çocuğun ağlamaması için emzik yerine kuyruk yağı verilmektedir. Ayrıca anneye de doğumdan sonra kuyruk yağı yedirilmektedir. Böylece annenin içinde kalan kirli kanı ve vücudundaki doğum kalıntıları temizlenmektedir. Kazak toplumunda bebek ise kırk gün boyunca yıkanarak yağlanmaktadır. Bebeğin güçlü ve sağlıklı olması için elleri, kolları ve ayaklarına masaj yapılmaktadır. Bununla birlikte bebeğin hızlıca toparlanması, kemiklerinin gelişmesi ve vücudunda çeşitli yaralar çıkmaması için kırk güne kadar tuzlu suda yıkanır:

Tau, tau, tau	Tau, tau, tau
Sılamak menen,	Yağlamak benden,
Katıp kalmak senen.	Sertleşmek senden.
Menin kolım emes,	Benim elim değil,
Bibi Fatima, Bibi Zuhra kolu,	Bibi Fatima, Bibi Zuhra eli,
Umay ana, Kambar ana kolu!	Umay ana, Kambar ana eli!
Tastay kıl, Temirdey kıl,	Taş gibi yap, Demir gibi yap.
Süttey ak kıl.	Süt gibi beyaz yap.

Dert üyge kirmesin,

Dert eve girmesin,

Balağa tiymesin.

Çocuğa değmesin.

Şeklinde maniler söylenerek bebek yağlanarak masaj yapılır (Babalar Sözü, 2011: 60).

2.3.6. İlk Ağız Sütü (Balanı Auızdandırır/Uız)

Yeni doğan bebekle ilgili yerine getirilmesi gereken geleneklerden biri de bebeğe ağız sütünü vermektir. “Rızkı az olmasın” (nesibesi kem bolmasın) diye yeni doğan bebeğe kesinlikle su vermezler. Ağız sütü annenin ilk sütüdür ve vitamin açısından çok zengin olduğu için bebeği türlü hastalıklardan korur, hayata uyum sağlamasını kolaylaştırır, dirençli ve sağlıklı olmasına yardımcı olur, bağışıklık sistemini güçlendirir. Kazaklarda, “Ağız sütüne doymayan hayatta da doymaz, yoksulluk çeker” (Uızına jarımağan ömüründe jarımaydı), edepli, namuslu, yurduna ve halkına değer veren insanlara söylenen “ağız sütüne doymuş” (uızına jarığan), edepsiz, merhametsiz, kendi soyuna üstten bakan soysuzlara söylenen “ağız sütüne doymamış” (uızına jarımağan) şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Bütün bu ifadeler, ağız sütü verme ritüelinin ve neticelerinin Kazak kültüründe ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Nazarova, Temenova, 2021: 184).

2.3.7. Bebeğe İsim Verme (At koyu)

Her toplumun kendine özgü ad verme gelenek ve görenekleri halkın yaşayışını, düşünce tarzını ve sosyal yapısını yansıtmaları açısından önemli bir yer tutmaktadır. Her anne ve baba çocuğuna güzel ve anlamlı isim koymak ister. İsim koyma geleneğini yerinde getirirken de çocuk onlara benzesin niyetiyle tarihte yaşayan kahramanların, söz ustalarının, adaletli kadınların, ezgi ustalarıyla şairlerin isimlerini koymaya çalışırlar. Ayrıca isim koyma görevini sıradan bir insana değil, herkesin saygı duyduğu, ağzı dualı, çok görmüş ve yaşamış kimselere yüklemeyi ve onların duasını almayı bir ayrıcalık olarak görürler. Kazak halkında bebeğin kulağına ezan okuyup ismini söylemek, mutlaka yapılması gereken bir uygulamadır. Çocuğun sağ kulağına üç defa ve sol kulağına üç defa çocuğun ismi yüksek sesle söylenmektedir. Böylece bebeğin kulağının bu isme alışacağına ve zihninin kabulleneceğine inanılır. Müslümanların, “İnsanın ömrü ezanla namaz arasındadır”

dedikleri gibi, doğarken ezanı okunur ölürken namazı kılınır. Bir başka husus, bebek doğar doğmaz ölürse veya düşük gerçekleşmişse bile isim koyarak toprağa verilir fakat cenaze namazı kılınmaz (Ahmetova, 2018: 45). Kazaklarda, kulağına ezan okunmayan çocuğun sağır olacağına dair bir inanç vardır. Çocuğa isim verildiğinde köyün büyükleri, yakın akrabalar, komşular eve davet edilerek yemek verilmektedir.

“Kırk kişiden biri Hızır’dır” diye bazen eve gelen tanrı misafirine de isim verdirdikleri olmuştur. Göçebe yaşam biçimine göre bebek yaylada doğarsa Jaylaubay, Şildebek diye, kışlakta doğarsa Kıstaubay, güzün doğarsa Küzembay, Nevruzda doğarsa Naurızbay diye de isimler verilmiştir. Bunun yanı sıra bebeğin haftanın hangi günü dünyaya geldiğiyle ilgili olarak da Düysenbek, Düysenbay, Seysenbay, Sarsenbay, Beysenbek, Cumabek, Cumatay, Cumabergen, Senbek, Jeksenbay şeklinde isimler verilmektedir (Nazarova, Temenova, 2021: 186).

Bir ailenin sürekli kız çocuğu oluyorsa ardından erkek çocuğun doğması ümidiyle Ulbosın, Ulmeken, Uljalğas, Uljan, Ulbala, Toydık (doyduk), Toyğan, Toyum diye isimler verilmiştir (Kuralulı, 1998:74). “... Eşi sürekli kız doğurup erkek çocuğuna sahip olamadıklarında en son doğan kızlarına Ultuğan (Erkek doğuran) ismini verirler” (Aydarhanova, 2014: 313).

Kazaklar çocuklara güzel, anlamlı isimler verilmesine özen göstermektedir. Çünkü çocuğun bahtına, şansına ve hayatına etki edeceği düşünülmektedir. Kazak halkı, çocuğa adını gelişi güzel olarak değil, belli bir olayla ilgili olarak vermektedir. Verilen isimler, toplumların psikolojilerini, anlayışlarını, düşünce ve hayallerini temsil etmektedir. Mesela Kazaklarda Arman (hayal), Bakıt (mutluluk), Tilek (dilek), Mahabbat (muhabbet), Kayrat (gayret) gibi isimlerin verilmesi bunun göstergesidir. Bunun yanı sıra, çocuğun belli insancıl özelliklere sahip olmasını isteyen halk çocuğuna Jomart (cömert), Batır (bahadır), Adil (adil), Berik (sağlam), Serik (destekçi) gibi isimler de verilmektedir. Bir Kazak atasözünde: “Teni güzel olan değil, tini güzel olan güzeldir” denir. Kazak kızlarının dış görünüş olarak güzel olmasının yanı sıra onun yumuşak, iyi kalpli olmasına, yani iç güzelliğe büyük önem vermişler ve bu isteklerini kızlarına verilen isimlerle ifade etmişlerdir. Örneğin; kızlarına Jibek (ipek) ve Makpal (kadife) isimlerini veren Kazaklar, kızlarının bu yumuşak ve değerli kumaşlar gibi şefkatli, kadınsı ve nazik olmasını istemişlerdir. Saule (ışın), Saltanat

(tören), Karlıgaş (kırlangıç), Senim (inanç) gibi Kazak kız isimleri de özel anlamlar taşımaktadır (Erqalieva; Şakuzadaulı, 2000, 88-90).

Türk toplumlarında ad koymada etkili olan faktörlerden birisi de dindir. Dinî düşünce sisteminin etkisiyle konulan isimler bulunmaktadır. Dinî gün ve Peygamber Hz. Muhammed'in veya diğer peygamberlerin, dört halifenin, Hz. Muhammed'in ashap ve akrabalarının, evliyaların adları da verilmektedir. Kazak toplumunda ise din büyüklerine saygı duyulduğu için ve çocuğa ağır geleceğini düşünerek verilmekten sakınılmakta veya verilse dahi çocuklara dikkatli seslenilmekte, özenli davranılmaktadır.

2.3.8. Beşik Töreni (Besikke Salu, Besik Toy)

Kazak kültüründe bebek dünyaya geldikten sonra gerçekleştirilen merasimlerden birisi “beşik toyu” (besik toy)'dur. Besik toy, çocuğun yaşamındaki toyların en önemlilerinden sayılır. Bebeğin göbek bağı kuruyup düştükten sonra bu toy yapılır ve akrabalar hediyeleri ile bu toya gelir. Bebeği beşiğe koymadan önce mutlaka ardıç veya adraspan otuyla beşiği temizlenir ve ardından;

“Alas, alas, baladan alas!	Alas, alas, çocuktan alas!
İyesi keldi, paleden köş!	Sahibi geldi, beladan geç!
Alas, alas, baleden alas!	Alas, alas, beladan alas!
Közi jamannın közinen alas!	Gözü kötünün gözünden alas!
Sözi jamannın sözinen alas!	Sözü kötünün sözünden alas!
Kırk kabırğasınan alas,	Kırk kaburgasından alas,
Otız omırtkasınan alas.	Otuz omurgasından alas”

şeklinde dilekler dileyerek dualar edilir (Babalar Sözü: 2011: 60-61).

Adraspan otunun mikropları öldürüp ortamı temizlediği, tedavi edici özellikleri ilmî bakımdan da ispatlanmıştır.

Beşiği temizleme işlemi tamamlandıktan sonra kurut, kuruyemiş ve tatlı çeşitlerinden oluşan saçı (ikramlar) hazırlanır ve beşiğin ortadaki deliği olan yerden aşağı doğru bırakılıp, “Tıştı ma?” (Sıçtı mı?) diye sorulur. Ellerini açıp bekleyenler “Tıştı!” (Sıçtı!)

diye sevinip beşiğin deliğinden düşen ikramları paylaşırlar. Bu, birkaç kez tekrarlanır ve bu gelenek “tıştırma/tıştı ma?” diye adlandırılır (Toleubayev, 1991: 72). Bu gelenek, bir açıdan beşiğe yatacak olan bebeğin tuvalet ihtiyacını kolaylıkla gidermesi, zorlanmaması; diğer yandan bebeğe bereket, zenginlik bulaşsın ve ömür boyu varlık içinde yaşasın şeklindeki inanca dayanmaktadır.

Tıştırma ritüelinden sonra beşiğin döşemeleri yerleştirilir. Öncelikle idrarın beşiğe sıçramaması için idrar kabının içine kum veya kül koyularak beşik deliğine yerleştirilir. Ardından koyunun kaval kemiğinden veya ardıç ağacından oyularak yapılmış idrar borusu, kuş yatağı, yastıkları, örtüleri, bağları ve beşik örtüsü gibi döşemelerle bebek beşiğe yerleştirilir (Arğınbayev, 1996: 76). Genellikle beşikte kullanılan malzemeler göze hoş görünen açık renkli kumaşlardan dikilir ve dış örtüleri nakışla, işlemelerle süslenir. Bu uygulama, bebeği doğuştan itibaren güzelliğe alıştırmak için yapılır. Beşik döşemeleri yaz ve kış mevsimleri için ayrı olur. Döşemeler, yazın hafif kumaşlardan kış için ise sıcak tutan kumaş ve dokumalardan hazırlanır. Bebek beşikte korkmasın, nazar değmesin diye beşiğin baş tarafına puhu kuşu tüyü, nazar boncuğu, muska, boyalı aşık kemiği, kartal tırnağı gibi malzemeler asılır ve yastığının altına kama veya çakı koyulur (Babalar Sözü, 2011: 61). Ayrıca ağzı dualı ihtiyar nineler bata verirler (dua ederler). Beşik toyu sırasında beşiğin üzerine beş, yedi bazen dokuz çeşit örtü örtülür (Toleubayev, 1991: 73). Bu ritüel, bebeğin uykusunun iyi, sakin ve düzenli; büyüdüğünde de zengin, cömert ve hayırsever olması için yapılır. Beşiğin üzerine örtülen örtüler toya gelen ninelere verilir ve duaları alınır. Bebeği beşiğe koyan kadına da “Eliniz hafif olsun, gelinimize sizin yolunuz nasip olsun” diye ayrı bir (besikke salar) adıyla ayrı bir hediye verilir.

2.3.9. Kırklama/Kırk Çıkarma (Qırqınan Şıgaru)

Doğum adetlerinden bir diğeri ise kırk çıkarma geleneğidir. Bu geleneğin de kendi anlamı, kökeni ve amacı vardır. Kırk çıkarma, bebeğin kırk günlük olmasıyla, et ve kemiklerinin birleşmesiyle ve bebeğin yaşama uyum sağlamasıyla ilgilidir. Bu özel günün şerefine ziyafet verilir ve geleneksel kırk çıkarma gerçekleştirilir. Erkek bebeğin 37-39. gününde, kız bebeğin ise daha hassas ve zayıf olması nedeniyle 40. gününde kırkı çıkarılır. Bu ritüelden yola çıkarak Toleubayev, bebeğin dünyaya

geldiği günden itibaren ilk kırk gün Kazaklar tarafından “diriler” sınıfına dâhil edilmediğini öne sürmektedir (Toleybayev, 1991: 130).

Eski dönemlerde kırk suyu, derin kuyudan alıp kaynatılarak hazırlanmıştır. Kırk suyu için özel bir kovaya temizlenmiş gümüş bir yüzük ve bilezik koyulur. “Gümüş şifa için, altın süs içindir” diyerek gümüşün bakteri üretmemesi ile bağlantılı bir inanç söz konusudur. Gümüş, suyu arındırır ve suda bulunan istenmeyen maddeleri yok eder. Misafir kadınlar, büyükten küçüğe doğru olmak üzere sırayla, tahta bir kaşık yardımıyla kovada özel olarak hazırlanmış bu sudan iyi dileklerini söyleyerek dökmeye başlar. Bir kişi de kaç kaşık su döküldüğünü sayar. Bebek, iyi dilekler söylenerek doldurulan bu gümüşlü suda, üzerinde kuru yer kalmayacak şekilde yıkanır. Kazaklar bu ritüeli gerçekleştirirken hem gümüşün şifalı oluşuna hem de güzel dileklerle dökülen suyun olumlu enerjisine inanmışlardır. Bebek, “Bebek uyuzu” (Şilde kotur) olmasın diye bebeğin el ve ayak parmaklarının arasını, kulaklarının içini ve dışını, burun boşluğunu, koltuk altlarını ve sonunda da bütün vücudunu dikkatle yıkarlar. Banyo sonrasında yumuşak ve güzel bir kumaştan “göbek anası” tarafından dikilmiş adal jeyde (helal gömlek) adlı gömlek giydirilir. Aynı gün bebeğin “karın saçı” olarak adlandırılan anne karnındaki saçları ve tırnağı kesilir. Karın saçı kesilmediği durumda bebeğin sıkça hastalanacağına, tırnağından da rahatsızlık duyacağına inanılır. Alınan karın saçı ve tırnaklar kutsal sayıldıkları için temiz bir yere gömülürken banyo suyu da ayak basılmayacak bir yere dökülür. Kırk suyu ritüeline katılan misafirlere suyun içindeki gümüşlerle birlikte başka hediyeler de verilir (Arğınbayev, 1996: 78).

2.3.10. Aydar Koyma

Aydar, eski Türk geleneklerinden birisidir. Aydar; başın tepesinden bırakılan saç, perçem olarak bilinmektedir (Koç; Bayniyazov; Başkapan, 2003). Şayet ailenin bir erkek çocuğuna sahip olması uzun yıllar sonra gerçekleşmişse doğumundan itibaren tepesinden bir perçem saç bırakılır ve örülür. Bu geleneğe "Aydar" denir. Bu uygulama, erkek çocuğunda, dil-göz değmesi (nazar)dan korumak amacıyla hala sürdürülmektedir. Bu inancın çok eskiden Türklerle akraba topluluklarla Moğol ve Mançu halklarında da mevcut olduğu bilinmektedir. Orta Asya'da İslam öncesinde, Göktarı inancına mensup olan atalarımız, “Tanrı tutsun!” diye çocukların başlarının tepelerinde bir perçem saç bırakırlar ve bazen de bunu tek örgü şeklinde örerler ya da

uzatırlardı (Ögel, 2001: 24). Tarihte eski Kazak bahadırlarının çoğunluğunda bulunan aydar “Tolağay” efsanesinde de geçmektedir. Efsanede şöyle anlatılmaktadır: “Geçmiş zamanlarda geniş bağırılı Arga (bölgesi) sırtlarının ortasında bir kavim varmış. Yerleri yaylada, canları rahatta mutlu mesut yaşıyorlarmış. Bereketli yerden mesken tutan, hayvanlar için de insanlar için de zengin bir yer olan, bu yurdun insanlarının, “Biz de her şey var. Bize sadece bu malı ve canı koruyacak bir bahadır gerekir, diye tek bir hayalleri varmış. Günlerden bir gün ailelerin birinde “Altın Aydarlı” alp çocuk dünyaya gelmiş. İl, yurtları toplanıp büyük toy yapmışlar. Çocuk, yıldan yıla değil günden güne büyümeye başlamış. Hısım akrabaları da çocuğa nazar değmesin diye kendi adıyla çağırıp Tolağay diye çağırılmışlar” (Yıldırım, 2012: 115).

Kazaklarda, aydarın diğer bir adlandırması da “tulum” veya “karın saç”tır. Şekil ve anlam olarak aynı geleneği temsil etmektedir. Aydar saçı, zamanla uzadığında çeşitli boncuklarla ve değerli taşlarla süslenerek örülmektedir. Geçmişte Kazak erkekleri yaşa bakmadan aydar ile gezmişlerdir. Günümüzde ise çocuk okula başlamadan veya sünnet yapılırken sözü geçen, iyi kimselere Kur’an-Kerim ve dualar eşliğinde aydar saçı kestirilmektedir. Çocuğu nazardan korumak için aydar bırakılmaktadır (Erqalieva; Şakuzadaulı, 2000: 98).

2.3.11. Bağırından Tabak Geçirme (Baurınan Tabak Jügirtü)

Kazak halkı doğanın kurallarına uygun olarak yaşamış ve buna göre yaşamlarını yönlendirmiştir. Bebeğin büyümesi sırasında gerçekleştirilen ritüeller de bu kurallarla uyumludur. Emeklemek, bebeğin kollarını, sırtını, kaslarını güçlendirir. Bebek emekleyerek çevresini tanır, bağımsız olarak hareket eder ve etrafını kendi başına yönetmeye çalışır. Bebek emeklemeye alışınca ayağa kalkması gecikmesin diye “baurınan tabak jügirtü” ritüeli gerçekleştirilir. Saygın kişiler, bundan böyle bebek dik dursun diye bebeğin bağırının altından ikram dolu tabağı ileri geri yedi defa geçirir (Nüsipokasulı, 2014: 15-16).

Talpınıp örge örlesin!

Çabalayıp yükselsin!

Kulaşın kenge sermesin!

Kulacını geniş açsın!

Biyikterge törlesin,

Yükseklere ulaşsın,

Kaz, kaz turup erlesin! Ayağa kalkıp yetişsin!, (Ahmetova, 2018: 82)
şeklinde dileklerde bulunup bebek ayağa kaldırılır ve tebrik edilerek karnının altından geçirdikleri ikramlarla çay içilir. Bu gelenek “bağrı yüceldi” olarak da ifade edilir.

2.3.12. Köstek Kesme veya İlk Adım (Tusaukeser/Tusau Kesü)

Bebeğin karnının altından tabak geçirme ritüelinden sonra bebek zaman zaman ayağa kaldırılıp bebeğe “Kaz, kaz” diye ayakta durması öğretilir. Böylece bebeğin eklemlerinin kuvvetlenmesine yardımcı olunur. Ardından ellerinden tutulur ve “Tay, tay” diye söylenerek küçük adımlar atmaya alıştırılır. Bu ritimler çocuğun hareketini ve yürümesini kolaylaştırır. Bu eğitimlerden geçtikten sonra, bebek kendiliğinden adım atıp yürümeye başlar ve bu dönemde ise “Tusaukeser” (İlk adım) gerçekleştirilir.

Tusaukeser geleneği küçük bir toy ve sevinç kaynağı sayılır. Kazaklar bu ritüeli hasta, yavaş yürüyen, ağır hareket eden ihtiyarlara veya bekar kişilere yaptırmaz. Tusau, çalışkan, iyi huylu, verimli iş yapan, güvenilir ve tanınmış kişilere kestirilir. Burada ebeveynlerin tercihi rol oynar ve tusau istedikleri, değer verdikleri kişiye kestirirler. Tusau (köstek) kesmek için ala (siyah ve beyaz) bir ip veya koyunun kalınbağırsağı kullanılır. Tusaukeserin en eski ve en yaygın türü, ala (siyah ve beyaz) ipe kesilenidir. Bunun anlamı, Kazaklardaki “kimseye haksızlık etmesin ve kimsenin hakkını yemesin” (bireudin ala jibin attamasın) dileğine dayanmaktadır (Arğınbayev, 1996: 79). Aynı zamanda ala ip, yaşamın sembolüdür. Örneğin, gece ile gündüz, azla çok, yüksekle alçak, iyilikle kötülük, açlıkla tokluk ve benzerleri gibi yaratılan her şeyin bir karşıtlığı veya uç noktaları olduğunu temsil eder. İnsan yaşamında da böyle inişli çıkışlı ve karmaşık anların çok olması nedeniyle bu ip tercih edilir. Bebeğin ayağına ala ipi “İyiliklerle karşılaşıp mutlu olduğunda insanlığımı unutmasın, zorluklarla karşılaştığında pes etmesin, hayatın hüznüyle mutluluğunu eşit şekilde kaldırabilsin” diye görmüş geçirmiş, torun sahibi, engin yürekli nineler dua ederek bağlar ve önceden kararlaştırılan bir kişiye de bu ip bıçakla kestirilir (Nazarova, Temenova, 2021: 189). Ardından tusau kesilen çocuğun ellerinden iki kişi tutarak öne doğru yürütülür ve tusaukeser cırı söylenir.

Kaz, kaz balam, kaz balam,

Kaz, kaz bebem, kaz bebem,

Kadam bassan maz bolam.

Adım atsan sevinirim.

Kürmewindi şeştik biz, Düğümünü çözdük biz,
Tusavındı kestik biz. Kösteğini kestik biz.
Kaz, kaz balam, kaz balam, Kaz, kaz bebem, kaz bebem,
Takımındı jaz balam. Adımlarını at bebem.
Kadamındı sanayık, Adımlarını sayalım,
Kaz, kaz balam, kaz balam... Kaz, kaz bebem, kaz bebem... (Babalar Sözü,
2011: 63) şeklinde eğlenceli parçalar söylenir ve dualar edilir. Bundan sonra çocuğun önüne çeşitli eşyalar (kitap, kalem, enstruman, para, makas, oyuncak gibi) koyulur. Tusauı kesilen çocuk hangisini seçerse gelecekteki mesleği ona bağlı olacağına inanırlar. Tusaukeser bebeğin hayata attığı ilk adımdır. Ebeveynlerin, “Evladımız iyi insan olsun, adımını uğurlu olsun, yaşamında başarı ve başarısızlıklarla eşit şekilde baş edebilsin” dileğiyle gerçekleştirilen zengin ve derin anlamlara sahip geleneklerden biridir.

2.3.13. Sünnet Töreni (Sündet Toyu)

Kazaklar, sünnet geleneğine çok önem vermektedir. Dinî ve kültürel gerekçelerle erkeklere uygulanan sünnet, İslâm dininin bir gereği olmuş ve geleneklerle süslenerek, günümüze kadar ulaşmıştır. Erkek çocuğunun hayatındaki önemli günlerden İslam toplumlarında yapılan önemli uygulamalardan birisidir (Akshalova, 2002: 9). Kazak toplumunda sünnet, İslâmın şartı, Müslümanlığın delili olarak yaptırılmaktadır.

Kazak Türklerinde, erkek çocukları üç, beş, yedi ve dokuz yaşlarında sünnet edilmektedir. Tek sayılı yaşlarda sünnet edilirse; daha iyi olacağına inanılmaktadır (Erqalieva; Şakuzadaulı, 2000: 221). Gittiği yerlerdeki akrabaları ona hediyeler vererek: “Artık büyüdün, adam oldun. Bunun delili olarak, seni sünnet edeceğiz” diyerek onu heyecanlandırılır. Çocuğa hediye olarak genelde koyun, at verilmektedir. Çocuk kendisini böylece bu heyecan içerisinde sünnet edilmeye hazırlar. Çocuk, kendi isteğiyle sünnet edilmektedir (Erqalieva; Şakuzadaulı, 2000, 96). Buna "Sündet Toyu" denmektedir. Sünnet, genellikle yaz sonları veya sonbahar başlarında yapılır. Çünkü hem sıcak hem de soğuğun çocuğa tesir etmemesi düşünülmektedir. Bazen de sünnet edilecek yaştaki çocuklar, toplu şekilde hoca tarafından sünnet edilmektedir. Kazaklar,

imama bu işinden dolayı kendi ekonomik durumuna göre; para, koyun, tay verir; imam ise, çocuğa hediyeler vermektedir. Davetliler çocuk için dua ve dileklerini söylemektedir (Erqalieva; Şakuzadaulı, 2000: 96).

Kazaklarda sünnet törenine bütün eş, dost, hısım ve akrabalar, komşular davet edilir. Sünnet ettirilecek çocuğa, babası ve annesi 1-2 ay önce psikolojik olarak hazırlanması için “Bir, eki, üç, dört, bes, Teşimay üçün kes!” (Bir, eki, üç, dört, bes, Şümetayımın basın kes) şeklindeki tekerlemeyi ezberleterek, “sünnet olduktan sonra, sen tam bir erkek olacaksın” diye kulağını alıştırılmaya çalışırlar.

Sünnet töreninde babası veya yetişkin ağabeyleri çocuğun el ve ayaklarını tutup hazırlarlar. Bu sırada anne babası “Bir, eki, üç, dört, bes, Teşimay üçün kes!” deyip tekerlemeyi söyleyerek aldatırken, hoca kaz yağı ile çocuğun sünnet edilecek yerini ovalayıp, uyuşturup, hemen kesip alır. Kanamaması için önceden hazırlanan unu veya külü yarasına basar ve üzerini kase ile kaapatır. Törenden sonra çocuğa, çevresi ve arkadaşları “Müslüman oldun!” (Musulman boldın!) deyip şaka yaparlar. Çocuğu, sünnete oturtan kişiye armağan olarak koyun, tay, tayınşa (düve) veya para verilir (Kaliyev, 1994: 23).

Sünnet çocuğuna, yaralarının hemen iyileşmesi için uzun ve bol kıyafetler giydirilmektedir. Bu kıyafetler ailede sevilen birilerininidir. Çocuk kimin kıyafetlerini giyerse, çocuğun ona benzeyeceğine inanılmaktadır (KK17).

Kazakların geçmişten günümüze sünnet geleneğinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Geçmişte, köylerde atlarla ve çeşitli millî Kazak oyunları ile şenlendirilen düğün; günümüzde millî eğlenceler azalmış veya yapılmamaktadır. Çağdaşlaşmanın etkisi yoğundur. Ayrıca, eski Kazak toplumunda sünnet, imamlar tarafından yapılırken; günümüze doktorlar tarafından yapılmaya başlanmıştır.

2.3.14. Ata Bindirme Töreni (Aşamayğa Mingizu)

Kazaklarda at ve ata binme, bozkır hayatının vazgeçilmez bir aracıdır. Bu yüzden de, Kazaklar çocuklarına küçük yaştan itibaren at binmeyi öğretmiş, at geleneklere yansımıştır. Kazak Türklerinde çocuk, beş yaşına geldiği zaman aile büyüklerinden anası ile babası erkek evladına ata bindirme töreni (toyu) yaparlar. Bu törenler, genellikle yaz aylarında olur. Toya gelen davetliler, çocuğa kamçı, sadak, şider (at

aksesuarı) v.b. armağanları verirler. Davetliler toplanır, çocuğa milli kıyafetler giydirilip ata bindirilir. Büyüklerinden biri de atın yularını tutup şehri / köyü dolaştırır. Çocuk, yerleşim merkezinin ortasında toplanan halkı selamlar. Yaşlılar, erkek çocuğa:

Al ak tilek, ak tilek,

Atka tokum sal bilek,

Jaksıdan maldı bağa bil,

Atka da jaqsı şaba bil,

Ônege, öner taba bil,

Aymağına jağa bil,

Ten kurbının aldı bol,

Mineki, atka mindin aşıldı jol ! (Tileuova, 2003: 23) deyip dua ederler. Hanımlar, çocuğun yiğit, bahadır olması için de yine çok eski bir Türk geleneği olan “saçıyı” (şaşudı) başından aşağıya saçarlar (Kalıyev, 1994: 23). Ata bindirme (Aşamayga Mingizu) geleneğinde çocuk ata bindirilerek, heybesine (korjın) koyduğu yiyecekleri, köydeki komşu ve tanıdıkları ziyaret ederek, dağıtmaktadır. Bu ziyaret edilen yer ve evlerden çocuğa para, altın vb. hediyeler verilmektedir. Çocuğun ailesi sofralar kurarak, yemekler hazırlamaktadır. O gün çocuk şerefine Kazak millî oyunları oynanmaktadır.

Türk toplumları bozkır sosyoekonomik hayatının gereği içerisinde erkek çocuklarını yiğit, bahadır olarak yetiştirmeye çalışmışlardır. Ata binen erkek evlat, yiğitliğini de kanıtlamıştır. Erkek çocuğunun ata binmesine dair verilen terbiye ve eğitimin kültürel anlam kodu ise; çocuğun gelecekte iyi bir lider ve yönetici olacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Kazak halkı, erkek çocuğunu yürümeye başladığında veya beş-altı yaşına geldiğinde ata binmeye alıştırmak ve öğretmek amaçlı, “aşamayga mingizu” geleneğini nesiller boyu devam ettirmiştir.

“Aşamayga Mingizu” geleneği günümüzde yapılmamaktadır. Çünkü Kazak toplumu konar-göçer yaşam tarzından yerleşik hayata geçiş ve ekonomik hayatın hayvancılığa dayanmaması ve hayvancılığın önemini yitirmiştir. Aslında kültür oluşturan öğeler, yaşam tarzının bir sonucudur. Sovyet dönemi ile beraber, sanayi topluma geçiş dönemi yaşanmıştır. Bu geçiş aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Sanayi toplumu olma

aşamasında ilk etkilenen şehir hayatı olmuş, günümüzde köylere (aullara) kadar uzanmıştır. Kazak toplumunun yaşam tarzı ve özellikleri değişmiştir. Günümüzde ise at yerine çocuklar bisiklet ve arabalara bindirilmektedir. Mesela “At adamak” (Besire Beru) geleneğinde gelinin anne ve babası at, koyun, deve, koç vb. hayvanlar verilirken; günümüzde araba ve bisiklet verilmeye başlamıştır. Sosyo-ekonomik hayatın, kültürel hayata etkisinin doğal sonucudur (Demirci, 2013: 430).

2.3.15. Çocuğu Nazardan Koruma

Kazak Türkçesinde ‘dikkat, bakış’ anlamına gelen Arapça kökenli nazar kelimesi, bakışlarında zararlı güç bulunan bazı insanların bu özellikleriyle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla canlı üzerinde hastalık, sakatlık, hatta ölüm; nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Boratav, 1997: 103-104). Eskilerin “isabet-i ayn” adını verdikleri nazar inancı, bugün “nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak, göze gelmek, göze uğramak, göz değmek, kem göz” gibi deyimlerle ifade edilmektedir. Nazar, gözle ya da sözle olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Gözle nazar, kişinin karşısındaki canlı ya da cansız herhangi bir varlığa kem gözle bakmasıyla meydana gelirse, sözle nazarda ise kişinin beğenisini ya da imrenmesini sözle ifade etmesinden gelmektedir. Dolayısıyla nazarın gözle mi yoksa sözle mi meydana geldiği, ancak kişinin dikkatli bakışı veya hayranlık dolu sözleri tespit edilebildiğinde anlaşılır. Halk arasında özellikle mavi gözlü ya da gök gözlü, gözünün içinde veya çevresinde beni olan insanların nazar gücünün daha kuvvetli olduğuna inanılır.

Kazak toplumunda da, nazarla ilgili uygulamalar dikkati çekmektedir. Kazaklar, geçmişten gelen nazarla ilgili korunma yollarını günümüzde de uygulamaktadır. Çocukları nazardan korumak için öncelikle Allah’a sığındıklarını söylemişlerdir. Ayrıca; göz boncuk takma, ‘aydar koyma, kırk saçını beşiğe bağlama, ‘tumar’ adını verdikleri muskalar ve ‘üki’ adını verdikleri; puhu kuşunun tüyünü ve kartal tüyü takma veya tütsi yakma vb. uygulamalar yapılmaktadır (Demirci, 2013: 430).

Kazaklar nazara inanmakta ve nazardan korunmak için çeşitli yollara başvurumaktadırlar. Halk arasında nazar değmeden önce gerek canlı gerekse cansız varlıkları nazardan korumak amacıyla çeşitli uygulamalar bulunmaktadır.

Küçük çocukları ya da yetişkinleri nazardan korumak için alınan tedbirlerden birisi; hocaya ya da bir din adamına “nazar muskası” hazırlatmaktır. Kur’an’ın bir veya birkaç suresi veya çeşitli duaların bir kâğıda yazıldıktan sonra bunun üçgen şekline getirilip yedi kat muşambaya sarılmasıyla yapılan muska, bir bez kılıf içerisinde omuzda, boyunda ya da sağ koyunda taşınır (Çıblak, 2004: 108).

Nazardan korumak amaçlı yapılan uygulamalardan biri ise, çocuğun yüzünü siyaha boyama, is sürmedir (KK18).

Halk arasında çocukları severek, hayranlıkla övülmesinin ardından, nazar değme olayının meydana gelmemesi için, “Allah dil, gözden korusun” (Alla til, közden saqtasın), “Dil, gözüm taşa” (Til, közim tasqa), “Tfai-tfai, göz değmesin” (Tfai-tfai, köz timesin) gibi ifadelerde bulunmaktadır.

Çocukları nazardan korumak için yapılan uygulamalardan biri, çocuğun baş giyisine, üzerine, beşiğinin başına, eline süs olarak “nazar boncuğunu” takmaktır. Nazara karşı mavi boncuk kullanma, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Boncuk kelimesi, Kaşgarlı Mahmud tarafından Doğu Türkçesinde “monçuk” şeklinde tespit edilerek “atın boynuna takılan değerli taş, arslan tırnağı, muska gibi şeyler” olarak açıklanmıştır. Yine aynı yerde “monçuk” kelimesi “boncuk, süs için boyuna takılan değerli taşlar” şeklinde anlamlandırılmıştır (Divanü Lûgat-it-Türk, I, 475- 28).

Nazarlık, nazarı uzaklaştırdığına ve etkisiz kıldığına inanılan mavi boncuk, yedi delikli boncuk, kendiliğinden delinmiş taş, sarımsak, kartal pençesi, hurma çekirdeği, yumurta kabuğu, kurban gözü, geyik boynuzu, çörek otu, kuru karanfil, üzerlik vb. nesnelere verilen genel addır (Akalin, 1993: 247).

Halk arasında neşeli ve sağlıklı çocukların birdenbire hastalanması, sürekli ağlaması, iştahtan kesilmesi vb. çeşitli olaylar, nedeni her ne olursa olsun, nazar değmesi olarak açıklanır. Bunun gibi olayları engellemek için çeşitli nazarlıkların kullanılmasının yanı sıra özellikle insanlarda ve hayvanlarda meydana gelen söz konusu olumsuzluklardan kurtulmak, bir başka deyişle onları iyileştirmek için birçok büyüsel işlem de yapılır (Çıblak, 2004: 108).

Nazar değdiğine inanılan çocuğun başında tuzu üç kere çevirip, yanan ateşe atma (tuz dolandırma) veya “tuz basma” âdeti uygulanmaktadır. Eski Türk inanışında ateşin

temizleyici ve arındırıcı ve kötü ruhlardan koruyucu özelliğe sahip olduğuna inanılmaktadır.

Kazak Türklerinde, nazar değen çocuğa “Uşıqtau” geleneği yapılmaktadır. Çocuğun başından tuzu üç defa döndürerek, ekmeği yedi parçaya böler ve tuzla birlikte çocuğun yedi yerine dokundurularak “uşıq-uşıq” diye alaslar. Sonra ekmeğin parçası ile tuzu köpeğe verirler (KK19).

Nazar değdiğine inanıldığı takdirde, dua okunarak, halk arasında nefesi kuvvetli (mecazi anlamda) olduğuna inanılan kişilere “tükürttürme” yaptırılmaktadır.

Kazaklarda nazarı kesmek için “İşirtki” kullanılır. “Emşi”ler yani halk hekimleri veya “molda”ların yani hocaların üstüne dua yazdıkları kağıdı suda ezerek içerler (Köse, 2001: 132).

Herhangi bir şeyden çekinen ya da korkan çocuklara "qorıqtıq kuyu" ile çare bulunur. Türkiye’de "kurşun dökme" adıyla bilinen bu uygulama şöyle yapılır: İki tabaktan birine yağ konur, diğerinde ise kurşun eritilir. Eriyen kurşun, yağa dökülür. Halkın inancına göre yağa dökülen kurşun insan hangi varlıktan korkmuşsa, onun şeklini alır: Kişi köpekten korkmuşsa köpeğin, yılanı korkmuşsa yılanın, birisinden korkmuşsa onun silüeti görünür, Şeklin açık olarak belirmesi ise, insanın, şekli görülen varlıkla ilgili hastalığından, sıkıntısından kurtulacağına işarettir (Köse, 2001: 146).

2.3.16. Tilaşar Toyu

Kazaklar çocuk ilk konuşmaya başladığı zaman sevinerek “dili çıktı” (tili şıqtı) ifadesini kullanırlar. Çocuğun dili çabuk çıksın, güzelce konuşmaya başlasın arzusuyla “Tilaşar Toyu”nu yaparlar. Kazak toplumunda bu kutlama çocuk yeni konuşmaya başladığı dönemden okula gideceği dönem arasında yapılmaktadır. Bu toyda kurban kesilir, sofralar hazırlanır ve herkes davet edilir. Törene gelen Aksakallıların (beyaz sakallı ihtiyar) biri “Bülbül gibi öt!”, “Jirenşe gibi hatip ol!”, “Janibek gibi lider ol!” gibi dualarını, dileklerini söyleyerek, kesilen koyunun dilini çocuğa yedirirler(KK20).

3 yaşından geçen, ama hala konuşamayan veya peltek konuşan çocuklar için bu törende “koyunun bağırsağıyla boğmak” ritüeli yapılmaktadır. Kesilen koyunun bağırsağını iyice temizleyip “çocuğu boğuldurmuş” şeklinde “Konuşacak mısın?” diye üç kere soru sorar ve çocuğun annesi ile birlikte çocuktan “konuşacağım” sözünü alır.

Sonra büyükler, çocuk için dua ve dileklerde bulunur. Bu tören, ailenin çocuğun konuşmasından dolayı gurur göstergesidir. Geçmişte, çocuk yeni konuşmaya başladığında yapılan gelenek, günümüzde okula gideceği zaman yapıldığı görülmektedir.

Çocuğun doğumu ve onun terbiyesiyle ilgili Kazaklarda eski zamanlardan beri süregelen halk deneyimine ve çeşitli inançlara dayanan bir dizi gelenek ve görenek mevcuttur. Doğum öncesi, doğum sırası, doğum sonrası inanış ve uygulamalar olarak sıraladığımız bu bölümde, gelenekler kendi içinde birbirleriyle bağlantılı manevi ve sanatsal bir zenginlik taşımaktadır. Bunların her biri felsefi düşüncenin ürünü olup derin köklere sahiptir ve zengin birer manevi mirastır. Çalışmada ele alınan geleneklerle inançların anlamsal boyutuna bakıldığında, bu geleneklerin bazılarının hem doğanın üstünlüğüne olan inançla ilgili hem de İslamiyet'in kabulü ile ortaya çıkan izlerle ilgili olduğunu görmek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK ETRAFINDA ŞEKİLLENEN KAZAK HALK EDEBİYATI

Kazak halkının sözlü edebiyatı, nesilden nesile aktarılan manevi ve kültürel mirasıdır. Henüz yazının kullanılmadığı dönemlerden başlayarak Kazaklar kendi hayatlarıyla ilgili birçok eseri günümüze kadar sözlü olarak yaratmışlar ve yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Bunlar genelde çocuklar için halk arasında çeşitli şekillerde söylenen şiirler, atasözleri, masallar, ninniler, bilmeceler, tekerlemeler, atışma şiirleri vb. türleri konu almaktadır. Her türün ortaya çıkışı ve gelişmesi çok uzun zaman diliminde meydana gelmiştir. Halkın günlük hayatı, yaşayışı, gelenek ve görenekleri, dünyaya bakış açısı vb. hususlar sözlü edebiyatın doğuşuna ve gelişmesine etki etki ettiği gibi sözlü edebiyatın konularını oluşturmuştur. Kazak sözlü edebiyatı halkın hayatıyla sıkı ilişki içinde olmuştur. Çocukları merkez alan kazak halk edebiyatı türleri ve örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

3.1. Ninniler/Beşik Türküleri (Äldiler, Besik Jırları)

Ninniler, geçmişten günümüze kadar değerini sürdüren sözlü edebi ürünlerimizden birisidir. Ninni anneler tarafından çocuğuna söylenen sakinleştirici, anlamlı sözler içeren ezgidir. Anne, ninniler aracılığıyla duygularını dışa aktararak çocuğun kulağına hoş gelen anlamlı sözler söylemektedir. Ayrıca ninnilerde çocuğu için güzel şeyler hayal etmektedir. Ninni, anne ile bebek arasında bir ilişki kuvveti oluşturmaktadır. Ninni, çocuğun zihinsel yapısını ve sosyal konumunu etkilemektedir. Çocuk, ninniler aracılığıyla halkın tarihine yönelik bilgiler edinmeye, kültürel değerlerine ait birçok

sözcüğü beşikten itibaren işitmeye ve dilini öğrenmeye başlamaktadır. Ninniler, çocuğun öz güvenli olmasına ve olumlu düşüncelerle gelişimine yardımcı olmaktadır.

Enver Behnan Şapolyo ninni hakkında “Ninni, annelerin çocuklarını uyutmaları için söyledikleri nağmelerden oluşan birer kıtalık halk şiiridir. Ninni yalnız küçük çocuklar için düzülmüştür. Ne şairleri bellidir ne de yazılışı vardır. Bunların şairleri Türk anneleridir. Anneden kıza kulaktan geçer, bu suretle de dilden dile, nesilden nesile devam eder. Muayyen bir bestesi vardır.” (Şapolyo, 1938: 104) diyerek tanımdan ziyade ninninin özelliklerini sıralamıştır.

Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügâti't-Türk'te ninni karşılığı olarak “balu balu” veya “bulu bulu” diye okuyabileceğimiz bir kavram kullanmıştır (Mahmud, 1992: C. III: 232). Türkiye Türklerinde “ninni”, Tatarlarda “elli”, “belli”, Karakalpaklarda “heyla”, “heyla”, Kırgız Türkçesinde “aldey”, “beşik ırı”, Özbeklerde “alla”, Uygurlarda “elley” şeklinde adlandırılan ninninin, Kazak Türkçesindeki karşılığı ise “Besik jırı”, “Äldi”dir.

Kazak ninnilerinin örnekleri ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında A. Divayev tarafından toplanmış ve yirminci yüzyılın başlarında basılmaya başlanmıştır (Divayev, 1923: 24). Ninniye ayrı bir halk edebiyatı türü olarak tanıyan ve ilk inceleme konusu yapan ise A. Baitursınovdur (Baitursınov, 1991: 433). S. Seifullin, ninniye özel önem veren ve onu inceleme konusu yapan ilk kişilerden birisidir. 1932'de yayınlanan “Kazak Edebiyatı” (Qazaq Ädebiyeti) adlı eserinde ninnileri tür özellikleri, estetik yapıları ve eğitim faaliyetleri gibi sanatsal yönlerine özel bir yer vererek incelemiştir (Seifullin, 1932: 4). Ş. Ahmetov “Kazak Çocuk Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler” (Qazaq Balalar Ädebiyeti Tarihının Oçerki) adlı çalışmasında, ninniye çocuk edebiyatının kaynağı olarak belirlemiş, edebiyatın gelişimindeki öneminden bahsetmiştir. Çocukların estetik zevklerini geliştirdiğini ve eğitimdeki rolünü vurgulamıştır (Ahmetov, 1965: 17-21). B. Vahatov ise ninniye halk edebiyatının bir türü olarak araştırmıştır (Vahatov, 1974: 169-178).

Erdal Aydoğmuş “Kazak Ninnilerinden Örnekler” (2020) adlı makalesinde, “Ana Tili” Yayınları arasından çıkan Kenjehan İslamjanulı'nın kaleme aldığı “Ağaç Beşikten Yer Beşiğe Kadar “Tal Besikten Jer Besikke Deyin” (1996) adlı çalışmasında yer alan ninnilerin bir kısmını Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Edebiyatın zengin sözlü

ürünlerinden olan ninniler kültürel değerleri içerisinde barındırması nedeniyle Aydoğmuş'un çalışması Türkiye'deki çalışmalar içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ninniler, içinde bir halkın tarihini, örf-adetlerini, gelenek ve göreneklerini söz aracılığıyla aktarması açısından birçok geleneksel bilgiyi içinde barındırmaktadır. Kazak Türklerinin tarihi hakkında bilgi ve fikir sahibi olmamızı sağlayan Aydoğmuş (2020: 89) makalesinde, ninnileri konularına göre 10 başlık altında şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Sevgi ve ilgi ifade eden ninniler,
2. Geleceğe yönelik hayal, dilek ve temennileri ifade eden ninniler,
3. Akrabalık ilişkilerini konu alan ninniler,
4. Ayrılık ve gurbeti konu edinen ninniler,
5. Hayvanları ele alan ninniler,
6. Dua, dilek ve temennilerin yer aldığı ninniler,
7. Maddi duruma değinen ninniler,
8. Özlem ve teselli belirten ninniler,
9. Fiziki görünüş ile dilek ve temenni ifade eden ninniler,
10. Öğüt Veren/Öğüt Niteliğindeki Ninniler.

Sevgi ve İlgi İfade Eden Ninniler

Äldi, äldi, aq böpem,	Ninni, ninni, ak bebem,
Aq besikke jat, böpem.	Ak beşiğe yat, bebem.
Jılama, böpem, jılama,	Ağlama, bebem, ağlama,
Jilik şağıp bereyin,	İlik kırıp vereyim,
Bayqutanñıñ quyırğın	Balıkçıl kuşun kuyruğunu
Jipke tağıp bereyin.	İpe bağlayıp vereyim.
Äldi, äldi, böpeşim,	Ninni, ninni, bebişim,
Qozi jüni kepeşim.	Kuzu yünü takkem.
Jurt süymese, süymesin,	Yurdun sevmezse, sevmesin,
Özim süygen böpeşim.	Benim sevdiğim bebişim.
(İslamjanulı, 1996: 22)	(Aydoğmuş, 2020: 89)

Geleceğe Yönelik Hayal, Dilek ve Temennileri İfade Eden Ninniler

Ayır qalpak, kiyisip,	Ayrık kalpak, giyip,
Aqırıp jauğa tiyisip,	Haykırıp düşmana saldırıp,
Batır bolar ma ekensiñ?	Kahraman mı olursun acaba?!
Barmaqtarıñ mayısıp,	Parmakların uyuşup,
Türli oyu oyısıp,	Çeşitli oymak oyan,
Usta bolar ma ekensiñ?	Usta mı olursun acaba?!
Tañdaylarıñ taqıldap,	Ağzın kapanmayıp,
Söylegende söz bermey,	Konuştüğında söz vermeyen,
Şeşen bolar ma ekensiñ?	Söz ustası mı olursun acaba?!
Qeñ balağıñ türisip,	Bol paçanı katlayıp,
Oyğa, tauğa jürisip,	Ovaya, tepeye yürüyüp,
Baluan bolar ma ekensiñ?	Pehlivan mı olursun acaba?
Qılğan isiñ oñ bolıp,	Yaptığım işin rast gidip,
Kiygeniñ jaqsı ton bolıp,	Giydiğin güzel kürk olup,
Momın bolar ma ekensiñ?	Mülayim mi olursun acaba?!
Bal qaynatıp, şay işken,	Bal kaynatıp, çay içen,
Qazı kertip, jal jegen,	Kazı kemirip, jal yiyip,
Astı bolar ma ekensiñ?	Kısmetli olur mu acaba?
Uzaq jasap, köbirek	Uzun yaşayıp, çokça
Bastı bolar ma ekensiñ?	Akıllı mı olursun acaba?
(İslamjanulı, 1996: 24)	(Aydoğmuş, 2020: 91)

Akrabalık İlişkilerini Konu Alan Ninniler

Jezdey- jezdey qolıñnan	Bakır gibi, bakır gibi eline
Jezdeleriñ aynalsın.	Eniştelerin kurban olsun.
Appaq, appaq qolıñnan	Apak, apak eline

Apalarıñ aynalsın.
Äldi, balam, aq balam,
Aq besikke jat, balam.
Aynalayın köziñnen,
Atasına naq balam.
(İslamjanulı, 1996: 25)

Ablaların kurban olsun.
Ninni, çocuğum, ak çocuğum,
Ak beşiğe yat, çocuğum.
Kurban olayım gözüne,
Dedesine çekmiş çocuğum.
(Aydoğmuş, 2020: 92)

Ayrılık ve Gurbeti Konu Edinen Ninniler

Äldi, böpem, aq böpem,
Aq besikke jat, böpem,
Astıña terlik salayın,
Üstiñe toqım jabayın,
Auvıldan ketken apañdı
İzdep qaydan tabayın.
(İslamjanulı 1996: 23)

Ninni, bebem, ak bebem,
Ak beşiğe yat, bebem,
Altına terlik sereyim,
Üstüne eyer koyayım,
Köyden giden ablanı
Arayıp nereden bulayım.
(Aydoğmuş, 2020: 92)

Auvılım köşip baradı Almalığa
Kim könbeydi tağdırdıñ salğanına.
Körmegeli köp aydıñ jüzi boldı,
Ata-anamniñ habarın almağalı.
Äy-äy, böpem,
Keyin qalğan elimdi
Körer me ekem? !
Tuğan jerdiñ sağınp topırağın,
Köz aldıma keledi sol turağım.
Ata-anamdı ayaulı añaşanda,
Aq böpemdi ayalap otiramın.

Köyüm göçüp gidiyor Almalı'ya,
Kim kabullenmez kaderin yazdığını.
Görmeyeli aylar oldu,
Ailemden haber almayalı.
Ay ay, bebem,
Arkada kalan yurdumu
Görür müyüm?!
Doğduğum yerin toprağını özleyip,
Göz önüme geliyor oralar.
Sevgili anne-babamı özlediğimde,
Ak bebemi sevip otururum.

Äy-äy, böpem,
Keyin qalğan elimdi
Körer me ekem?!
(İslamjanulı, 1996: 33)

Hayvanları Ele Alan Ninniler

Äldiy, äldiy, böbegim,
Jubanbaytın ne dedim?
Böbegimdi emizip,
Besigine böledim.
Äldi, äldi, appağım,
Qoydıñ jüni qalpağım.
Tülki jortpas tüleyden
Jol saldırğan qarsağım.
Äldi, äldi, böbegim-au!
Äldi, äldi, äldi qaç,
Er jetkende jılqı baq.
Ülken taudan tülki qaç,
Tañır bersin başıña baq.
(İslamjanulı, 1996: 27)

Dua, Dilek ve Temennilerin Yer Aldığı Ninniler

Aq sütimdi emirenip,
Omırauvımnan bereyin.
Arğımaqqa mingizip,
Han qızın alıp bereyin.
Tapıl basıp jürgende,
Tiliñ şığıp söylerde,

Ay ay, bebem,
Arkada kalan yurdumu
Görür müyüm?!
(Aydoğmuş, 2020: 93)

Ninni, ninni, bebeğim,
Sakinleşmeyecek ne dedim?
Bebeğimi emzirip,
Beşiğine beledim.
Ninni, ninni, akpağım,
Koyun yünü kalpağım.
Tilki geçmez yabandan
Yol açan yaban tilkim.
Ninni, ninni, bebeğim ay!
Ninni, ninni, ninni söyle,
Er olup yetiştiğinde at yetiştir.
Büyük dağdan tilki yakala,
Tanrı versin başına baht.
(Aydoğmuş, 2020: 94)

Ak sütümü imrenerek,
Göğsümden vereyim.
Küheylana bindirip,
Han kızını alayım.
Sarsak sarsak yürüdüğünde,
Konuşmaya başladığında,

Aqsarbas soyıp, quvanıp,
Ömiriñdi tileyin!
Jılama böpem, jılama,
Ana sütin aqta dep,
Batamdı tağı bereyin.
Jigit bolıp öskende,
Qızıǵıñdı köreyin.
(İslamjanulı, 1996: 30)

Adak kesip, sevinip,
Uzun ömür dileyeyim!
Aǵlama bebem, aǵlama,
Ana sütünün hakkını ver diye,
Hayır duamı yine vereyim.
Büyüyüp delikanlı olduğunda,
Hünerini göreyim.
(Aydoğmuş, 2020: 95)

Maddi Duruma Değinen Ninniler

Burıñıday jayıñ bar ma,
Minetuǵın tayıñ bar ma,
Jılaǵanda dayın tuǵran
Qarındaǵı mayıñ bar ma?
Burıñıday eliñ bar ma,
Üy artında jeliñ bar ma,
Şurqırasıp mañıraǵan
Şuvlap jatqan töliñ bar ma?
Örelegen etiñ bar ma,
Keselegen sütiñ bar ma,
Erteli-keş sauıp işer
Aruanaday qutiñ bar ma?
(İslamjanulı 1996: 32-33)

Eskisi gibi durumun var mı,
Binecek tayın var mı,
Aǵladıǵında hazır duran
Karındaki yaǵın var mı?
Eskisi gibi halkın var mı,
Ev arkasında rüzgarın var mı,
Birbiriyle yarışıp meleyen
Gürültü yapıp duran malın var mı?
Artıp duran etin var mı,
Kase kase sütün var mı,
Gün boyu saǵıp içeçeğin
Devegibi bereketin var mı?
(Aydoğmuş, 2020: 96)

Özlem ve Teselli Belirten Ninniler

Suqsır degen qus bolar,
Tartsañ jüni bos bolar.
Kökeşiñnen hat kelse,

Bahri denilen kuştur,
Çeksen tüyü boştur.
Babacıǵından mektup gelse,

Anaňnıň köňili hoş bolar.

Äldi, böpem, äldi-ay!

Oň ayağıň köterip,

Jubatasıň köňildi.

Aman kelip kökeşiň,

Uzartar ma ömirdi? !

Äldi, böpem, äldi-ay!

(İslamjanulı, 1996: 33-34)

Ananın gönlü hoş olur.

Ninni, bebem ninni ay!

Sağ ayağımy kaldırıp,

Teselli edersin gönlü.

Sağ salım gelip babacığın,

Uzatur mı ömrü?!

Ninni, bebem, ninni ay!

(Aydoğmuş, 2020: 96)

Fiziki Görünüş ile Dilek ve Temenni İfade Eden Ninniler

Meniň böpem aq sarı,

Böpem şaşy sap-sarı.

Böpem mingen besiktiň

Bekimeydi japsarı.

Bekimese bel türsin,

Şeker men bal keltirsin.

Beline şaşy quyılsın,

Biykeleri jiyılsın.

Aq terektiň astınan

Qart atası da kelsin.

Qalampırdıň qasınan

Qart äjesi de kelsin,

Beline qılış baylağan

Bes ağası da kelsin...

Ey,-Aydanaq— aydan aq,

Aq bilegi qardan aq.

Säulet üyde salqınşaq,

Benim bebem ak sarı,

Bebemin saçy sapsarı.

Bebemin yattığı beşiğin

Tutmuyor ek yeri.

Tutmasa halletsin,

Şeker ile bal getirsin.

Beline saçy dökülsün,

Kızları toplansın.

Ak kavağın altından

Yaşlı dedesi de gelsin.

Karabiberin yanından

Yaşlı ninesi de gelsin,

Beline kılıç bağlayan

Beş ağabeyi de gelsin...

Ey, Aydanak, aydan ak,

Ak bileği kardan ak.

Güzel evde salıncak,

Salqında oynar qulınşaq.

(İslamjanulı, 1996: 32)

Serinde oynar yavrucak.

(Aydoğmuş, 2020: 97)

Öğüt Veren/Öğüt Niteliğindeki Ninniler

Jeñiltek bolma, böpeşim,

Salmaqtı bol erlerdey.

Jükire berme dalañ dap,

Qur bekerge erbeñdey.

Jılama, balam, jılama,

Atası aytqan bul sözdi

Böpeşim meniñ uğa ma?

(İslamjanulı, 1996: 29)

Hafif olma, bebişim,

Ağırbaşlı ol erler gibi.

Koşturma avare,

Boş boşuna coşma.

Ağlama, çocuğum, ağlama,

Dedesinin söylediği bu sözü

Bebişim benim duyar mı?

(Aydoğmuş, 2020: 97)

3.2. Yanıltmaca (Janıltpaştar)

Kazak Türklerinde yanıltmaca “janıltpaş” adıyla bilinmektedir. Bu türün ismi “janıltu, janıldırmaq, janıltpaq” şeklindeki fiilden türemiştir. Ahmet Baytursınulu, tekerlemeler hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Janıltpaş adı yanılmaktan çıkmış. Sırasıyla tekrar tekrar hızlı bir şekilde söylendiğinde ya yanlış ya da dil sürçerek söylenen sözlere janıltpaş adı verilir. Janıltpaşta genellikle yanlış söyleyiş, buna bağlı olarak da yersiz ve anlamsız sözler ortaya çıkar ve gülünç bir duruma yol açar” (Biray, 2002: 72).

S. Seifullin, tekerlemelerin bilimsel önemine dikkat çeken ilk araştırmacılardan birisidir. 1931'de yazdığı “Kazak Edebiyatı” (Qazaq Ädebiyeti) adlı çalışmasında, gençlerin ve çocukların eğlencede toplanıp karşılıklı atışmalarının tekerleme olduğunu belirterek masal, şiir, bilmece gibi dile hâkim olmaları, eğlenceli, akıcı kelimelerden oluşmasına dikkat çekmiştir (Seifullin, 1931: 253). Tekerleme, sesleri hatasız bir şekilde temiz ve net söylemeyi öğretti, çocuğu buna alıştıran ezgili bir oyundur. Tekerlemenin amacı sadece dil eğitimi değildir, ancak kelimeler yanlış telaffuz edilirse kulağa tamamen farklı gelecek ve kahkahalara neden olacak eğlenceli bir folklor ürünüdür.

Örneğin:

Aq tay aq pa?

Ak tay ak mı?

Qara tay aq pa?

Kara tay ak mı?

(Nuralieva, 2013: 13)

Bu yanılmacayı yanlış telaffuz ederseniz,

“Aq tayaq pa?

Ak değnek mi?

Qara tayaq pa?

Kara değnek mi?”

şeklinde anlamı tamamen değişir.

Yanıltmacanın asıl görevi çocuğun dilini geliştirmektir, bu nedenle yanıltmacanın telaffuzu zor olan seslerden oluştuğunu da belirtmek gerekir. Örneğin;

Ara, ara, aralar,

Arı, arı, arılar,

Ormannıñ boyın aralar.

Orman boyunca gezerler,

Gülдерden sorıp bal alar,

Çiçeklerden alıp bal yaparlar,

Alısqa uşıp bara alar,

Uzuğa uçup gidebilirler,

Bal tätti ğoy, balalar!

Bal lezzetli ki çocuklar

(Nuralieva, 2013: 13)

Bu yanıltmacada olduğu gibi “r” vb. telaffuzu zor harfleri seslendirme eğitimi için söylenen yanıltmacalar çoktur.

Esik aldındağı otinnıñ,

Kapı önündeki odunun,

Şırpılırağınan ala kel,

Çırpılarından al gel,

Tomarlılığınan ala kel,

Yuvarlaklarından al gel,

Tübirlireginen ala kel,

Köklülerinden al gel.

(Nuralieva, 2013: 28)

Yukarıdaki yanıltmacada olduğu gibi birbirine yakın seslerin kullanımıyla oluşturulan yanıltmacaları seslendirmek zordur. Yanıltmacaların sadece dil gelişimi için kullanıldığını söylemek yetersiz kalır. Çocukları kelimelerle oynamaya çeken duygusal bir tonu ve mantıklı bir uyumu vardır.

Yanıltmacalar, çocuğun dil becerisini, karmaşık kelimeleri kolayca telaffuz etme yeteneğini geliştirir, hafızayı güçlendirir. Janıl Nuralieva tarafından yayımlanan “Kazak Yanıltmacaları” (Qazaq Janıltpaştarı) adlı eserde, yanıltmacalar Kazak alfabesine göre gruplandırılmıştır. İnsan, doğa, hayvan gibi çeşitli konuları içeren yanıltmaca metinlerine yer veren eserde dört yüzden fazla yanıltmaca mevcuttur. Örneğin;

Sorpa iştik	Çorba içtik,
Sorpa ıstıq.	Çorba sıcak,
Sondıqtan qorqa iştik.	O yüzden korkarak içtik.

(Nuralieva, 2013: 65)

Solaqaydıñ sol qolı – oñ qolı,	Solağın sol kolu – sağ kolu
Oñqaydıñ oñ qolı – sol qolı.	Salağın sağ kolu – sol kolu.

(Nuralieva, 2013: 64)

Aranıñ tisi qışı ma?	Arının dişi kaşınıyor mu?
Balanıñ qolı qışı ma?	Çocuğun eli kaşınıyor mu?
Ara tisi qışımasa,	Arı dişi kaşınmazsa,
Balalardı şağar ma?	Çocukları ısırır mı?
Bala qolı qışımasa,	Çocuğun eli kaşınmazsa,
Oyınşığın şağar ma?	Oyuncağını kırar mı?

(Nuralieva, 2013: 9)

Aq matadan aq maqta aq pa?	Ak pamuktan ak kumaş ak mı?
Aq maqtadan aq mata aq pa?	Ak kumaştan ak pamuk ak mı?

(Nuralieva, 2013: 12)

Bayğız –qay qus?

Bayğız - hangi kuş?

Bayğız – bayğus.

Bayğız - Baykuş?

Uşadı jalğız.

Uçar yalnız.

(Nuralieva, 2013: 23)

3.3. Bilmeceler (Jumbaqtar)

Bilmeceler, eğlendirirken düşünmeyi öğreten bir zeka oyunudur. Çocukların hem ruhsal hem de zihinsel olarak olumlu şeyler düşünmesini sağlamaktadır. Kazak bilmeceleri hakkında yerli ve yabancı pek çok bilim insanı araştırma yapmıştır. Kazak alimleri M. Alimbayev ile K. Ergöbekov'un bilmece kelimesinin ortaya çıkması konusundaki görüşleri şöyledir: “Bilmece” (jumbaqtar) ilk başta oyun olarak ortaya çıkmıştır. Çocuğun gözünü kapatarak bir eşyayı saklamışlar, sonra derin anlamlar içeren sözcüklerle sakladığı eşyayı çocuğa tarif etmişlerdir. Bilmece çocuklarda hızlı düşünmeyi ve çabuk çözmeyi sağlamaktadır. “Bilmek” ve “bulmak” gibi iki kelimenin kısaltılıp birleştirilmesiyle “Bilmeceye” dönüşmüş ve halk arasında bilimsel bir terim anlamı kazanmıştır” (Alimbayev, 1987: 26).

Ahmet Baytursinov, bilmeceyi Kazak halk biliminin bir türü olarak görüp şu şekilde tanımlamıştır: “Bilmece” (junbaqtar) kelimesi “jumbağ” (gizlemek) fiilinden çıkmış, yani elin içerisinde bir şeyi gizleyip “jumu” (yummak) anlamına gelmektedir. “Düşünceyi gizleyip söylemeden, ona benzer şeyleri tarif ederek bilmece zihnin gelişmesine yardımcı olmaktadır (Baytursinov, 1989: 234). Kazak kültüründe bazı bilmecelerin söyleyeni belli, bazılarının ise belli değildir yani anonimdir. Bilmeceler aynı zamanda hem şiir şeklinde hem de nesir şeklinde olabilmektedir. Ayrıca bilmeceleri söyleniş amacını dikkate alarak da tasnif etmek mümkündür. Diğer Türk lehçelerinde bilmece teriminin karşılıkları şöyledir: Azerbaycan Türkçesinde “bilmece, tapmaca”; Türkmen Türkçesinde “matal, tapmaça”, Kırgız Türkçesinde “tabışmak”; Özbek Türkçesinde “tapişmak”; Uygur Türkçesinde “tépişmak” (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991: 70-71).

Kazak bilmecelerinin tarihini araştırmada XIII-XIV. yüzyıllarda ortaya çıkan Kıpçakların “Codeks-Cumanicus” adlı sözlüğü değerli bir mirastır. Bu eserde 47 bilmece bulunmaktadır. Bunun içerisinde günümüze kadar kullanımı devam eden

“Kökşe lağım kögende semiredi” (Gök oğlak otlakta semirir), “Butı, butı uzun, butınan da kolı uzun” (Bacağı bacağı uzun, bacağından da eli uzun) bilmecelerine rastlamak mümkündür (Kurışjanov, 1978: 28).

Şekil özellikleri bakımından bilmeceler, şiir ve nesir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kazak Türklerinde “Jer astında temir qazıq” (Yer altında demir kazık) – “Sabiz” (Havuç), “Qarağay basına qatıq uyıttım” (Çam başına yoğurt mayaladım) – “Adamnın miyi” (İnsan beyni), “Mın qoyımdı bir şıbıqpen aydadım” (Bin koyunumu bir çubukla hayladım) – “Ustara” (Ustura), “Taudan tas quladı” (Dağdan taş düştü) – “Köz jası” (Göz yaşı), “Asqar tauda qara orman” (Yüce dağda kara orman) – “Şaş” (Saç) gibi nesir şeklindeki bilmeceler genellikle bir satırdan oluşmaktadır.

Şiir şeklinde olan Kazak bilmeceleri yapılarına göre dört başlıkta değerlendirilmektedir:

a) Kafiyeli:

Bireudin bir ulı bar jane qızı,	Birinin bir oğlu var bir de kızı
Biledi ol ekeuin dünüye jüzi,	Bilirler ikisini bütün dünya yüzü
Uyıqtaydı ulı tünde, qızı kündiz	Uyurdu oğlu gece, kızı ise gündüz
Jürgende bilinbeydi basqan izi.	Yürüdüğünde görünmez bastığı izi.
“Kün men Ay”	(Güneş ile Ay)

b) Kafiyesiz:

Qarındaşı konaqqa	Kız kardeşi misafirliğe
Ağasın izdep kelgende,	Ağabeyini arayıp geldiğinde,
Ağası kaşıp ketedi,	Ağabeyi kaçıp giderdi,
Üyden şığıp bir jerge.	Evden çıkıp bir yere.
“Ay men Kün”	(Ay ile Güneş)

c) Vezinli:

Aydalada aq otau,	Issızda beyaz çadır,
Auzı, murnı joq otau.	Ağzı, burnu olmayan çadır.

“Jumırtqa” (Yumurta)

d)Vezinsiz:

Jumbağım jutıldı,

Bilmecem yutuldu

Kökke qaray tutıldı.

Göge doğru tutuldu.

“Tütün” (Januzakov, Amanjolov, 1959) (Duman)

Çocuğun dili kullanma becerisini artırarak zihninin gelişmesini ve okumaya yönelmesini sağlayan Kazak bilmeceleri, konu olarak geniş kavramlar içermektedir. “Babalar Sözi” (2011) adlı eserin “Çocuk folkloru” adlı 72. cildinde, Kazak çocuk bilmeceleri konularına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. *Bilim, teknik, günlük eşyalar (Bilim, tehnika, turmıstıq zattar);*

Ayağı joq jüredi,

Ayağı yok yürür,

Arzı joq söyleydi “Hat”

Ağzı yok konuşur (Mektup)

(B.S., 2011: 229)

2. *Tabiat hakkında (Tabiğat turalı);*

Aq sandığım aşıldı,

Beyaz sandığım açıldı,

İşinen monşaq şaşıldı. “Jıldız”

İçinden mercan saçıldı (Yıldız)

(B.S., 2011: 234)

3. *Bitkiler hakkında (Ösimdikter jayında);*

Kök lağım kögende jatıp semiredi “Qarbız” (B.S., 2011: 235)

Mavi keçim yaylada yatarak şişer (Karpuz)

4. *Hayvanlar, kuşlar, böcekler hakkında (Hayuanattar, qustar, jandikter);*

Kezikti bir januar,

Karşılaştı bir hayvan,

Üstinde eki tauı bar. “Tüye”

Üzerinde iki dağı var (Deve)

(B.S., 2011: 239)

5. İnsanlar hakkında (Adam turalı);

Köredi barin özgenin,

Görüyor herşeyi,

Köre almaydı özderin. “Köz”

Göremez kendini. (Göz) (B.S., 2011: 244)

3.4. Yalanlamalar (Ötirik ölünder)

Ötirik ölünder, Kazak edebiyatında ayrı bir yere sahiptir. “Ötirik” kelimesi başka lehçelerde “ötürük” şeklinde ve “jalğan” (yalan) olarak da geçmektedir. Türkiye Türkçesinde ise “yalan” anlamına gelmektedir. Çocukların ve büyüklerin zevkle dinlediği yalan ve abartıya dayalı şiir şeklindeki sözlü edebiyat ürünü olan “ötirik ölünder”, gerçekten uzak olup yalan söyleyerek eleştirdiği, dinlemesi kolay, anlamada yetenek isteyen bir türdür. Âşık edebiyatında, insanların zihnî faaliyetlerine ve aklın prensiplerine ters düşen bu tarz eserlerin en tipik örneğini “yalanlamalar” teşkil eder (Özkan, 1991). Güldürücü olaylara dayanarak düzenlenen yalanlamalar mübalağa sanatına dayanmaktadır.

Kazak halk edebiyatında ötirik ölünderin “El Ötirigi” (Halk yalanı), “Seksen Ötirik” (Seksen Yalan), “Qırıq Ötirik” (Kırık Yalan), “Ötirik Öleñder” (Yalanlamalar) şeklinde türleri bulunmaktadır (El Kazınası-Eski Söz, 1994). Her bir halk edebiyatı ürünü gibi halkın yaşam tarzını, örf adetlerini, sosyal ilişkilerini, tarihini içeren yalanlamalar, yalan söyleme yoluyla gerçeği ifade eden bir tür olarak nitelendirilmektedir.

Güldürmek, eğlendirmek amacıyla “olmayan olayları olmuş gibi” gösteren çocuk yalanlamaları, ilk olarak W. Radloff’un kitabında yayınlanmıştır. Sonra da 1890 yılında Ş. Ahmetov’un “Yalanlamalar” (Ötirik Öleñ) adlı kitabında geniş olarak verilmiştir (Ahmetov, 1994). W. Radloff’un derlediği yalanlamaların bir kısmını örnek olarak versek:

Mindim de osırağ qoñız ayañdattım,

Bindim de bok böceğine yola çıktım,

Boldırtıp ayağına qoyandı attım.
vurdum.

Durdurup bir tavşanın ayağına

Apırım-ay! Sol qoyanniñ semizin-ay,

Ooooo-haaa! O tavşan ne şişmandı,

Köterip qoñızıma qoya almappın.

Üç yaşında okçuluk eğitimi aldım,

Şi oqpen miñ qulandı atıp qırdım.
Aunan örmekşiniñ kilem toqıp,
Uyalmay jüz toqsannan satıp turdım.

Ayttım da ötirik öleñ, jurıtqa jaqtım,
sevindirdim,

Balıqtıñ qabırşağın otqa jaqtım.

Bir sonam asırandı kirşip ketip,

Mekkededen on jıl izdep azar taptım.
buldım.

Aqıldan er jetken soñ boldım jarım,

Bir suur mal degende qolda barım.

Qatınım tu qoyandı jazday sawıp,

Tüyredi sarı maydan eki qarın.

Qamıstan jılqı ustauğa qurıq qıldım,

Jusannan üyge tireu sıırıq kıldım.

Bir talın saqalımıñ kesip alıp,

Köşkende mal aydaytın şıbıq qıldım.

Tilimniñ kelmeydi ebi ötirikke,

Taqısır-aw, osımım da ötirik pe?

Qırıq baytal qalıñ malğa sanap alıp,

Qız berdim otaw tigip kekilikke.

Bir ok ile bin atı vurdım, kırdım.

Örümcek ağından halı dokuyup,

Utanmadan yüz doksana satıp durdım.

Ötirik öleñ söyleyerek halkı

Balığın pullarını ateşte yaktım.

Evlat aldığım bir sineğimi kaybedip,

Mekkede on sene arayıp ancak

Büyüyünce aklım kaldı yarım,

Bir köstebek, mal olarak elde varım.

Hanımım yaz boyunca tavşanı sağıp

Bağladı iki karın içinde tereyağı.

Sazlıktan at tutmak için tuzak kurdım

Adaçayı ile evin direğini yaptım

Bir tutam sakalımı kesip alıp,

Göçte malı sürerken çubuk yaptım.

Yalan söylemeyi dilim hiç beceremez,

Efendim, bu söylediklerim yalan mı?

Kırk atın parasını sayarak alıp,

Kızımı evlendirdim keklik ile.

(Ahmetov vd., 1994)

3.5. Masallar (Ertegiiler)

Masallar, sade bir dille anlatılan sözlü edebiyat türlerinden biridir. Kazaklar tarafından “Ertegi” olarak tanımlanan masallar, gelenek-görenek ve kültürel içeriklerden bahsettiği için gelecek nesillere eğitici bir amaç sunmaktadır. “Ertegi” ismi de erte (en eski zamanlarda) kelimesinden ortaya çıkmıştır. Bazen “Ertek” diye de söylenir. Kazak masallarının çoğu “ertede bir bay bolıptı (eski zamanda bir zengin olmuş)”, “ertede bir han bolıptı (eskide bir han olmuş)”, “ertede bir kempir men şal bolıptı (eskide bir nine ile dede olmuş)”, ya da “ertek-ertek erte eken (bir varmış bir yokmuş)” diye başlamaktadır.” (Kazak Edebiyatı, 1999: 226-227) Birçok masalın başında bu tekerlemeler aynı şekilde söylenir. Kazak masalcıların tamamı masala; eskiden bir zengin varmış, önceki zamanda bir han varmış, evvel zamanda ihtiyar bir adam varmış veya üç yiğit kardeş varmış şeklinde başlar. Bazen “ertek, ertek erte eken” tekerlemeli biçimlerde de başladığı görülür. Masal, içinde sosyal, tarihi, siyasi hususiyetleri bulunduran halk ürünlerindedir.

“Masalcılar eski ozanlığın, kadınlarda devam eden kısmıdır. Ozanlık babadan oğula kaldığı gibi, masalcılık da anneden kıza intikal eder. Erkek masalcılar varsa da, ekseriya masalcılar kadın cinsindedir.” (Aslanoğlu, 1991: 5) Bütün Türk boylarında olduğu gibi masal anlatıcılar Kazaklarda da aynıdır. Çoğunlukla masal anlatıcıları büyükler ve kadınlardır. Masal anlatıcısına “ertegişi”, “ertekşi” denilir.

Halk nesrinin gelişmiş ve sanatsal bir şekli olan Kazak masalları, XIX. yüzyılın başlarında araştırılmaya başlanmıştır. Masal, o zamandan bugüne kadar devam eden, gelişen ve zenginleşen, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindedir. “Kazak Halk Edebiyatı”nın “Masallar” cildinde masalın özellikleri, masalın işlevi şu şekilde açıklanmaktadır: “Masal, halkın işinin olmadığı zamanlarda; özellikle uzun kış gecelerinde anlatılır ve dinlenir. Buna göre “masal” halkın eğlence unsuru olarak düşünülmelidir. Masal; içinde sosyal, tarihi ve siyasi özellikleri bulunduran bir halk edebiyatı türüdür. (Kazak Edebiyeti, 1999: 226)

Kazak edebiyat araştırmacısı A. Baytursinov masalın işlevini şu şekilde açıklamıştır: “Halkın unutulmuş olan kelimeleri masalarda bulunmaktadır. Bu yüzden masal dil açısından önemlidir. Çocuk edebiyatının olmadığı yerde çocuğun gelişmesi çok zordur. Masal, çocuğu konuşmaya ve hayal etmeye yönlendirmektedir. Eskilerin görenekleri

hakkında bilgi vermenin en önemli aracı olduğu için gereklidir” (Baytursinov, 1991: 15).

Masal üzerine yapılan sınıflandırma çalışmaları arasında yer alan çalışmaların ilki Antti Aarne’ye aittir. Stith Thompson ise bu sınıflandırmayı genişletmiştir. Kazak masallarının tasnifini yapanlar genelde dünyada kabul görmüş olan Anti Aarne-Stith Thompson sınıflamasına yakın bir yol takip etmişlerdir. Kazak Masalları⁷yla ilgili olarak yapılan sınıflandırmalar benzer şekilde fakat farklı terimlerle yapılanları da vardır (İbragimova, 2009: 26).

Ali Berat Alptekin Kazak masallarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Olağanüstü Masallar (Qıyal-Ğajayıp Ertegiler)

Kazak masallarının çoğunluğunu oluşturan bu masalların kökleri çok eskilere dayanmaktadır, ancak zaman içinde çok farklı değişikliklere uğramıştır. Hatta eski yapıları bozularak yeni eklerle geliştirildiği de görülür. Kulamergen (Qulamergen), Altın Yüzük (Altın Jüzik), Koca Seçen Kız (Küyeu Tañdağan Qız), Büyücünün Hediyesi Budur (Sıyqırşınıñ Sıyı Osı) gibi masallar bu gruba girmektedir.

2. Hayvan Masalları (Hayvanattar Jayındağı Ertegiler)

Kahramanları hayvanlar olan bu masallar da çok eski zamanlara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bozkurdun önemli bir yerinin olduğu bu tür masallarda tilki de sayıca pek çok masalda görülür. Tilki ile Keçi (Tülki men Eşki), Öküz ile Eşek (Ögiz ben Esek), Tilki-Kurt-Deve-Aslan (Tülki, Qaskır, Tüye, Arıstan), Ayı ile İnsanın Dostluğu (Ayuu men Adamnıñ Dostığı), Çıngıraklı Çişik (Sıldırmaqtı Köjek) gibi masallar bu grupta yer almaktadır.

3. Gerçekçi Masallar (Şınşıl Ertegiler)

Gerçekçi masalların örnekleri Kazak masalları arasında oldukça fazladır. Halkın dünya görüşünü, ev ve toplum hayatını, sıkıntılarını, dertlerini, isteklerini dile getirdiği masallar bu gruba girer. Örneğin, Han ile Vezir (Han men Uazir), İbret (Önege), Akıllı

⁷ Kazak masalları örnekleri için bk. (Alptekin, 2003).

Kunduracı (Aqıldı Etikşi), İyiyilik ve Kötülük (Jaqsılıq pen Jamandıq), Üç Kelime (Üş Söz), İki Yetim (Eki Jetim), Ayaz Bi (Ayaz Bi).

4. Günlük Hayat ile İlgili Masallar (Salt Ertegileri)

Bu masallar, nasihat vermenin yanı sıra akıllı yiğit, güzel kız, ikiyüzlü sevgili, üvey annenin düşmanlığı, kader ile baht gibi konuları işlemektedir. Bütün bu masallarının temelinde adalet ve akıl övülmekte iken ahmaklarla alay edilmektedir. Örneğin, Akıl, İlim, Baht (Aqıl, Bilim, Baqıt), Serçe ile Adam (Torğay men Adam), Kızla İhtiyar Adam (Qız ben Şal), İhtiyar Adamın Oğluna Vasiyeti (Qarttıñ Ulına Ösiyeti), İhtiyar Adamlarla Zeki Delikanlı (Qart pen Tapqır Jigit), Hızır, Baht ve Akıl (Qıdır, Baq, Aqıl).

5. Güldürücü Masallar (Küldirgi Ertegiler)

Masallar çocuklara ve büyüklere ders vermek, belirli sonuçlara ulaşmak için kıvrak bir zekâ ile gülünç olaylar üzerine kurulmuştur. Toğız Tonqıldıq, Bir Şinkildek, Ur Toqpaq, Qanbaq Şal, Ayalı Tazşa, Qu Bala, vb. bu masalların kahramanlarıdır.

6. Menkıbevi Masallar (Anız Ertegiler)

Bu masalların başlıca özelliği tarihte yaşamış kişilerin hayatları etrafında oluşmasıdır. Bunların önde gelenleri Korkut, Asan Kayğı, Aldar Köse, Jireñşe ve Koja Nasır'dır (Alptekin, 2003: 27).

Hoca, Usta, Terzi (Ustaz, Usta, Tiginşi)

Bir hoca, usta ve terzi üçü arkadaşmış. Üçü yolda giderken gidecekleri yere ulaşamayıp gece olunca bir yerde gecelemişler. Yanlarında götürdükleri çok kıymetli bir şey varmış. Üçü de uyuyup biri alıp kaçırır diyerek sırayla gözcülük ediyorlarmış. İlk olarak ustayı nöbete koymuşlar. Hoca ve terzi uyumuşlar. Usta tek başına nöbet tutup canı sıkılmış ve uykusu gelmiş. O, büyük bir ağacı keserek insan vücuduna benzer bir şey yapmış. Sonra terziyi uyandırıp kendisi uyumuş.

Terzi ağaçtan yapılmış adamı görünce “Benim hünerim bundan eksik değildir” diyerek güzel elbiseler dikip ağaca giydirmiş. Ağacı insandan ayıran tek şey canın olmamasıymış. Terzi hocayı uyandırıp kendisi uyumuş. Hoca ağaç adamı görünce çok şaşırılmış. “Bunlar hünerlerini göstermişler, ben şimdi ne yapayım?” diyerek kaygılanmış. Sonra “Şimdi bu ağaca can versen” diyerek Tanrı'ya yalvarıp ağlamış. Tanrı hocanın gözyaşlarını kabul edip ağaca can vermiş. O ağaç güzel bir kız olmuş.

Kız o kadar güzelmiş ki ona baktıklarında gözler kamaşıyormuş. Ertesi sabah usta ve terzi uyandıklarında güzel kızı görmüşler. İkisi de onun canlı olduğuna şaşırılmışlar. Üçü de kızı birbirinden kıskanmış. Biri “Onu, ben alırım, benim emeğimdir” demiş. İkincisi “Hayır, ben alacağım. Benim emeğimdir” demiş.

Sonunda hoca kızarak: -Hayır, ben alacağım; çünkü ben olmazsam ona canı kim verirdi? demiş. Üçü de bir sonuca varamayıp bir kadıya gitmişler. Kadı, kızı görünce ürpererek: -Eyvah, bu benim kızımdır. Bundan üç yıl önce onu kaybetmiştim. Sizler onu nerede buldunuz? diye bağırmış. Buna inanamayıp dördü birden padişahın huzuruna gelmişler. Padişah kızıp: -Bu benim oğlumun karısıdır. Bundan beş yıl önce kaybolmuştu. Siz onu nerede buldunuz? demiş. Adalet bulamayan üçünden biri: -Verdiğin canı geri al! diyerek hoca Tanrı'ya yalvarmış. Çiçek gibi kız canından ayrılıp ağaç haline geri dönmüş. Terzi diktiği elbiseyi çıkarmış. Usta ise ağacı padişahın önünde parçalayarak: “-Haydi, çocuğunun karısı ise onu sen al!” demiş (Zhamakina, 2009: 320).

Altın Saka (Altyn Saqa)

Bir zamanlar bir bay (zengin adam) varmış. Hayvanları çokmuş ama bir tek evladı olmamış. Evliyalari gezip evladı olması için dua etmiş. Bir gün karısı hamile kalmış. Bir tek oğlu olmuş.

Bir gün bay atlarına su içirmek için bir gölün yanına gelmiş. Ama atları su içmekten ürkmüşler ve göle yanaşmamışlar. Meğer suyun üstünde kıpkırmızı çiğ ciğer varmış. Bay onun ne olduğunu merak ederek elindeki çubukla vurduğunda o ciğer cadıya dönmüş ve bayın yakasına yapışmış. Adamı öldüreceğini söylediğinde zengin adam bütün hayvanlarını ve bütün serveti yerine kendi özgürlüğünü istemiş ama cadı onun tek oğlunu istemiş. Bay o evladı yıllardır beklediği için bu teklif biraz zorlamış ama kabul etmiş. Bay yarın taşınacağını söylemiş ve oğlunun altın sakasını orda bırakacağını söylemiş.

Oğlu almaya geldiğinde yakalamasını istemiş. Anlaştıktan sonra cadı bayı bırakmış. Ertesi gün onlar taşınmış ve cadıyla anlaştığı gibi bay oğlunun altın sakasını orda bırakmış. Taşandıktan sonra oğlu altın sakasını ararken babası eski evlerinde unuttuğunu ve gidip almasını istemiş. Oğlu babasından hangi ata binmesi gerektiğini sormuş. Babası seyise sormasını söylemiş. Oğlu gidip seyise sormuş. Seyis gemi

silkeleyince sesine hangi at bakarsa ona binmesi söylemiş. Çocuk ahıra gidip gemi silkeleyince kenardaki uyuz tay bakmış.

Çocuk uyuz tayı seçmiş ve ağzına gemi taktığında yaraları iyileşmiş. Üstüne deriyi attığında tay Qunan (2-3 yaşındaki at) olmuş, eyeri attığında Dönen (3-4 yaşındaki at) olmuş. Ayılı bağladığında Besti (5 yaşındaki at) at olmuş. Çocuk sevincinden atın üstüne atlayıp bindiğin at Tulpar olmuş ve gözü açıp kapayınca kadar eski köye gelmişler. Köye yaklaştığında Tulpar insan gibi dile gelmiş. Babasının altın sakayı özel bıraktığını, cadının orada çocuğu yakalamak için beklediğini ve güvenmemesi gerektiğini uyarılmış. Attan inmeden altın sakayı alıp kaçması gerektiğini söylemiş. Köye geldiğinde çocuğun altın sakası ocak yanındaki tezek altındaymış ve onun yanında tulparın söylediği gibi bir yaşlı nene oturuyormuş.

Çocuk o neneye altın sakasını uzatmasını istemiş. Fakat nene çok yaşlı olduğu için oturursa kalkmadığını, kalkarsa oturamayacağını söylemiş. Çocuk çok küçük olduğu için ata binerse inemeyeceğini, inerse binemeyeceğini söylemiş. O an tulpar ocağın yanına yaklaşmış eğilmiş. Çocuk altın sakasını aldığı anda tulpar hızlı koşmaya başlamış. Cadı kalkıp peşlerinden koşmuş. Ama yetişemediği için bir dişini alıp tulparın ayağına vurduğunda tulparın bir ayağını kesmiş.

Tulpar üçayağıyla koşmaya devam etmiş o an cadı yine bir dişini alıp ikinci ayağına vurmuş. Tulpar iki ayağıyla devam ederken yolun kenarında bir bayterek ağacına gelmişler. Çocuk tulpardan inip o bayterek ağacının üstüne çıkmış. Cadı çocuğu düşürmek için bir dişini yine alıp o ağacın dibini kazmaya başlamış. Biraz dibine yaklaşmak üzereyken bir kırmızı tilki gelmiş. Cadıya kazmaya yardım edeceğini söyleyerek onun yorulduğu için gidip dinlenmesini istemiş.

Cadı yorulduğu için tilkiye inanıp dişini ona vermiş kendisi uyumuş. Cadı uyuyunca tilki dişi suya atıp cadının kazdığı yeri geri gömüp kaçmış. Cadı uyandığında tilkiye kandırıldığını anlamış. Yine bir dişini alıp kazmaya başlarken beyaz tilki gelip yardım edeceğini söylemiş. Cadı kırmızı tilkinin onu kandırıldığını söyleyerek artık güvenmeyeceğini söylemiş. Fakat beyaz tilki onun sinsi kırmızı tilki olduğunu söylemiş ve bu çocuğun babasında intikamı olduğunu ve gerçekten cadıya kazmaya yardım edeceğini söylemiş. Cadı yine beyaz tilkiye güvenmiş. Beyaz tilki de dişini suya atıp kazdığı yeri geri gömüp kaçmış. Cadı uyandığında yine kandırıldığını anlamış ve çok kızmış. Tekrar bir dişini alıp kazmaya devam etmiş ve dibine

geldiğinde gökte kargalar uçuyormuş çocuk onların köyündeki beş tane köpeğine haber vermesi için yalvarmış. Fakat kargalar uçup gitmiş. Sonra ördekler uçup gelmişler.

Çocuk onlardan da yardım istemiş ama onlar da uçup gitmişler. Çocuk bayterek başında dolanıp duran bir kırlangıcı görmüş. Meğer kışlağında yavrularına yuva yaptığı ve onları beslediği kırlangıçmış. Çocuk kırlangıç ile arkadaşmış. Kırlangıç hemen çocuğun beş köpeğine haber vermiş. Haberi alınca köpekler koşup gelmişler. Cadıyı parçalayıp öldürmüş ve çocuğu sağ salim köye götürmüşler. Çocuğunun sağ salim geldiği için babası şölen yapmış. Aradan yıllar geçmiş. Cadının kızı annesinin öldüğü bayterek ağacın dibine gelmiş. Oradaki köpek izleriyle çocuğun köyüne gelmiş. Onun geldiğini hisseden köpekler beşi beş taraftan onu parçalamaya çalışmış fakat cadı kızı cadıdan daha güçlüymüş. O an çocuk yaylasıyla kızın gözüne vurmuş. İkinci kere vurduğunda kız ölmüş. Böyle herkes cadı ve onun kızından kurtulmuş (Ashimova, 2020: 237-239).

Akjan Batır (Aqjan Batır)

Eski zamanlarda hayvanları, özellikle de atları çok fazla olan bir zengin varmış. Atlarının sayısı altı aygır sürüsüyümüş. Yaz geçip güz geldiğinde, yarıkları otlamak zor olmaya başlamış. Bir taraftan atlara kurt saldırıyor diğer taraftan da peyda olan bilinmeyen bir hırsız atları çalıyormuş.

Zengin, kışın kapıda olduğunu düşünmüş ve hem kar yağdığında atlarına bozkırda baktırmak hem de gündün güne kaybolmalarına engel olmak için atlarına bakacak adam aramaya başlamış.

O zaman memlekette meşhur olan yarıklıcı, mal olarak sadece doru atı olan, hem bahadır hem de mergen, Akjan adlı bir fakirmiş. Zengin Akjan'ı duyar duymaz onun evine varmış ve Akjan Batır'a yalvarmış: "Altı sürü atımı bakarak onları kıştan sağ salim çıkarırsan bir aygır sürüsünü sürülere bakma hakkı için alırsın." demiş. Akjan Batır: "Yanıma beş kişi ver!" demiş. Zengin: "Yanıma kendi kardeşimi vereyim, kalan dört kişi köyün adamları" demiş.

Akjan Batır peki, diyerek doru atına binmiş ve zenginin köyüne gelmiş. Ondan sonra o, sürünün hepsini sayarak altı aygır sürüsünü, beş çobanıyla beraber gözetimine almış. Daha sonra bunlar ikişer ikişer altı sürü atı, otu sık, suyu bol kamışlı bir yere sürüp

getirmişler. Kamışların içinde uygun bir yere at bakıcıları altı kanatlı çadır dikmişler. Orada yemek yiyor, fazla olan elbiseleriyle araç-gereçlerini koyuyor, sırayla dinleniyor ve fırtınalı günlerde sığınıyorlarmış. Günlerin ardından günler, ayların ardından aylar geçip gidiyor fakat yılmaların içinde yılmı kaybolması diye bir şey olmuyormuş.

Günlerden bir gün Akjan Batır, altı sürü atla yalnız kendi kalmış ve diğer bakıcıları çadıra yemek yemeye göndermiş. Akşama doğru beşi gelir gelmez bir kısır kısrağı kesip geniş kazana koyarak çadırın ortasındaki yer ocağında pişirmişler. Beşi eti pişirip yemişler ve rahatladıktan sonra, yılmılara gitmeye hazırlanmışlar. Fakat zenginın kardeşi, kısrağın etiyle doyduktan sonra, ağırlaşp uykusu gelmiş. O, keçeye sarınıp çadırda kalmış. Kalan dört kişi atlarına binerek, yılmılara gidip Akjan'ı çadıra yemek yemeye göndermeye gitmişler.

Bunlar vardıktan sonra Akjan Batır eve dönmüş. Onun doru atı o kadar hızlıymış ki önünden giden karartıya yetişmeden yatışmıyor, ardından takip eden karartıya hiçbir izini bildirmiyormuş. Akjan Batır, atını hızla sürerek gelse altı kanatlı çadır, yerinden dört karış yukarı kaldırılmış, altından ateşin ışığı görünmekte. Kapıya doğru yürüse çadırın tam ortasında tek gözlü bir dev eline çadırda kalan zenginın kardeşini almış, ateşte kızartmış yemekte. Akjan Batır savaş silahlarını alıp gelmiş ve sarja ile tek gözlü devin tam gözüne nişan alarak atmış. O zaman dev, altı kanatlı çadırı kaldırarak götürmeye koyulmuş.

Şanslarına Akjan'ın yoldaşları, evden atlarına binip yılmıya gitmeleriyle dev, çadıra gelmiş. Kazandaki eti yiyip ondan sonra da keçeye sarınmış uyuyan tembeli alıp, ateşte kızartarak yemeye başlamış.

Bundan sonra Akjan Batır, devin peşine düşüp takip etmeye başlamış. Dev, tan karanlığı vaktinde giderek düşman mağarası gibi bir ine girmiş. Akjan Batır, atını boş bir yere bırakmış ve eline yayını alarak devin girdiği ine girmiş. Çok geçmeden eli, devin çıplak vücuduna değmiş. Onu, sürüyerek alıp çıkarsa dev ölmüş. Gönlü ferahlayan Akjan Batır doludizgin, arkadaşlarının yanına gelmiş. Hadiseyi baştan sona anlatıp çadırı tekrar kurmuş.

Akjan Batır, arkadaşlarına: "Ben memlekete varıp olan biteni zengine anlatayım. Bu devin ağabeyli kardeşli üç kişi olduğu söylenirdi. Kalan iki akrabası bana gelir, sizlere bir şey yapmaz. Yılmılara iyi bakın, ben gidip geleyim." demiş. Arkadaşları kabul

etmişler ve vedalaşarak Akjan Batır'ı yolcu etmişler. Akjan Batır'ın memleketi atla üç günlük yol imiş. Akjan Batır, çıktığı günün akşamı bir köye gelmiş ve geceyi orada geçirmek istemiş. Akşamleyin misafir olduğu eve yabancı bir adam gelmiş ve Akjan Batır ile konuşmaya başlamış. Az önceki yabancı adam giderken Akjan'a, akşama nerede uyuyacağını sormuş ve Kendisinin de onunla yan yana yatmak istediğini söylemiş.

Akjan Batır ona: "Kapının karşısına, ak jadağayımı açacağım ve onunla örtünüp, doru atı da belime bağlayıp yatacağım" demiş. Akjan Batır bunun düşman olduğunu anlayarak geceleyin kapının karşısına ağaç kütüğü koymuş ve üstüne de ak jadağayını kapatmış. Atını kütüğe bağlayıp kendisi kapının yanında uygun bir yere gizlenmiş ve yayını eline alarak beklemeye başlamış. Gece yarısından sonra, bir vakitte gökten büyük bir karakuş gelip atın bağlı olduğu kütüğü pençelemiş.

Akjan Batır yay ile ona atmış. Dev, kütüğü sürüklemeye başlamış. Atına binip peşinden Akjan Batır varsa dev ölüp kalmış. Ondan sonra misafir olduğu ev ile vedalaşıp Akjan Batır memleketine doğru yola çıkmış. Sonraki günde yolda misafir olduğu evde aynı hadise olmuş. Neticede üçünü de öldürmüş. Akjan Batır, memleketine ulaşmış ve olan bütün hadiseyi anlatmış. Zengine, kardeşini devin öldürdüğünü söylemiş. Zengin, kardeşinin ölümüne ağlamış hayvanlarının sağ salim olduklarına ise sevinmiş. Memleketini toplayarak, toy verip at yarıştırmış.

Akjan Batır da geri dönerek atların yanına varmış. Arkadaşlarıyla beraber zenginin atlarını sürüp, getirere zengine vermiş. Zengin, atlarını sağ salim koruduğu ve devleri de öldürdüğü için Akjan Batır'a anlaşmaları gereğince bir yıllık sürüsünü vermiş. Akjan Batır yıllık sürüsünü sürerek evine getirmiş. Önceden başından geçen fakirliği unutulup Akjan Batır'ın bütün maksatlarına ulaşmış olduğu söylenmiş.

"Eñbek etsen durıs et/ Çalışırsan doğru çalış!" diye söylenen atasözünün buradan kaldığı söylenir (Yıldırım, 2017: 106-108).

3.6. Atasözleri (Makal-metelder)

Atasözleri, bir milletin kültürünü, geleneklerini, inançlarını ve yaşayış tarzını yansıtan ve yüzyıllar ötesinden günümüze kadar gelen kalıplaşmış sözlü edebiyat ürünleridir. Atasözlerinin uzun ömürlü olmasının sebebi ise verdikleri öğütlerin akılda kalıcı hale gelmesi ve yeni çağların yıpratıcı etkisinde hala direncini koruyup sürdürebilmesidir.

Toplumun yaşam deneyiminden ve biçiminden doğan örf, âdet, gelenek ve göreneklerin bilgece bir yargı halinde belirten, mecazlı kalıplaşmış biçimleriyle tekrarlanan öğretici ve yol gösterici sözlere atasözü denmektedir. Atasözleri, yüzyıllar boyunca halkın kendi dilinde yaşayan, onlarla birlikte günümüze kadar miras olarak gelen, zengin içerik yönüyle samimi anlamları içerisinde barındıran nasihat gibi öğretici sözlerdir. Kazak Türklerinin atasözleri de Kazak halkının doğal ve sosyal hayatta karşılaştığı durumlarda zekâsını kolay ve dâhice bir şekilde, imge yoluyla gösterebildiği en önemli dil ürünlerinden biridir.

Divan-ı Lügâti't Türk'te “sab-sav”, Osmanlı Türkçesinde “darb-ı mesel” ve “mesel tabir”, Türkiye Türkçesinde “atasözü” ve “sav” sözcükleriyle karşılanan atasözü terimi için Kazak Türkçesinde “makal”, “nakıl” ve “makal-metelder” terimleri kullanılmaktadır (Atmaca, 2013: 20). “Demek, söylemek” anlamındaki “makal” kelimesi, Kazak Türkçesine Arapçadan geçmiştir. Türk dünyasında “Atasözü” terim olarak hemen hemen aynı biçimlerde adlandırılmaktadır. Bu terime, Azerbaycan Türkleri “Atalar sözü; Türkmen Türkleri “Atalar sözi, nakıl”; Kırgız Türkleri “Makal-lakap, makal”; Özbek Türkleri “Magol”; Uygur Türkleri “Makal”; Tatar Türkleri “Atalar süzi, makal, eytim babalar süze”; Başkurt Türkleri “Mekel; (Naskali, 1997: 19) demektedir. Kazak Türkçesinde makal (atasözü) türü, kapsam bakımından Türkiye Türkçesindeki atasözü türünden biraz daha geniştir.

Kazakların zengin sözlü kültürün içerisinde atasözleri (makal-metelder), “bir yandan sözlü olmalarına rağmen elinden tuttıkları zamanın uzunluğu, diğer yandan evrensel değerleri ifade etmenin de ötesinde içinde doğup yaşadıkları ve yaşattıkları sosyokültürel dokunun oluşum ve gelişim süreci hakkında verdikleri bilgiler bakımından son derece önemli bir yere sahiptirler.” (Çobanoğlu, 2004: Söz Başı)

İlk örnekleri Orhon yazıtlarında, Kâşgarî'nin “Divan'ı Lügâti't Türk'ünde”, Yusuf Has Hacıp'in “Kutadgu Bilig'inde”, Edip Ahmet Yükneki'nin “Atabetü'l-Hakayık'ında” ve Korkut Ata'nın hikâyelerinde rastladığımız makallar, “atalarımızın uzun deneyimlerine dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler” (Aksoy, 1991: 37) olarak tanımlanır.

19. yüzyılın sonlarında Kazak Türkçesinde, atasözleriyle ilgili derleme ve incelemeleri görmekteyiz. 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan bu ilk dönemde Kazakların yanı

sıra Rus araştırmacıların da çalışmalarına rastlamaktayız. Kazak atasözleri, ilk önce 1914 yılında Kazan şehrinde yayınlanmıştır. Özgün çalışmaların içerisindeki en önemli çalışma, 1950 yılında S. Begalin tarafından hazırlanan “Kazak Atasözleri” (Kazaktın Makal-Metelderi)’dir. Begalin, kitabında atasözlerini konularına göre şu başlıklarda incelemiştir:

- 1.Halk ve vatan hakkındaki atasözleri,
2. İş ve meslek hakkındaki atasözleri,
- 3.Toplumsal sınıfla ilgili, insanlık ve dostluk hakkındaki atasözleri,
4. İlim, sanat, talim ve terbiye hakkındaki atasözleri (Begalin,1950: 12).

Ötebay Turmanjanov’un 1957 yılında yayınlanan “Atasözlerinden Seçmeler” (Tandamalı Makal-Metelder) kitabı, yeni atasözlerinin eklenmesiyle 1997 yılında “Kazak Atasözleri” (Kazak Makal-Metelderi) başlığı altında Almatı’da tekrar yayınlanmıştır. Atasözleriyle ilgili en geniş çalışmada, atasözleri konularına göre yedi başlık altında incelemiştir:

1. Vatan, iş ve meslek, birlik ve beraberlik, kahramanlık, millet, yalnızlık, insan ve onun vasıfları, ilim-sanat, davranışlarla örnek olma, talim-terbiye, edebî dil ve fikir, aile hakkındaki atasözleri.
- 2.Deve, at, koyun, sığır gibi hayvanlarla ilgili olan çiftçilik hakkındaki atasözleri.
- 3.İyilik, kötülük, dostluk, düşmanlık hakkındaki atasözleri.
4. Eski toplumların yaşamı hakkındaki atasözleri.
5. Yemek, temizlik, sağlık hakkındaki atasözleri.
6. Hayvanlar ve tabiat olayları hakkındaki atasözleri.
7. Çeşitli atasözleri (Arap atasözleri, Afgan atasözleri, Dala Valayadı Gazetesi’ndeki atasözleri, “Mın Bir Makal” (Binbir Atasözü) kitabındaki atasözleri (Turmanjanov, 1997: 180).

Yukarıdaki tasniflerden başka Kazak atasözleri “Memleket, Vatan Hakkında” (“Tuğan Jer”, “Otan Turalı”), “alışma ve Meslek Hakkında” (Enbek Pen Kasip Turalı), “Birlik ve Barış Hakkında” (Intımaq - Birlik Turalı), “Kahramanlık Hakkında” (Batırlıq - Erlik Turalı), “Yemek, Temizlik ve Sağlıkla İlgili Atasözleri” (As -Tamağ, Tazalıq -

Densaulıqqa Baylanıstı Makal-Metelder), “Halk ve Yurt (Memleket) Hakkında” (El-Halıq Turalı), “İnsan ve Onun Özellikleri Hakkında” (Adam jane onın Qasiyetteri Turalı), “Sanat ve Bilim Hakkında” (Öner-Bilim Turalı), “Hitabet Sanatı ve Fikir Hakkında” (Til Öneri men Oy-Pikir Turalı), “Ev, Aile ile İlgili Atasözleri” (Üy-İşi, Otbasına Baylanıstı Makal-Metelder), “Dört Evcil Hayvanla İlgili Atasözleri” (Tört Tülikke Baylanıstı Makal-Metelder), “Çiftçilikle İlgili Atasözleri” (Eginşilikke Baylanıstı Makal-Metelder), “İyilik, Kötülük, Dostluk, Düşmanlık ve Güvenlikle İlgili Atasözleri” (Jaqsılık, Jamandıq, Dostıq, Kastıq, Saqtıqqa Baylanıstı Makal Metelder), “Toplum Hayatıyla İlgili Atasözleri” (Koğam Ömirine Baylanıstı Makal-Metelder), “Kuşlar, Böcekler ve Tabiat Olayları ile İlgili Atasözleri” (Qustar men Jandikter jene Tabiyğat Qubılıstarına Baylanıstı Makal-Metelder), “Kitap ile İlgili Atasözleri” (Kitap Turalı Makal-Metelder), “İlim ile İlgili Atasözleri” (Bilim Turalı Makal-Metelder), “Köy ile İlgili Atasözleri” (Auıl Turalı Makal-Metelder), “Akıl ile İlgili Atasözleri” (Aqıl Turalı Makal-Metelder), “Düğün, Şölen ile İlgili Atasözleri” (Toy-Duman Turalı Makal-Metelder), “Avcılık ile İlgili Atasözleri” (Anşılık Sayatşılık Turalı Makal-Metelder) konularında da sınıflandırılmıştır (Atmaca, 2013: 25).

Kazak Türkleri, çocuğa ayrı bir önem vermiş ve çocuğa ilişkin beklentilerini atasözlerinde sıklıkla dile getirmişlerdir. Öyle ki çocuklu evin mutlu ve huzurlu olduğuna, çocuksuz evin ise mutsuz ve huzursuz olduğunu “Balalık üy bazar, balasız üy mazar” şeklindeki atasözü ile ifade etmişlerdir. Aile büyükleri, çocuklara sevgi göstermekle ve onların geleneklere bağlı bir şekilde yetiştirilmesinden sorumludur. Çocukların da büyüklere saygı göstermesi, ağırbaşlı, terbiyeli ve geleneğine bağlı olma gibi konularda bilinçlendirildiği görülmektedir (Uçar, 2016: 105).

Balanıñ ösken besigi, keñ dünieniñ esigi.

“Çocuğun büyüdüğü beşiği, geniş dünyanın eşiği.”

Balalı üydiñ urlıǵı jatpas.

“Çocuklu evde hiçbir şey gizli-kapaklı kalmaz.”

Ädepti bala – arlı bala, ädepsiz bala – sorlı bala.

“Edebli çocuk – ahlaklı çocuk, edepsiz çocuk – sorunlu çocuktur.”

Aş bala toq balamen oynamaydı, toq bala aş bolam dep oylamaydı.

“Aç çocuk tok çocukla oynamaz, tok çocuk ise aç olacağım diye düşünmez.”

Atadan jaman ul tuwsa, at üstinde it qabar.

“Babadan yaman oğlan doğarsa, at üzerinde köpek havlar.”

Jaqsı bala äkesiniñ basın törge süyreydi,

Jaman bala äkesiniñ tördegi basın esikke süyreydi.

“İyi çocuk babasının başını, baş köşeye sürükler,

Kötü çocuk ise babasının baş köşedeki başını kapıya sürükler.”

Asıl erdiñ balası, az söylep, köp tıñdaydı.⁸

“Asil adamın çocuğu, az söyler, çok dinler.”

Ata inenin uşı, ana közi, bala jibi (Keykin, 2014: 130).

“Baba iğnenin ucu, anne deliği, çocuğu ise ipidir.”

Balasız ana gülsiz alma (Turmanjanov, 1980: 177).

“Çocuksuz anne, çiçeksiz elmadır.”

Balalı üy bazar, balasız üy mazar (Turmanjanov, 1993: 66).

“Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezardır.”

⁸ URL-6

Akege balanın alalıǵı joq (Keykin, 2014: 79).

“Babaya çocuǵun kötülüǵü yoktur.”

Bala könildin güli közdin nurı (Turmanjanov, 1993: 68).

“Çocuk gönlün çiçeǵi, gözün nurudur.”

Karige qurmet balaǵa mindet (Turmanjanov, 1993: 73).

“Yaşlıya hürmet, çocuǵa görevdir.”

Balan jaqsı bolsa jerdin üsti jaqsı, balan jaman bolsa jerdin astı jaqsı (Aqqozin, 1990: 114).

“Çocuǵun iyi olursa yerin üstü iyi, çocuǵun kötü olsa yerin altı iyidir.”

Bala tarbiyesi besikten (Aqqozin, 1990: 64).

“Çocuk terbiyesi beşikden başlar.”

Qız bala akesine juldız, şeşesine kün.

“Kız, babasına yıldız; annesine güneştir.”

Qızı bardın nazı bar, ulı bardın dauleti bar (Aqqozin, 1990: 78).

“Kızı olanın nazı vardır, oǵlu olanın talihi vardır.”

Ul, orniqtı altın tu, qız aydınnan uşatın aqqu (Keykin, 2014: 107).

“Oǵul, ağırbaşlı altın bayrak, kız gölden uçan ak kuǵudur.”

Ulğa otız üyden tıyım, qızğa qırıq üyden tıyım (Keykin, 2014: 105).

“Oğula otuz evden yasak, kıza kırk evden yasaktır.”

3.7. Atışmalı maniler (Aytıs)

Aytıs, Kazak halkının zengin sözlü edebiyatının en önemli türlerinden biridir. Kazak halk edebiyatında “ayt-/söyle-” fiil kökünden türemiş olan “aytıs”, Türkiye Türkçesinde “at-” fiil kökünden türemiş olan “atışma” terimiyle ifade edilmekte ve bu terimlerin her ikisi âşık/akınların karşılıklı olarak genellikle yarışma amaçlı müzik eşliğinde söyledikleri şiirleri ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Yıldız, Soltanayeva, 2015: 92).

Aytıslar, eski dönemlere dayanan bir türdür. Aytıs meydana geldiği sosyokültürel bağlamının şartlarında halkın zevkini gösterip yansıtması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Kazak aytısları XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gazete ve dergilerde yayımlanmaya, ayrı kitaplarda toplanmaya başlamıştır. W. Radlov, A. Divayev, S. Seyfulin, Şokan Valihanov, M. Avezov, S. Mukanov, K. Jumaliyev, M. Jarmuhamedulı, R. Berdibay, A. Darbesalin ve N. Törekulov aytısların yazıya geçirilmesinde, derlenip araştırılması konusunda büyük emeği geçmiş bilim adamlarıdır (Urakova, 2008: 3).

M. Avezov “Kazak Edebiyat Tarihi” (Kazak Adebiet Tarihi) çalışmasında aytısları iki grupta sınıflandırmıştır:

- 1) Örf-adet aytısları “badik ve jar-jar”
- 2) Akınlar aytısı “ru, jumbak ve din” aytısları (Jarmuhamedov, 1978:11).

S. Mukanov ise aytısları;

- 1) Örf-adet aytısları,
- 2) Kayımdasu aytısı,
- 3) Jumbak aytısı,
- 4) Din aytısı,

5) Akınlar aytısı şeklinde beş ayrı grupta toplamıştır (Urakova, 2008: 7-8). Bu tasniflerin dışında da birçok aytıs sınıflandırması mevcuttur.

Günümüzde önemli yere sahip olan “akınlar aytısı” Kazakistan’da özellikle bağımsızlığın kazanılmasından sonra hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Nitekim bu gelenek “Aitysh/Aitys, art of improvisation⁹” (Aytıs) Adıyla 2015 yılında UNESCO tarafından “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi”ne dahil edilmiştir. Halk edebiyatının bu türü, Kazak halkı tarafından çok sevilmekte ve günümüzde canlı olarak icra edilmeye devam etmektedir.

Aytıs, çocuğun zihninin hızlı düşünmesine ve dilinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Tarihi ve sosyal açıdan büyük önem taşıyan birçok eski Kazak çocuk aytıs örneği yazıya geçirilemediğinden dolayı unutulmuştur. Günümüze ulaşabilenler ise kulaktan kulağa aktarılan ve sözlü gelenekte yaşama şansı bulabilen kız ve erkek atışmalarıdır. Aşağıdaki aytıslar, çocuk aytıslarına örnektir:

Erkek:

Dombıram bası ırğay-dı,	Dombıram başı çalıyor,
Qızdar qolın bulğaydı,	Kızlar elini sallıyor,
Bulğasa da barmaymın	Sallasa da gitmeyeceğim,
Äldene dep qarğaydı.	Bir şey diyerek lanetliyor.

Kız:

Dombıram bası ırğay-dı,	Dombıram başı çalıyor,
Qızdar qolın bulğaydı.	Kızlar elini sallıyor,
Şaqırğanda barmasañ,	Çağırduğında gitmezsen,
“Kök şeşek” dep qarğaydı.	“Gök çiçek” diyerek lanetliyor.

⁹[https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country\[\]=00114&multinational=3&display1=inscriptionID#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=&country[]=00114&multinational=3&display1=inscriptionID#tabs)

Erkek:

Ol qarğısıñ öziñe,
Eki qara köziñe,
Qız qarğısı ötpeydi,
Mağan tipti jetpeydi.

O lanet kendine,
İki kara gözüne,
Kız laneti işlemez,
Bana bile gelemez.

Kız:

Endi sağan ermeymin,
Şağırsañ da kelmeymin.
“Aynalayın” deseñ de
Kämpitimnen bermeymin.
187)

Artık seni takip etmeyeceğim,
Çağırsañ da gelmeyeceğim.
“Kurban olayım” desen bile
Şekerimden vermeyeceğim (Babalar Sözi, 2011:
187)

Erkek:

Qızdar, qızdar, qurtıñnan,
Quıp keldim jurtıñnan.
Sol qurtıñnan bermeseñ
Tesip şıqsın urtıñnan,

Kızlar, kızlar kuruttan,
Kovup geldim yurdundan,
O kurutunuzdan vermezsen,
Delinip çıksın yanağından.

Kız:

Bala, bala, qırt bala
Auzımdağı qurt, bala.
Silekeylep bereyin,
Susın bolsın jut, bala,

Çocuk, çocuk, gıcık çocuk
Ağzımdaki kurut çocuk.
Salyayla vereyim,
İçecek olsun yut, çocuk.

Erkek:

Qasqır qasqır qara ala,

Kurt kurt kara ala,

Bawır jüni sarı ala.
Bizdiñ qoydı arala,
Qızdardıñ qoyın jarala.

Göğüs yünü sarı ala,
Bizim koyunu arala,
Kızların koyununu yarala.

Kız:

Qasqır qasqır qarasıñ
Qasqır qayda barasıñ
Mına balanı jey ğoy
Qoydı qaydan tabasıñ

Kurt kurt karasın,
Kurt nereye varasın,
Bu çocuğu yesene,
Koyunu nerden bulasın.

Erkek:

Qasqır qasqır qara ala,
Ötirikke qarama.
Qoy bolmasa dalada,
Osı qızdı jarala.

Kurt kurt kara ala,
Yalanlara hiç bakma.
Koyun olmasa dağda,
Tam bu kızı yarala.

Kız:

Mañ töbetim baradı,
Qasqırlardı aladı.
Sodan keyin sen, bālem,
Tap öziñdi qabadı.

Güçlü köpeğim gidecek,
Kurtları yenecek.
Ondan sonra tam seni,
Dur bakalım yiyecek (Babalar Sözi, 2011: 188)

3.8. Dört çeşit evcil hayvan şiirleri (Tört tülük jırları)

Kazak halkının dünya görüşünde zenginlik ve bereket algısı olan “dört tülük” kavramı at, deve, sığır ve koyun (keçi) dördlüsü için kullanılan bir deyimdir. “Tört tülük” kavramı, “dört tüylü” demektir. Kazakçada müstakil olarak tülük kelimesi yaygın

değilse de “tört tülük” ve “azıq tülük” kavramlarında yaşamaktadır. (KTTS-IX, 1986, 331). Kazakçada dilek cümlesi olarak geçen “tört tüligin say bolsın”, Türkiye Türkçesinde “her şeyin olsun, her şeyin yerli yerinde olsun, hiç eksikğin olmasın!” ifadelerine karşılık gelmektedir.

Kazak halkı dört tülükten “deve - zenginliği, yılmı - süsü, inek - akı (süt ürünlerini), keçi - kolaylığı, koyun - efendiliği” ifade eder diye açıklar (Diykanbayeva, 2017: 140). Göçebe Kazak hayatında adı geçen hayvanların önemi çok büyük idi. Bu hayvanlar; etlerinden dolayı yiyecek, sütlerinden dolayı içecek, kıllarından ve derilerinden dolayı giyecek, tezeklerinden dolayı yakacak, güçlerinden dolayı taşıyıcı araç görevi görmektedir. Kazak çocuk edebiyatında kazak halkının göçebe yaşam tarzından doğan, çocuklara hayvan adlarını akılda kalıcı hale getirmesini sağlayan ve hayvanlara nasıl sesleneceğini öğreten şiir örnekleri bulunmaktadır. Örneğin:

Töldi qalay şaqıradı?

Qoy balası – qoñırım,
kahverengim(kuzum),
Uya buzbas momınım,
Şopan ata tüligi
Qoşaqanı, qaydasıñ?
Puşayt,

Puşayt!

Jünün julsa baqırğan,
Eşki atasın şaqırğan,
Öriste ösken januar,
Şöketayım, qaydasıñ?
Şöre,

Hayvan nasıl çağırılır?

Koyun yavrusu-

Yuva bozmaz sakınım.

“Şopan dede” hayvanı

“Qoşaqanı¹⁰” neredesin?

“Puşayt”¹¹,

“Puşayt”! – diye, koyunları çağırır

Yününü koparsa bağıran,

Keçi dedesini çağırın,

Yaylada yetişen hayvan,

Şöketayım, neredesin?

“Şöre”,

¹⁰ Qoşaqanı: Koyunun yavrusu

¹¹ Puşayt: Koyunları çağırmaq için kullanılan kelimedir.

Şöre!

“Şöre” - diye, keçileri çağırır

Jolğa şıqsam köligim,
Japanda jürsem serigim,
Qambar ata ösirgen
Qula atım, qaydasıñ?
Qurau
Qurau!

Yola çıksam aracım,
Uzakta yürüsem yoldaşım,
“Kamber Dede”nin yetiştirdiği,
Renkli atım, nerdesin?
“Qurau”
“Qurau!”- diye, atları çağırır.

Tilimen murnın jalağan,
Tilimen boyın tarağan.
Zeñgi baba ösirgen,
Äukeşim meniñ, qaydasıñ?

Diliyle burnunu yalayan,
Diliyle boynunu tarayan.
“Zengi Baba”nın yetiştirdiği,
“Aukeşim benim”, nerdesin?

Auhau,
Auhau!

Auhau,
Auhau! - diye, inekleri çağırır

Eki közi tanaday,
Eki örkeşi baladay,
Elpeñdegen oynaqta,
Enesine qaramay,
Oysıl qara balası,
Botaqanım, qaydasıñ?
Kös, Kös!

İki gözü yuvarlak
İki hörgücü çocuk gibi,
Salınıp koşan
Annesine bakmadan
“Oysıl kara” çocuğu,
“Botakanım” nerdesin?
Kös, Kös! - diye, develeri çağırır

(B.S.,2011: 96)

Tört tülük balası:

Dört çeşit evcil hayvan yavruları:

Jılcı töli – qulınşaq,

Tuyağı jerge urınşaq.

Siyır töli – buzau,

Süykimdi äri asau.

Tüye töli – botaqan,

Möldirep közi oynağan.

Qoy töli – qoşaqan,

Öriske qaşqan qoradan.

Eşki töli – laq,

Tınış turmaydı ol biraq.

(B.S, 2011: 97)

Atın yavrusu – midilli,

Toynağını yere sürer.

İnek yavrusu – buzağı,

Güzel ve alımlı.

Deve yavrusu – köşek,

Parlak gözleri oynar.

Koyun yavrusu – kuzu,

Ağıldan yaylaya kaçan.

Keçi yavrusu - oğlak

Ama yerinde durmayan.

Kazak Türkleri arasında “tört tülük” adlarıyla çocuklara “qulınşağım, buzauım, botaqanım, qoşaqanım, lağım” diye seslenerek onlara karşı sevgisini gösterme geleneği mevcuttur. Özellikle küçük çocuklara seslenirken veya onları severken hayvan yavruları için kullanılan kelime ve ifadelerin sıklıkla kullanımı söz konusudur.

Kazak Türkleri arasında “tört tülük” hayvanların koruyucu pirleri olduğuna inanılmaktadır. Bu pirlere çocuk folkloru ve oyunlardaki tekerlemelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu pirlere genel olarak şunlardır:

Mal atası:

Jılcı atası – Qambar ata,

Sür atası – Zeñgi baba,

Tüye atası – Oysıl qara,

Qoy atası – Şopan ata,

Eşki atası – Seksek ata.

Sözi, 2011: 98)

Hayvan atası:

Atların piri – “Kamber Ata”,

Sığırların piri – “Zengi Baba”,

Develerin piri – “Oysıl Kara”,

Koyunların piri– “Şopan Ata”,

Keçilerin piri – “Seksek Ata” (Babalar

Bu pirlar, sadece dört çeşit hayvanın pirleri değil, aynı zamanda insanların da yoldaşı ve koruyucusudur. Semerkand yakınlarında Şopan Ata (Çoban Ata) türbesi mevcuttur. Mangıstau’da Şopan Ata yeraltı mescidi, Şopan Ata eski mezarı vardır. Halk arasında yaygın olan bir efsaneye göre, Şopan Ata Hoca Ahmet Yesevi’nin talebesi olmuştur. Günlerden bir gün Ahmet Yesevi talebelerini denemek amacıyla keçe çadıra toplamış ve asasını çadırın kubbesinden dışarı fırlatarak: «Asayı kim önce bulup getirirse sahibi de o olur» demiş. Şopan Ata lâkaplı talebesi de uzun bir süre aradıktan sonra asayı Mangıstau’da bulmuş. Daha sonraları oradaki mezar Şopan Ata olarak adlandırılmıştır (Divayev, 1905: 14).

Bir başka efsaneye göre, Musa adlı delikanlı kuyunun ağzındaki taş kapağı kaldıramayan iki kızla karşılaşmış. Musa, kızlara yardım edip, kuyudan su çekip, kızların koyunlarını sulamış. Kızlar Musa’yı evlerine davet edip, babalarıyla tanıştırmış. Babası da körmüş. O, Musa’yı çoban olarak evine kabul etmiş. 9 sene sonra Musa oralardan ayrılmak istemiş. Bunu duyan ihtiyar, 1 sene daha kalırsa gelecek sene doğacak olan kuzulardan ak olanlarının hepsini Musa’ya vereceğini söylemiş. Bir sonraki sene de doğan bütün kuzular ak olarak doğmuş. Böylece iki sene içinde doğan bütün hayvanlar Musa’nın olmuş. Sonrasında ihtiyar Musa’yı küçük kızıyla evlendirmiş ve koyun sürülerinin hepsini Musa’ya verip, onu Şopan Ata olarak adlandırmış (araştırmacıların gezi notlarından). Şopan Ata’yı Kırgız halkı da koyunların piri olarak kabul ederler (Kartaeva, Oralbay, 2020: 907-958).

Kazak çocuk edebiyatında bu konulardan başka “Balanın tilegi” (Bebegin dileği), “Mal baqqanda” (Hayvanı beslediğinde), “Tülik yiyesinin ülesi” (Hayvan pirinin faydası), “Şopan atağa” (Koyun dedesine), “Seksek atağa” (Keçi dedesine), “Zengi babaya” (İnek dedesine), “Kambar atağa” (At dedesine), “Oysıl qarağa” (Deve dedesine), “At”, “Qoy” (Koyun), “Tülikti qurmetteu” (Hayvanı kıymetlemek), “Tört tüликтin kenesi” (Dört çeşit evcil hayvanın tavsiyesi) gibi dört çeşit evcil hayvanlarla ilgili sözlü gelenekte yaşayan şiirler bulunmaktadır.

Folklor, şüphesiz çocuk edebiyatının başlangıcı, kaynağıdır. Çocuk etrafında şekillenen Kazak halk edebiyatı, toplumun kültürüne ait olan verimlerdir. Halkın kültürünü ve inancını, yaşama biçimini, geleneklerini, dilini öğrenmesine yardımcı olan edebiyat ürünleri çocuğun insanî ilişkilerini, yeteneklerini, anlatma ve konuşma becerisini geliştirir. Çocuğa millî bir bilinç ve kültür vermede, ifade edebilme gücü

kazanmasında, eğitiminde ve idrâkini güçlendirmede çocuk edebiyatı önemli bir yer tutmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK ÇOCUK OYUNLARI

4.1. Oyun ve çocuk oyunları

Oyun, insanoğlunun yaratılışından günümüze gelinceye kadar varlığını sürdürmüştür. “Oğuz Kağan Destanı’nda, Manas Destanı’nda, Divânü Lugâti’t-Türk’te, Kutadgu Bilig’de, Volga Bulgar Kitabeleri’nde, Dede Korkut Kitabı’nda, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde ‘oyun’ kelimesinin varlığı, oyun kavramının Türk tarihi açısından eskiliğini göstermektedir” (Özdemir, 1997: 2). Eren (1999: 310) de oyun sözcüğünün eski yazılı kaynaklardan başlayarak oyun olarak geçtiğini belirterek oyunu “vakit geçirmeye yarayan belli kuralları olan eğlence” olarak tanımlar ve oyun kavramının “Türkmencede, Karakalpakça’da, Balkarca’da, Nogayca’da *oyun*, Kırgızca’da *oyun*, Kazakça’da *oym*, Tatarca’da *uin*, Kazan Tatarcasında *uyın*, Altayca, Şorca ve Sagayca’da *oin* (Eren, 1999: 311) olarak kullanıldığını ifade eder.

“İnsanın fizyolojik ve psikolojik gelişimine yadsınamaz bir katkısı olan oyun kavramı, farklı kültürlerle olduğu gibi Türk kültürüne de dini ritüellerde, eğitim alanında, beden terbiyesi ve eğitiminde, sosyo-kültürel sportif ve rekreatif bir etkinlik olarak çeşitli şekillerde hizmet etmiştir” (Gönel 2012: 323). Çocuklar ve yetişkinler arasında oynanan oyunlar, geçmişten günümüze kadar sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri, halk bilimi vb. alanlara konu olmuştur. Birçok araştırmacı, oyun sözcüğünün tanımlanması, oynanan oyunların sınıflandırılması ve işlevleri üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda, incelemeye geçmeden önce çalışmalardan hareketle “oyun” kavramı üzerine yapılan tanımlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Oyun kavramı sözlükte “vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence, kumar, tiyatro ve sinemada sanatçının rolünü oynama biçimi, müzik eşliğinde yapılan hareketlerin tümü, seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, bedence veya kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan çevikliğe dayanan her türlü yarışma, güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket, teniste tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç, hile düzen desise, entrika” (Türkçe Sözlük, 2005: 1526) şeklinde tanımlanmaktadır. Oyunun toplumsal işlevleri üzerine çalışmalar yapan Huizinga, oyunun kültürden önce var olduğunu, çeşitli kültürlerden çıkma ya da rastlantı sonucu olmadığını, aksine çeşitli kültürlerin doğuşundaki başlıca etken olduğunu ve hayvanların kendilerine oyun oynamayı öğretmeleri için insanları beklemediğini ve insanların oyun kavramına hiçbir temel özellik katmadıklarını ifade etmektedir (Huizinga, 1995: 16). Huizinga ayrıca kendinden önce *Homo sapiens* (akıllı insan), *Homo faber* (imalat yapan insan) olarak tanımlanan insan için bu tanımların yetersiz kaldığını ve insana uygun olmadığını savunur ve bu tanımlara ek olarak *Homo ludens* (oyun oynayan insan) tanımını ortaya koyar ve “insanların bütün yapıp-etmelerinin yalnızca bir oyundan ibaret” (1995: 13-14) olduğunu ifade eder. Çocuk oyunları bağlamında oyun kavramı üzerinde duran Akalın (1987: 84) oyunu, “insan türünün yavrusu olan çocuklardaki eğlenme, zamanı değerlendirme, gördüklerini taklit etme, arkadaşlarına uyum sağlama, coşkun hayal gücünü doyurma gibi gereksinimlere dayanan düzenli ve kurallı davranışlar” şeklinde değerlendirir. Kara ve Gün’e göre (2014: 51) oyunlar, “günlük yaşamda kimileri için fazla enerjinin atılması kimisine göre öykünmedir. Hayvanların dünyası için yetişkinliğe hazırlanma faaliyetleridir. Her ne olursa olsun oyunda bir amaca varma çabası vardır. Bu amaç sosyal olabileceği gibi fizyolojik de olabilir. Bu amaca ulaşmada yine birey özgürdür. Gönüllülük esastır. Oyunun en temel özelliklerinden biri de yaşamın küçük bir modeli olmasıdır. Türk kültüründe özellikle güreş, okçuluk ve atıcılık gibi spor oyunları temel alındığında tüm oyunlar aslında savaşın birer provasıdır. Günlük hayat oyuna hiçbir şey kazandırmaz. Tersine oyun günlük hayata çok şey kazandırır.” Akün de oyunu, “çocukların ve bazen de büyüklerin herhangi bir üretim çabasını ya da başka çeşitten bir hizmeti zorunlu kılmadan, sadece eğlenme yolu ile dinlenmelerini sağlayan eylem olarak tanımlamakta ve oyunu bir dinlenme aracı” (Akün, 1987 ve Güney 2005: 246-247) şeklinde yorumlar.

Metin And (1985: 12-13), günümüz Türkçesinde oyun ve oynamak sözcüklerinin farklı anlamlara sahip olduğunu; çocukların oyunu, dans, dramatik gösteri, kâğıt, zar gibi baht oyunları; sporla ilgili eylemlerin hepsinin oyun sözcüğüyle belirtildiğini ifade etmektedir. Ayrıca oyunların eski din, dil, inanç ve ritüelleri yansıtması bakımından kaynak oluşturduğunu, antropologların oyunlar üzerinden göç ve kültür yayılmalarını incelediklerini ve böylece kültür biçimlerini sınıflandırıp uygarlıkların niteliklerini saptadıklarını ifade etmiştir (And, 1979: 5).

Oyun aynı zamanda şamana verilen adlardan biridir. Yakutlar şamanın karşılığı olarak “oyun” sözcüğünü; kadın şamanın karşılığı olarak da Moğolca bir kelime olan “ıtdahan” sözcüğünü kullanmışlardır. Orta şamanı “orta-oyun”, yüce şamanı ise “ulahan-oyun” olarak adlandırmaktadırlar. Türkmenistan’da ise şaman törenlerinin tamamına oyun denmektedir (And, 2003: 37). Bu sebeple oyunlar, şamanistik dönemde şamanların hastalıkları iyileştirmek için yaptıkları büyüsel uygulamaların kalıntıları olarak düşünülmektedir. And (1997: 402), dramatik ya da bunun dışında kalan oyunların Orta Asya ve şamanlara dayandığını, şamanların en önemli işlevlerinden birinin hastalıkları sağaltma işlevinin olduğunu ifade etmektedir. “Çocuk oyunlarının arasında öyleleri de vardır ki, bunlar zamanında belli törenin bir parçası olmuştur. Ancak sonraları bu oyunlar törenlerden ayrılarak bağımsız çocuk oyunlarına dönüşmüştür. ‘Ayinden oyuna’ tezi bu anlamda kendi gücünü gösteriyor” (Süleymanova, 2015: 834).

Türk kültürü köklü bir geçmişe ve zengin birikime sahiptir. Türklerin eğlence anlayışlarını yansıtan ve geçmişten izler taşıyan oyunlar, çocuk folkloru içerisinde de çocukların katılımları ile ortaya konan folklor unsurları olması bakımından da önem arz etmektedir.

Oyunun bir nesnesi olan oyuncaklara bakıldığı vakit, günlük yaşam içerisinde bulunduğu toplumun tarihsel süreç içerisindeki kültürel sosyal, ekonomik, psikolojik yansımalarının yanı sıra o topluma ait birtakım veriler de sunmaktadır. Dolayısıyla kültür ve oyuncak ilişkisine bakıldığında, toplum içerisindeki belli ölçütleri karşımıza çıkarmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun güncel olarak oyuncak tanımı ise şöyledir: “Oyun aracı”, “Önemsiz ve kolay iş (mecaz)”, “Başkaları tarafından bir araç gibi kullanılan hiçe sayılan güçsüz kimse (mecaz)”. Pertev Naili Boratav, oyuncağın işlevini şu şekilde tarif etmektedir:

Oyuncaklar, yalnız eğlenceli, ilgi çekici ve araştırma isteği tatmine yarar nitelikte değil, aynı zamanda, belli değersizliği ve ehemmiyetsizliği altında, her çeşit eski ve ilkel adetleri ve inançları saklayan bir inceleme mevzuu teşkil etmektedir. Esasen çocuklar da ilkel bir şeye sahiptirler; onlar ancak çok sonra, devirlerinin kural ve düzeninin (norme'unun) talep ettiği şekilde medenileşirler (Boratav, 2000: 188).

Oyuncaklar buldukları dönemin halk sanatı unsurları olmalarının yanı sıra geçmiş yaşam biçimlerinin, tasarımlarının ve formlarının da bir örneğidir. Dolayısıyla çocuk oyuncaklar aracılığı ile kendi geleceğini prova etmektedir. Çocuk oyunları her zaman değil -bazen- yetişkinlerin oyunlarının tahrif veya taklit edilmiş bir şeklidir (Boratav, 2000: 186). Bu cümleyi destekler nitelikte bir başka yorum ise şöyledir: “Oyuncağın genel işlevi bilinen en eski çağlardan beri, çocuğu gerçek dünya ile karşı karşıya getirmek ve yaşama hazırlamak olmuştur (Onur, 2002: 15). Tüm bunların yanı sıra oyun ve oyuncakların toplumda kültürel etkisini Sutton-Smith (1989: 21) şu şekilde açıklamaktadır: Kültürel iletişim biçimi olarak oyunlar ve oyuncaklar, nesnelere anlam veren ve belirli bir toplumda daha geniş bir gelenek ve inanç çerçevesi içinde yer alan kural ve anlamlarla gözlemlenebilen “kelimelerdir” der. Lowe, oyun gereçleri ve oyuncak tanımı arasındaki farkı şu sözlerle açıklamaktadır: “Oyun gereçleri (play things) çocuğun kendi yaratımı-üretimi nesnelere. Oyuncaklar (toys) ise endüstriyel ve toplu üretilen nesnelere (Lowe, 1988: 21).

Hayatta olduğu kadar oyunun nesnesi olan oyuncaklar da nesnenin anlamını ve kullanımını hatırlatmaktadır. Bekir Onur oyuncağın tanımını yaparken hem çağının tanığı olarak hem basit halk sanat ürünü olarak hem de gelişmiş sanayi ürünü olarak ekonomik, toplumsal-kültürel özelliklerini de yansıttığını düşünmektedir (Onur, 2002: 14-15). Oyuncaklar oyun ortamında algılama ve hareket algısıyla birlikte nesnelere bağ kurarak belirli bir duygu ve değer oluşturmaktadır. Çocuklar oyunun nesnesi olan oyuncaklar aracılığıyla bir senaryo oluşturmakta ve bu senaryo üzerinden hareket etmektedir. Aynı zamanda sosyal olarak bir bağ kurmasını da sağlamaktadır. Oyuncaklar, geliştikleri sosyal ve kültürel arka planla doğrudan ilişkili olarak, bir çocuğun büyüdüğü toplumun görsel iletişim sisteminin bir parçasını oluştururlar ve bu nedenle, geleneksel işaretler aracılığıyla, çocuk ile çevre ilişkisi şekillenmektedir (Rossie, 2013: 45). Leeuwen ve Caldas-Coulthard, (1999) Oyuncaklar anlam üretmek için kullanılan semiyotik kaynaklar olarak görülebilir, yani “bilişsel ve duyuşsal olarak

zihin ve beden meselesi” anlaşılmaktadır, der (akt. Rossie, 2013: 48-49). Kemal İnal, oyuncanın evrenselliği, toplumsal rolü ve birey üzerindeki etkilerini şu şekilde ifade etmektedir:

Oyuncak, kültürel simge, olumlu işlev ve yapı bakımından kültürler göre farklı roller üstlense de bazı evrensel nitelikler taşır: Keyif ve eğlence olarak kullanılması, boş inanç gibi uygulamalara “alet edilmesi”, bir saflığı ve doğallığı ifade etmesi; eğitsel, zihinsel, psiko/nötro-motor becerileri elde edilmesinin bir aracı olarak düşünülmesi gibi. Kültürler arası etkilenme ve alışverişler sonucu farklı kültürlerde görülen benzer oyuncaklar (ve ona özgü oyunlar), belki de evrensel bir yapısının (natüre) olduğuna işaretler” (İnal, 2005: 254).

Oyun insan hayatındaki ritmik akışında şu şekilde tanımlanmaktadır: “Oyun bir ‘tamamlamadır’; bütünleyici bir fenomendir, dinlendirici bir moladır; bir boş zaman etkinliğidir, ağır göreve ara verip tatile çıkmadır; hayatımızın katı ve karanlık doğası içinde bir ferahlamadır” (Fink, 2015: 12). Newson ve arkadaşları (1979) çocuk, oyuncak ve oyun ilişkisi konusunda görüşlerini şöyle belirtmiştir:

Oyuncaklar var olduğu için oyun oynamıyoruz. Oyun zaten vardır ve oyuncak sadece oyunun takipçisidir. Oyuncaklar, oyunu astığımız kancalardan daha ileri bir şey olamaz. Oyuncak gereksinim duyulan bir şey değildir, sadece insanın geniş ve karmaşık hayal dünyasını ifade edebilmesi için kullandığı somut referans noktalarıdır. Dilin zekâ ürünü karmaşık düşünceleri anlaşılır hale getirmesi gibi oyuncak da oyun için aynı şeyi yapmaktadır (Newson vd. 1979:12).

Görüldüğü üzere oyun ve oyuncak kavramlarında dilsel farklılıklar olmasından öte içerisinde evrensellik barındıran, sosyal, kültürel, ekonomik değişimlere göre farklılık gösterse de temelinde oyun oynama eylemi yatan bir kavramdır. Oyuncakların kavramsal farklılıkları çocukların dünyasında bir anlam ifade etmemektedir. Onlar için bir eğlence unsuru olan oyuncak, dünyanın her bölgesinde çocuk için anlamlı bir süreç oluşturmaktadır.

4.2. Kazak Çocuk Oyunları

Kazak sözlü edebiyatının özel alanlarından biri, çocuk oyun folklorudur. Halkımızın diğer kültürel yapıtları gibi çocuk oyun folklorunun oluşum ve gelişim tarihi, toplumda

büyük rol üstlenmiş bir pozisyona sahiptir. Oyun folklorunun asırlık etkinliği ilk olarak eğitim faaliyetleri ile bağlantılı olmuştur. Yani oyunlarda her milletin antik tarihinin izi vardır, oyunlarla yaşamın temelleri, iş mesleği, gelenekleri korunmuştur.

Dünya halklarının çocuk oyunlarında benzerlikler ve ortak noktalar bulunabilir. Bilim adamları, bunun sebebinin insanın doğasındaki ortak özellikler olduğuna inanıyorlar. Çocuk oyunları her milletin milli kimliğini yansıtan birçok özelliğe sahiptir. Çocuk oyunlarının başlangıcı, halkın yaşam biçiminden ortaya çıkmıştır.

Oyunların ortaya çıkış tarihinin erken dönem kabilelerinin gelenekleri, ritüelleri, mitsel kavramları ile bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle oyunlarda kuşların ve hayvanların sesleri ve davranışları, bu eylemlerin taklit edilmesi ve tekrarlanması, çobanlık ve avcılık mesleklerinin tasviri gibi pastoral zanaatları tasvir etme, şoyunkulak, karakulak gibi efsanevi karakterlere inanma, efsanevi karakterlere olan inançları vurgulama dikkat çekmektedir. Çocuk oyunları, insanlık tarihinin gelişimi içerisinde ilk çocukluk duygularını yansıtır.

Örneğin “Qobilandı”, “Alpamis”, “Er Tarğın” gibi destanlarda vatanını seven kahramanlar, halk tarafından sevilen yiğitler önce milli oyunlarda, ardından da katıldığı kalabalık eğlencelerde yarışmışlardır. Birçok kişi tarafından keskin nişancılık, güreş, binicilik, sürat, uyanıklık becerileri gösterdikleri anlatılmaktadır. Çocukların at üzerindeki yarışları, “aşık”, “jumbak ayıtış”, “audarıspak”, “külki oyunu”, “ak süyek” ve diğerleri çok eski zamanlarda ortaya çıkmış oyunlardır. Kökenleri, halkımızın göçebe devrindeki geleneksel ekonomik faaliyetlerine kadar uzanır. Bu yüzden ilk oyunlarımızın çoğu hayvancılık, avcılık ve savaş üzerine kurulmuştur.

Kazak yazar M. Auezov “Halkımızın yıllardır ilgi duyduğu çeşitli sanat dalları vardır. Oyun sadece eğlence değildir, aynı zamanda oyunun özel bir anlamı vardır.” diyerek çocuk oyunlarının derin içerikli olduğunu ifade etmiş ve halkın bunları araştırıp öğrenmesini amaçlamıştır (Sultanov, 2007: 48). Kazak halkının zengin etnografik metaryallarını araştırıp toplayan ve Kazak halk oyunlarının ahlâk değeri hakkında kendi görüşlerini öne süren araştırmacılardan bazıları şunlardır: K. A. Pokrovskii, A. İ. İvanovskii, N. İ. Grodekov, E. A. Alektorov, A. Divayev, A. Levşin, N. Pantusov, F. Lazarevskii, P. P. Paşin, G. S. Zapriyajskii, A. Şile, A. Harunzin, A. Goriyaçkin, P. Hodırov, E. Bukin, O. Aljanov vs.

Kazak çocuk oyunları, derin bir sosyal temele sahiptir. Oyunlar özgür iradede ortaya çıkmaktadır. Bu oyunların altında insanların yaşamının hem doğrudan hem de koşullu kopyasını görmekteyiz. Şakir İbrayev çalışmasında çocuk oyunlarının ortaya çıkışı ve işlevleri hakkında şu bilgiye yer vermiştir: Kazak çocuk oyunları sosyal şartlara bağlı olarak ortaya çıkan oyunlar (“Han”, “Han iyi mi?”, “Yerini bul”, “Karamırza”); insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen oyunlar (“Serik-Serik”, “Kim vurdu?”, “Jayau tartıs”, “Ak serek, kök serek”); iş-meslek alanına bağlı oyunlar (“Nasıl söylemeyi bilmiyorum”, “Beyaz çorap”, “Sen dur, sen çık”); inançları kapsayan oyunlar (“Şimbike”, “Kögi gök”, “Kara kulak”, “Etek-etek”); avcılık ile ilgili oyunlar (“Avcılar”, “Avcıdan şıralğı”) şeklinde sınıflandırılabilir (İbrayev, 2009: 78)

E. Sagındıkov “Kazak milli oyunları çok zengin ve temaları bakımından çok çeşitlidir.” diyerek milli oyunlarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

- 1) Eğlence oyunları
- 2) Fizik-kültür-spor oyunları
- 3) Düşünme becerilerini geliştiren oyunlar (Sagyndykov, 1991: 18)

A. Divayev “Kırgız Çocuklarının Oyunları” (Qırğız Balalarınıñ Oyını) adlı çalışmasında ilk kez Kazak milli oyunlarını üç gruba ayırarak incelemiştir. SSCB döneminde Kazak ve Kırgız çocuk oyunlarını birlikte değerlendiren A. Divayev, birinci gruptaki oyunları eski dönemde ortaya çıkan oyunlar; ikinci gruptaki oyunları geleneksel hareket oyunları; üçüncü gruptakileri ise spor oyunları olarak sınıflandırmıştır. Araştırmacı, halk oyunlarının çocukların eylem ve hareketlerinin gelişimi ile birlikte sağlıklarının iyileştirilmesinde de hızlandırıcı bir rol oynadığını belirtmiştir. A. Divayev “Kırgız Çocukları Nasıl Eğleniyor” (Kak Kirgizi Razvlekayut Detey) adlı çalışmasında ise “Çocuklar başparmağını yukarı kaldırır, ona Peygamberimiz ne diyecek diye gökyüzüne bakar ve Tanrı’dan izin ister.” şeklindeki ritüelin “Beş parmak” oyununu teşvik ettiğini belirtir. Ayrıca bu oyunun parmaklarının ve hareketlerinin eylemine dayalı olarak bir çocuğun güçlenmesi için büyük bir felsefi anlamı taşıdığından söz eder (Divayev, 1905: 48).

Rus bilim adamı A. Alektorov, Kazak çocuklarının milli oyunu hakkında bilgi veren araştırmacılarından biridir. Örneğin “Kırgız Çocuklarının Doğumu ve Yetiştirilmesi, Ebeveynlerin Kuralları ve Yetkileri” (O Rozhdenii i Vospitaniı Kyrgyzskikh Detey, O

Pravah i Vlasti Roditeley) adlı eserinde (Orınbor, 1891) göçebe Kazak yaşam tarzında doğumdan çocuğun büyüme dönemine kadar milli oyunların rolünü ve gençlerin sağlığı ve gelişiminde bireysel halk oyunlarının etkisini ortaya koymaktadır.

Kazak bilim adamları A. Kunanbayev, Ş. Ualihanov, I. Altınсарin ise çocukların eğitiminde halk oyunlarının önemini değerlendirmişlerdir. Oyunların geçmiş nesillerin geleneklerine ve adlarına saygı duyarak gençlerin düşüncelerini ve eylemlerini anlamada estetik ve ahlaki düşüncenin gelişimine etkisine vurgu yapmışlardır.

M. Jumabayev, oyunların halk kültürünün kaynağı olduğunu, çocukların düşünme becerilerini geliştirdiğini, dilin ana unsuru olduğunu ve beden eğitimi için gerekli olduğunu belirtir. Kazak çocuk oyunlarını inceleyenler arasında M. Tanekeev, B. Tutenaev, M. Balgimbayev, A. Burkitbayev ve diğer isimler de vardır. SSCB döneminde milli oyunların önemini ve gerekliliğini çeşitli platformlarda vurgulayan bilim adamı B. Totenaev “Kazak Milli Oyunları” (Kazak Ulттıq Oyındarı) (1994) adlı eserinde, Kazak çocuk oyunlarını birkaç gruba ayırmış ve oyunların gerekliliği ve gençler için önemini ifade etmiştir.

Yirminci yüzyılın başlarında yaşamış olan M. Gunner, Kazak milli oyunlarını şu şekilde sınıflandırır:

1. Genel oyunlar,
2. Direniş ve mücadele oyunları,
3. Açık hava oyunları,
4. Kış oyunları,
5. Tatil oyunları,
6. Binicilik oyunları,
7. Eğlence oyunları (Gunner, 1949: 12)

E. Sagındıkov tarafından kaleme alınan “Milli Oyunların Eğitimde Kullanımı” (Ulттıq Oyındardı Oqu-Tärbіe İsinde Paydalanu) (1993) adlı çalışmada, I-VI. Sınıf arasında okullardaki çocuk oyunlarını sınıflandırmış ve sınıflarda ders dışı eğitim çalışmalarında uygulama yöntemleri belirlemiştir.

A. Burkitbayev tarafından 1985 yılında yazılan “Milli Spor Oyun Türleri ve Eğitim Değeri” (Sporttıq Ulttıq Oymn Türleri jäne Onıñ Tärbielik Mäni) koleksiyonunda, milli sporların çocukların günlük yaşamlarına etkisi, eğitimsel önemi ve binicilik sporları ile milli oyunların kuralları üzerinde durmuştur.

M. Balgimbayev “Kazak Milli Spor Oyun Türleri” (Kazak Ulttıq Sport Oymn Türleri) (1985), adlı çalışmasında at yarışmaları, audarıspak, jambı atu, alaman bayge gibi binicilik temelli oyunlara yer vermiştir. Oyun türlerinin karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Bir çocuğun hayatında milli ve sportif hareketlerin ve oyunların yeri, şekli ve içeriği ile bir yetişkinin yaşam koşulları, çalışma şekli ve içeriği ile karşılaştırılmış, şehirdeki ihtiyaçlar için bu becerilerin öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ahmet Junusov “Faniden Bakiye” (Faniden Bakiga) (1994) adlı eserinde, diğer milletler gibi Kazakların da babadan oğula miras kalan ve günümüzde devam eden milli oyunlara sahip olduğunu belirtir. Bu oyunların Kazak milli kimliğiyle, günlük yaşamla yakından ilişkili olduğu ve çocuklara erken yaşlardan itibaren bedensel eğitim sağladığı, ona cesaret, çeviklik, yaratıcılık, güç, dayanıklılık vb. güzel ahlaki nitelikleri telkin etmeyi amaçlamadığını söyler.

“Kazakistan Milli Ansiklopedisi” (Kazakistan Ulttıq Ansiklopedyası) isimli eserde, Kazak milli oyunlarının önemi hakkında “Çocuk yetiştirmede geleneksel milli oyunlar kullanılmalıdır. Kazak halkı çocukların gelişiminde, onların yetişip iyi insan olabilmelerinde çeşitli çocuk oyun biçimleri geliştirmişler ve bu oyun türleri zamanla çeşitlenmiştir” demektedir.

Kazak araştırmacılar, Kazak halkının oynadığı oyun-yarışmaları şekillerine göre altı gruba ayırmışlardır:

- 1) Eğlenceli (şaka) örf-adet veya gelenekten gelen oyun-yarışlar,
- 2) Daha çok hareket ettiren spor türündeki oyun ve yarışlar,
- 3) Yarış amaçlı oyun-yarışlar,
- 4) Aşık oyun-yarışları,
- 5) Düşünceye dayalı veya zekâ oyun-yarışları,
- 6) Sosyal ve siyasi gelişmeleri gösteren veya ifade eden oyun-yarışlar (Sagındıkov, 1991: 13)

1. Eğlenceli (şaka) Örf-Adet veya Gelenekten Gelen Oyun-Yarışlar

Aq Boran, Küzem Alu, Toğız Ayaq, Toğız Tabaq, Toqım Qağar, Jar-Jar, Qız Kade, Betaşar, Bastanğı, Şalma, Tüyilgen Şıt, Dauıstap Atındı Aytam, Siqırlı Tayaq, Şertpek, İnemdi Tap, Aydap Sal, Qaramırza, Belbeu Tastau, Mırş-Mırş, Han Jaqsı ma?, Mondanaq, Kaharlı Banu, Körşü Oyunu, Kim Şertti, Esimde, Jıldırt-Jıldırt, Baltam Tap, Üyimmnin Üstindegi Kim?, Altıbaqan, Tuzaq Quru, Kök Siyır, Tüye Tüye, Januarlar Qalay Üylenedi, Kalay Aytudı Bilemin, Qoy Bağı, Aqsüyek, Aqşımşık, Tyın Salu, Qısqulak. Bu çeşit oyunlarda iki grup oluşur ve bunlar birbirleriyle sözlü ve hareketli olarak yarışirlar. Bu yarış-oyunlarda çeşitli şarkılar, maniler söylenir, atışmalar yaşanır (Sagındıkov, 1991: 18-50).

2. Spor Oyunları-Yarışlar (Vücudu Geliştirme Amaçlı Oyunlar)

Ak Serek-Kök Serek, Atkauma, Aygölek, Melki Totay, Soqırteke, Oramal Tastau, Koyan, Ak Terek, Belbey Tastau, Mısıq pen Tışkan, Ulek pen Taylak, Jayau Jarıs, Aue Tayaq, Jandı Döngelik, Kap Kiyip Jarıs, Topsa Dop, Karğımak, Qaraqulaq, Alakuşık, Dop Tebu, Qasqırqaqpan, Qırıqayaq, Boyğa Dop Darıtpa, Aq Sandıq, Kök Sandıq, Kögen Tartıs, Ten Köteru, Kim Türtti?, Bürkit, Uştı-Uştı, Quır-Quır Quırmaş, Saq Qulaq, Qualap Soq, Sen Tur Sen Şıq, Qanköbelek, Şımbike, Tauqıraudan, Asau Mastek, Kögi Gök, Üy Astında Kök Ağaş, Marlamkaş, Ayqulaq, Biz de, Arqan Tartu, Eptilik, Belbeu, Tenge İlu, Ortağa Tüspek, Del Basu, Etek-Etek, Dauısınan Bil, Küşin Jetse-Üzip Ket, Bayqap Kal, Qazan Dop, Kızmay Dop, Kuldiy, Aq Süyek, Orda, Jayau Kökpar, Tayaq Oynau, Tayaq Jügirtu, Atşılar Jarıs, Qardan Jasalgan Tir, Tepe-Tendik, Jürikter Jenedi, Jer-Teniz- Aua, Qarmaq, Sudağı Jasırınbaq, Börük Teppek, Jigit Qualau, Tımaq Buğı, Buğınay, Qosqulaq, Tartıs, Kindık-Sandıq, Kara Siyır, Siqırlı Tayaq, Qaraküye, Tüyilgen Oramal, Jüreley Sekiru, Kazaşa Küres, Jatıp Küresü, Tauıq Küres, Bilektesü, Sires, Arqan Tartıs, Bayge men Alaman Bayge, Tai Jarıs, Qunan Jarıs, Dönen Jarıs, Jorğa Jarıs, Audarıspaq, Tüye Jarıs, Tabaq Alıp Qaşu nemese Müşe Alıp Qaşu, Qız Quu, Tenge Alu, At Omıraulatu, Jigit Quu, Ay Üstindegi Tartıs, Jayau Tartıs, Sayıskerler, Aş Qasqır, Dumpildek, Kim Jıldam?, Üş Orındıq, Şuldik, Domalaq Ağaş, Arındı Arkan, Kart-Kurt, Şuqıma, Tutqın Alu, Börk Jasıru, Qamaldı Qorğau, Alarman, Jasırınbaq, Oşak, Oramal Tastau, Japalaqtar men Qarlığaştar.

3. Yarış Amaçlı Oyunlar

Audarıspaq, Arqan Tartıs, At Omıraulastıru, Bayge, Kökpar, Jayau Jarıs, Jigit Quu, Qız Quu, Kümıs Alu, Jorğa Jarıs, Tüye Jarıs, Kazakşa Küres, Tumaq Quu, Sayıs, Tayaq Jügirtu.

4. Aşık Oyunları

Alşı Oyunu, Ompa, Asıqtı Tigin Oynau, Tas Qala, Han, Ketsin Bir, Han Talamay, Qumar, Bes tas, Köterispek, Atbaqıl.

5. Zekâ oyunları

Neşe Esmek, Neşe Örkeş?, Auızşa Yesep, Özım de Qur Qalmadım, Üş Edil, Söz Manısın Bayqayıq, Alımbek Qanday Adıs Jasadı, Üş Amanat, Muğalım Keldi, Qız Esebin Tauıp Kör, Qay Qolımda? Oylanğanındı Tabam, Şot Tasın Tabu, Torğay men Butaq, Tört Jıyırma, Mın Kolda Neşe Bakayşaq Bar?, Söz Tabu, Doybı Oyını, Toğız Qumalak Oyını, Balıqsılar.

6.Sosyal ve Siyasi Gelişmeleri Gösteren veya İfade Eden Oyunlar

Han Jaqsı ma?, Qaharlı Banu, Jumak-Tozaq, Mırş-Mırş.

4.3. Beyaz Kemik (Aq süyek)

Aq süyek, erkek ve kızların yaz gecesinde açık havada toplanıp oynadığı bir Kazak milli oyunudur. Oyunda, uzun süre güneşte kalan sonra tamamen kuruyan, bir hayvanın kemiklerinden seçilmiş tutması kolay beyaz bir kemik kullanılır. Oyuncular iki gruba ayrılır ve özel olarak çizilmiş bir dairenin içine yerleştirilir. Oyuna başlama sırası hangi grupta ise kemiği fırlatır. Çemberin dışındaki oyuncuların geri kalanı da arkasına dönerek beyaz kemiği aramaya başlarlar. Onu bulan kişi “Beyaz kemik! Beyaz kemik!” diyerek bitiş çizgisine koşar. Rakipleri kemiği bulan kişiyi yakalamadan veya ona dokunmadan önce beyaz kemiği bir sonraki oyuncuya atmalı veya zarları bir sonraki oyuncuya vermelidir. Böylece beyaz kemiği birbirine fırlatan, el ele tutuşup bitiş çizgisine ulaşan takım, gerekli puanları alır ve atış sırasını alır. Kaç sefer oynayacakları önceden kararlaştırılır.

Oyunun ikinci tipi ise oyun sırasında her iki grubun oyuncuları birbirlerinin kıyafetleri veya eşyalarını (kırbaç, mendil, kemer, ayakkabı vb.) tek bir yerde toplarlar. Bu yere “sal” (hazine) denir. Her beraberlik için kaybeden takım “hazinelere” birini verir.

Oyun takımın oyuncuları bitene kadar sürer. Sonunda kaybedenler şarkı söyleyerek, dans ederek veya şaka yaparak eşyalarını geri alırlar (Sagındıkov, 1991: 52)

4.4. Dokuz kumalak (Toğızqumalaq)

Kazakistan'da Dokuz kumalak oyunu “Toğızqumalaq”, Kırgızistan Türkçesi ile “Tokuz Korgool”, dünyada “Mankala” adıyla, Moğolistan'da “Eson Korgool” adıyla, Türkiye'nin değişik yörelerinde “Mankala”, “Mangala”, “Kale”, “Altiev”, “Pıç”, “Meneli Taş”, “Evcik”, “Mereköçtü”, “Mellegayası” ve benzeri farklı adlarla bilinmektedir.

Dokuz kumalak, bir kişinin düşünmesini ve stratejik yeteneklerini geliştiren bir zekâ oyunudur. Bu oyunu eskiden çobanlar yere çukur yaparak kurutulmuş koyun gübresini toplayarak oynarlarmış. Günümüzde ise dokuz kumalak iki kişi arasında özel bir tahtada oynanan oyundur. 1 oyun tahtası ve 162 taştan oluşur. Oyun tahtasında 2 sıra halinde dizilmiş 18 çukur, oyuncuların kazandığı taşları koymaları için de 2 hazine bulunuyor. Her oyuncu için her oyunun başlangıcında çukurda dokuz taş bulunuyor. Eskiden çukurlara tandıq (1), göçebe (2), at geçmez (3), at soratar (4), bel (5), bel basar (6), qandı tuzak (7), kök boyun (8), alın (9) gibi isimler verilmiştir. Turnuvalarda oyuna kimin başlayacağına yapılan eşlendirmeye göre karar verilir. Eşlendirme kuralları turnuva yönergeleri ve talimatlarında verilir. Kişiler kendi aralarında oynadıklarında hangi tarafın başlayacağına kura ile karar verilebilir.

Oyuna başlayan taraf ilk hamlesini istediği kuyusundan yapar. Kuyusundaki tüm taşları alır ve ilk taşını taşları aldığı kuyuya bırakarak elindeki tüm taşları saat yönünün tersinde otağlara dağıtır. Taş dağıtımını buraya kadar Türk Mangalası ile aynıdır ufak bir detay haricinde. Dokuz Kumalak oyununda taş dağıtan oyuncu ne kendi ne de rakibin kazanına hiç bir zaman için taş bırakmaz. Kazanlar sadece kurallar çerçevesinde kazanılan taşların biriktirilmesi içindir. Eğer hamle yapılan kuyuda tek bir taş var ise Türk Mangalası oyunundaki gibi o taş bir sonraki kuyuya bırakılarak hamle yapılır.

Dokuz Kumalak oyununda rakibinizden taş alabilmek için direkt olarak tek bir kural mevcuttur. Bu kuralda aynı Türk Mangalasında olduğu gibi dağıttığınız taşlar ile son taşınızın rakibinizin kuyusundaki taş sayısını çift sayı yapmasıyla olur. Taşları dağıttığımızda elinizdeki son rakip otağlardan birine gelir ve bu kuyudaki taş sayısı çift sayı olursa bu otağdaki taşları alarak kazanınıza taşırırsınız.

Oyunda “tuzduk”, “tuz” adı verilen özel bir kural vardır. Bu kural piyasada satılan bazı mangala takımları içerisinde yazan kale kuralı ile aynıdır. Burada Mangala Federasyonu’nun Türk Mangalası oyunu için kale adı verilen kuralı kabul etmediğini ve uygulamadığını bir kere daha belirtelim. Dokuz Kumalak’taki karşılığı olan tuzduk kuralına gelince oyunun herhangi bir anında taşlarınızı dağıttığınızda elinizdeki son taş rakibinizin otağına denk gelir ve buradaki taş sayısını üçe tamamlarsa buraya “tuzduk” kurmuş olursunuz. Tuzduk kurulan kuyu artık tuzduğun sahibine aittir yani buraya bırakılan bütün taşlar direkt olarak tuzduğun sahibinin kazanına bırakılmış olur. Fakat tuzduk kurmak için bazı özel kurallar daha vardır. Eğer rakibiniz sizden önce tuzduk kurduysa siz onun tuzduk kurduğu otağ numarasıyla aynı otağa tuzduk kuramazsınız. Yani rakibiniz sizin 3 numaralı otağınıza tuzduk kurduysa siz rakibinizin 3 numaralı kuyusuna tuzduk kuramazsınız. Bir diğer kural ise dokuz numaralı otağ ile ilgilidir. Her iki taraf içinde dokuz numaralı otağa tuzduk kurmak yasaktır. Bu kural Türk inanç sistemi ile bağdaştırılmaktadır.

Oyun kuyusundaki dokuzar taşın belli bir stratejiye dayalı olarak saat yönünde kuyulara aktarılmasıyla devam eder. Sonuçta hangi oyuncu daha çok kumalak almışsa o oyunu kazanır (Ahmetov, 2018: 9). Oyunda bir otağıdaki taşların dağıtılmasına yürüyüş denir. Yürüyüş sayısını hesaplamak yani hamle sayısını hesaplayabilmek stratejik önem taşımaktadır.

Mangala oyunlarının atası kabul edilen “Dokuzkumalak” oyunu 2020 yılında “*Traditional intelligence and strategy game: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala/Göçürme*” adıyla UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine dahil edilmiştir.

4.5. Parmak sayı (Sausaq sanau)

Çocukların manilerle söyledikleri parmak oyunudur.

Qır-Qır Qırmaş,	Kavur-kavur kavurmaç
Balapanga biday şaş!	Civcilere buğday saç
Tauıktarğa tarı şaş!	Tavuklara darı saç
Bas barmak,	Baş parmak
Balalı üyrek,	İşaret parmak

Ortan terek,	Orta parmak
Şüldir şümek,	Nişan parmak
Kişkene böbek.	Serçe parmak
Sen tur — qozıña bar,	Sen kalk – kuzuna git,
Sen tur — jılkıña bar,	Sen kalk – atına git,
Sen tur — siyırıña bar,	Sen kalk – ineğine git,
Sen tur — tüyeñe bar.	Sen kalk – devene git,
...Al sen alañdamay,	Aaa sen hiç merak etmeden
Qazan tübin jalap, üde jat.	Kazan dibini yiyerek, evde yat.
Mına jerde qant bar...	Bu yerde şeker var
Mına jerde qurt bar,	Bu yerde kurt var
Mına jerde kıtık bar...	Bu yerde gıdık var

«Gıdık, Gıdık !» (Sagındıkov, 1993: 36)

4.6. Aygölek (Aygölek)

Aygölek oyununda iki grup oyuncuları 20-30 adım civarında mesafede birbirine karşı yüzyüze gelecek şekilde dizilir ve el ele tutuşur. Oyuna başlayan grup hep birlikte koro şeklinde,

Aygölek-au, aygölek	Aygölek-au, aygölek
Aydiñ cüzi döñgelek	Ayın yüzü yuvarlak
Bizden sizge kim kerek?	Bizden size kim gerek?",
dörtlüğünü söylerler.	
Diğer grubun oyuncuları da hep beraber:	
Aygölek-au, aygölek	Aygölek ay, aygölek
Şavıp aldım bayterek	Kesip aldım çınar ağacı
Anau turğan palenniñ	Orada olan kimsenin

Kak bası kerek

Tam başı gerek (Bijanov 1997:109-110).

diyerek (bir kişinin adını söyler) ve adı söylenen kişi koşarak çağırın grubun zincirini kırmaya çalışır. Zinciri kırarsa istediği kişiyi gruptan çıkarır, kıramazsa grupta kalır. Oyun her iki taraftaki insanlar bitene kadar devam eder.

4.7. Halat çekme (Arqan tartıs)

Bu oyunun iki türlü oynanmaktadır. Birincisi yaz aylarında düzlük alanlarda, ikincisi ise kışın karda oynanır. Oyuncu sayısı on çocuğu geçerse oyun daha eğlenceli ve güzel olur. Oyun için 8-10 metre uzunluğunda bir ip kullanılır. Ortasına işaret olarak kırmızı bir bez bağlanır. Oyuncular iki gruba ayrılır, sonra yazı tura atılır. Rakip grup belirler. Aynı grupta olanlar yanyana dizilir, oyunda rakip grupla karşı karşıya gelinir. Oyuna başlama komutu verilmesiyle yarışma başlar. Amaç halatın öbür ucundaki takımı kendine doğru çekmektir. Rakibini çekip ortadaki çizgiyi geçirebilen takım kazanır.

Kışın on, on beş çocuk oyun oynarken sağlam bir ip seçilir, bir yetişkinin avuç içi büyüklüğündeki iki tahtanın ortasından ip geçirilir, ortasına bir kar yığını yığılır ve her iki taraf da onu devirmek için çeker. İlk kar yığını hangi grup devirirse o kazanır (Sagındıkov, 1993: 58).

4.8. Beştaş (Bes tas)

Beştaş, Kazak halkının çok eskilere dayanan milli çocuk oyunlarından biridir. Emek aletlerinin asırlarca tahta, taş ve kemikten geldiğine inanılmaktadır. Oyun bir avucun içine hepsinin sığabileceği kadar beş küçük yuvarlak taştan oynanmaktadır.

Mahmud Kaşkari'nin "Türk Dilleri Sözlüğü" beştaş oyunu hakkında bilgiler içermektedir. Bu bilgilerden "bestas" oyununun Saka-Hunlara kadar uzandığını görebiliriz. Oyunun "bestas" olarak adlandırılmasının nedeni, oyunda oyuncuya hız, çeviklik, hızlı karar vermeyi öğreten beş taş kullanmasıdır. Oyunun "balta şabu", "toqıldıq", "taraqtav", "qudıqqa salu", "qualau", "kedergi" gibi aşamaları vardır.

Kurayla belirlenen birinci kişi oynamaya başlar. Taşlardan birini eline alır, havaya doğru atar, o havada iken diğer taşlardan birini eline alıp havadaki taşı tutması gerekir, tabi bunu yaparken seri olması gerekmektedir. Taşları önce birer birer, sonra ikişer, üçer ve dörderli gruplar halinde toplar ve bir sonraki aşamaya geçer.

Bir sonraki aşamada, oyuncu işaret parmağını orta parmağın üzerine koyarak elini köprü yapar. Öteki oyuncunun seçtiği taşa değdirmeden tüm taşları bu köprüden geçirir. Bu şekilde de taşları toplarsa bir sonraki aşamaya geçer.

Son aşamada ise taşların tümünü havaya atıp elinin tersiyle tutar ve bunları da fırlatılıp bu kez avuçla yakalar. Avucunda ne kadar taş varsa o kadar sayı kazanır.

Oyun esnasında, oyuncu taşı düşürürse veya yerdeki taşı alamazsa oyundan çıkarılır ve oyun oynama sırası diğer oyuncuya geçer. Bu oyunu oyuncular yere oturarak oynarlar (Sagındıkov, 1993: 64).

4.9. Sandalye (Orındıq)

Oyun geniş alanlarda ya da spor salonlarında oynanır. Bunun için ortaya üç sandalye yerleştirilir. Oyundaki katılımcı sayısına bağlı olarak sandalye sayısı artabilir veya azalabilir. Oyun yöneticisinin açtığı müzikle oyuncular ortadaki koltukların etrafında yürürler veya dans ederler. Oyunda şarkı eşliğinde ritim yakalarken yöneticinin müziği durdurması esnasında sandalyelere oturmalıdırlar. Sandalyeye oturacak şansı olmayanlar ise oyundan elenecektir. Sandalyelerden biri kaldırılır ve oyuncular diğer sandalyenin etrafında dolanır. Oyun, bir sandalye ve bir oyuncu kazanana kadar devam eder. Ardından oyun yeniden başlar ve kazananlar arasındaki mücadele başlar. Kazanan oyuncuya en hızlı oyuncu denir. Her grubun kazananları övülecek ve ödüller verilecektir. Oyuna katılanların hız, kazanma arzusu artar, iradesi ve enerjisi güçlenir (Sagındıkov, 1993: 80).

4.10. Kaldırmak (Kötermek)

Kazak çocuk oyunlarından biridir. Çocuklar bir daire içinde yerleştirilirler. Gönüllü olarak yarışmak isteyen iki çocuk ortada takımlar halinde karşılıklı durarak, rakibi sırt üstü kaldırmaya çalışırlar. Oyun hızlı bir şekilde devam eder. Bu oyun çocukların güçlü ve becerikli olmasını sağlar (Ospanulı, 2011: 24).

4.11. Topuk (Tobıq)

Bu oyun bazı yerlerde “Tobıq” ve bazı yerlerde de “Aklımda” olarak adlandırılır. Kazaklarda “tobıq” ayak bileği anlamını verir. Eskiden bu oyun için koyunun ayak bileği kullanılmıştır. İki kişi arasında oynanan bir oyundur. İki kişiden biri diğerine koyunun bileğini saklamak için verir. Kıymetli bir eşya ya da farklı bir söz için anlaşılır. Bir yıl ya da beş yıl sonra, ayak bileğini veren kişi saklayan kişiden her an, her yerde “Bileğimi ver” dediğinde onu bulup vermelidir. Bileği bulamıyorsa anlaşma yaptığı zaman verdiği sözü yerine getirmelidir. Eğer bulursa verilen sözün üzerine anlaşılacak hediye veya istediği şeyi vermelidir. Ülkede buna benzer birçok oyun türü vardır. Bu oyun doğruluk ve tutarlılığı öğretir (Sagındıkov, 1993: 68).

4.12. Aşık (Asıq)

Aşık, Kazak Türklerinin önemli oyunlarından biridir. Geçmişten günümüze ulaşan “Asıq”, “Asık” veya “Aşık” adlarıyla bilinmekte olan çocuk oyununun aracı, genellikle koyunların ve keçilerin arka bacaklarındaki orta kemikle bağlı en uzun kemikte (kaval kemiğinde) bulunan dört yüzlü küçük bir kemiktir. Kaşgarlı Mahmut’un 1072-1074 yıllarında yazdığı Divanü Lügat-it Türk’te adı geçen çocuk oyunları arasında çelik çomak, ceviz, bebek vs. oyunların yanı sıra aşık oyunu da vardır (Onur, 2005: 439). 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikayeleri’nde çocukların aşık oynadığından şu şekilde söz edilir: “Meğer sultanım, Dirse Han’ın oğlancığı, üç de ordu uşağı meydanda aşık oynuyorlardı.” (Gökyay, 2006: 10, 36).

Aşık oyunu, çocuğun sinir sistemini erken yaşlardan itibaren güçlendirir ve onları doğruluk, kısıtlama ve soğukkanlılık konusunda eğitir. Kazaklarda iki ya da daha fazla kişi tarafından oynanan aşık oyununun üç ayak (üş taban), daire (şenber jasap atu), ompa, han (han oyunu), kumar ve taş şehir gibi birçok çeşidi bulunmaktadır.

Aşık oyununda, aşığın hangi hayvana ait olduğundan tutun, aşığın her bir yüzüne, vuruş / atış şekillerine ve aşığın atıldıktan sonraki duruşuna kadar, bir hayli zengin ve çeşitli terimler kullanılır:

Aşık kemiğinin geniş, çukur (içbükey) tarafı (veya bu tarafın yukarıya doğru gelmesi): Aç, Çik, Kahya, Kel Ali (Levha 3’te 4 numara).

Aşığın geniş, tümsek (dışbükey) tarafı (veya bu tarafın yukarıya doğru gelmesi): Tok, Tök, Homba, Tombelek, Hırsız (Levha 3'te 3 numara).

Aşığın dar, çukur tarafı (veya bu tarafın yukarıya doğru gelmesi): Kazak, Zil, Al, Alçı (durmak), Bey, Kelle, Kabak, Say, Şek, Mire (Levha 3'te 6 numara).

Aşığın dar-düz tarafı (veya bu tarafın yukarıya doğru gelmesi): Dalak, Talak, Doka, Doğa, Dogga, Dua, Sıç, Toğan, Gayda, Angi, Taladı, Şek (Levha 3'te 1 numara).

Aşığın sivri uçları (veya bunların yukarıya doğru gelmesi): Dımih, Homo, Oma, Debeş (Bozbay, 2013: 155).

Üç ayak oyununda aşıklar birbirinden üç ayak mesafesinde dizilir. Oyuncu, aşığı vurarak, üç ayak mesafesinden daha fazla bir mesafeye göndermeye çalışır.

Aşıkların dairenin tam ortasına dizildiği "Daire" adı verilen oyunda, oyuncu daireden 2-3 metre mesafede aşıkları vuruyor. Daireden en çok aşık çıkaran oyuncu oyunu kazanır.

"Ompa"nın kurallarına göre, arasındaki mesafe 20 adım olacak şekilde iki daire çizilir ve her daireye ortasında bir aşık dik, diğerleri yatay yerleştirilir. Yatay yerleştirilen aşıkları vurarak daireden çıkartmaya çalışan oyuncu, dik yerleştirilen aşığı çıkartırsa dairedeki tüm aşıkları alır ve oyunun galibi olur.

Aşıklardan bir tanesinin başka bir renge boyanarak "Han" adı verilen oyunda, aşıklar daireye atılır. Önce sıradan aşıklar vurularak daireden çıkartılırken han da en son vurulur (Sagındıkov, 1993: 71).

4.13. Ak Sandık, Gök Sandık (Aq Sandıq, Kök Sandıq)

Kazak Türklerinin milli bir oyunudur. Bu oyun genellikle bahçede, spor salonunda, açık alanda ve okul bahçelerinde oynanır. Oyunun katılımcıları iki oyuncuyu ortaya çıkarır. Ortadaki iki oyuncu sırtları birbirine dönük olarak oturur ve kollarını çaprazlar. Sonra oyunun yöneticisi şu tekerlemeyi söyler:

«Erteñ aulım köşedi,

Uıq baun şeşedi,

Qara qoyım qaşadı,

“Yarın köyüm göçecek,

Otağ-evin sökecek,

Kara koyunum kaçacak,

Qumalağın şaşadı...

Dışkıların saçacak

Aq sandıñ, kök sandıq

Beyaz Sandık, Mavi Sandık

Arqan tart, kilem art!»

Halat çek, kilim at!»

Son kelime “at” iki oyuncuya verilen bir işarettir. Son söz söylendiğinde iki tarafın da bir an önce ayağa kalkması gerekir. İlk kalkan kişi rakibini sırtına alır, sırtına aldığı rakibi yöneticinin sorduğu sorularına ustaca cevap verene kadar sırtında taşır. Oyun yöneticisi:

«Aq sandıq, kök sandıq

“Beyaz Sandık, Mavi Sandık

Aspannan ne kördiñ»,

Gökten ne gördün?”,

diye sorar ve arkadaki oyuncu:

«Juldız kördim, ay kördim»

“Yıldız gördüm ay gördüm”,

diyerek cevaplar.

Sonra, «Jerden ne kördiñ?»

“Yerden ne gördün?” diye sorar.

Sırtındaki oyuncu bu soruları cevaplayamazsa oyunu kaybeder. Yerdeki oyuncu ise sırtındaki oyuncunun kafasını karıştırmak için sallar ve bilincini kaybettirmeye çalışır. Sırayla oyun devam eder ve son kalan iki kişi yarışır. Kazanan oyuncu bir övgü veya ödül alır. Oyun, gençlere güç, dayanıklılık, hız, el becerisi, yöntem kullanma becerisi öğretir, dil ve hafızayı geliştirir (Sagındıkov, 1993: 79).

4.14. Mendil Kapmaca (Oramal tastau)

Çocukların en sevdiği oyunlardan biri de “Mendil Kapmaca” oyunudur. Yaz aylarında dışarıda oynanır. Ne kadar çok oyuncu olursa oyun o kadar eğlenceli olur. Oyuncular daire oluşturarak aralarında belirli bir mesafe olacak şekilde çömelirler. Ebe, mendili oyundaki bir çocuğun arkasına "ka" diyerek kelimenin birinci hecesini söyleyerek bırakır. Mendili kapalı kişi ise “ğıt” veya “lem” diyerek kelimenin ikinci hecesini söylemelidir. Sonra “kâğıt, “kalem” vb. kelimeler ortaya çıkar. Bir kelime sadece iki heceden oluşmalıdır. Örneğin “sa”, “sa-dak”, “sa-ka”, “sa-bun”, “sa-kal”, “sa-rı” gibi kelimeler söylenmelidir. Mendili kapalı oyuncu, hecelediği sözleri doğru çıkacak şekilde söylemelidir. Kelimenin ikinci hecesini hızlı ve doğru bir şekilde

söyleyemezse oyunun ortasına gidip icra yapacaktır. Sonra mendili rakibe fırlatırken aynı şekilde kelimelerin ilk hecesini söylemelidir. Böylece grubun oyuncuları birbirlerine mendil atarak oyuna devam eder. Bu oyun gençlerin düşüncelerini geliştirir, onların ana dillerini ve yaratıcılıklarını geliştirmede yardımcı olur (Sagındıkov, 1993: 92).

4.15. Uçtu Uçtu (Uştı uştı)

Söze dayanan oyunların içinde en çok bilineni “Uçtu uçtu” oyunudur. Bu oyun ebe ile oyuna katılanlar arasında gerçekleşir. Ebe, uçan varlıklar ile uçamayan varlıkları karışık söyleyerek oyuna katılanları şaşırtmaya çalışır. Hatta halk arasında çok bilinmeyen bir kuş ismini ya da uçan cisimlerin adını söyleyerek oyuna devam eder. Örneğin, “Uçtu uçtu, keklik uçtu, takiben kâkül uçtu, karga uçtu, küpe uçtu, sopa uçtu, şahin uçtu – geven otu uçtu, tavuk uçtu, torba uçtu... diye sıralar” (Tötenayev1994: 58). Bu esnada eğer ebenin ismini söylediği varlık uçma özelliğine sahipse oyuncular ayağa kalkmalı, eğer uçma özelliği olmayan bir varlıksa çömelmeye devam etmelidir. Oyun sırasında yanlış yapan oyuncu ceza olarak şiir veya şarkı söyler ve oyun böylece devam eder.

4.16. Şımbike (Şımbike)

Ebe, topal cadı rolünü üstlenir. Oyuna katılan gençler cadıya bakarak:

“Şım-şım şımike,	Şım şım, şımbike!
Şımıldığınđı qur bike,	Perdeni kur, bike!
Aqsaq kempir toñqıldağ,	Topal cadı çok hırçın,
Burama temir solqıldağ,	Çevirme demir eğriltip,
Mına sudan qaytıp öteyin?”	Bu sudan nasıl geçebilirim, der.

Ebe:

“Aqsaq kempir toñqıldağdı,	Topal cadı homurdandır,
Burama temir solqıldağdı,	Çevrilmiş demir zangırdadır,
Köyleğınđi salıp öt!”	Gömleğini koyup geç, diye emir verir.

Bunu duyan oyuncu öne bir kere zıplayarak:

Mına sudan kaytip ötemin?

“Bu sudan nasıl geçebilirim?” der.

O sırada ebe:

Toniñdı salıp öt!

“Kürkünü sererek geç!” der.

Yine zıplar. “Bu sudan nasıl geçebilirim?”.

“Şapkanı koyarak geç”. Dördüncü defa zıpladığı zaman ebe elinden tutarak geçirir ve “Kaç tas çorba içeceksin?” diye sorar. Oyuncular da aklına gelen herhangi bir sayıyı söyler ve oraya otururlar. Oyunun sonunda ebe, hizmetçilerinden birini çağırır ve şöyle der:

“Adam kötülerin eline düştü ve onu cezalandırınız.” diyerek hizmetçiye emreder. Hizmetçisi herkesin içmek istediği çorba sayısına göre alına vurur. Herkesi cezalandırdıktan sonra ebe değişir ve oyun devam eder (Tötenayev 1994: 58).

4.17. Bul bakalım kimin sesi (Tapşı kimniñ dauısı)

Oyundaki tüm oyuncular hep bir ağızdan:

“Sekir sekir degen kim,

Zıpla zıpla diyen kim,

Bilgiş bolsañ taba ğoi,

Bilgin olsan bul bakalım,

Tauıp al da, öziñ kep,

Bul da kendin gelip,

Sol orıñğa tura ğoi”

O yere yerleş.

şeklindeki tekerlemeyi söyleyerek daire biçiminde dönerler. Tekerleme bittikten sonra ebe ortada bulunan çocuğun gözünü bağlar ve oyunculardan biri “zıpla zıpla” diye seslenir. Bundan sonra gözü bağlı çocuk “zıpla” diye seslenen çocuğu aramaya başlar. Bulursa seslenen çocuk ortaya gelir ve ebe onun gözünü bağlar. Eğer bulamazsa kendisinin gözü tekrar bağlanır (Tötenayev 1994: 72-73).

4.18. K r Teke (Soqırteke)

“K r Teke” Kazak Türklerinin yaygın  ocuk oyunlarından biridir. Oyun hem evde hem de dışarıda oynanabilir. Oyuncular bir daire oluşturur. Bir kızın veya bir erkeğin gözlerini bağlayarak eline de bir metre kadar sopa vererek ortaya çıkarırlar. Bu oyuncuya “K r teke” denir ve k r teke:

“Qaraňıda k�zım joq,	Karanlıkta gözüm yok,
Tiyip ketse s�zım joq.	Dokunursa sözüm yok.
Qayda kettiň qalqa jan,	Nereye gittin canımın içi,
Jetekteytin �ziň joq.	Yardımdedecek kimsem yok.
Qolğa t�sken qutılmas,	Elime düşen kurtulmaz
Qala bermek k�zım bop,”	Olacak bana iki göz,

şeklindeki tekerlemeyi söyler.

Oyuncuların geri kalanı k r tekeye elleriyle dokunur ve etrafında koşarak şöyle karşılık verir:

Soqır-soqıraq,	K�r-körebe,
Oň k�ziňe topıraq.	Sağ gözünüze toprak.
Topırağın alayın,	Toprağını alayım,
Sağan bir em tabayın,	Sana bir tedavi bulayım,

K r teke sopasını sesi duyduğu yöne doğru uzatır, kendisine dokunan kişiye yakalamalı ve tanınalıdır. Eline düşen oyuncuyu tanırsa gözlerini bağlar ve onu k r teke yapar (Sagındıkov, 1993: 83).

4.19. Yüzük Saklama Oyunu (Saqına Salu)

Kazak  ocuk oyunlarından biri “yüzük saklama” oyunudur. Bu oyun benim “y z g m kimde?” oyunu olarak da adlandırılmaktadır. Yüzük oyunu en fazla 10 katılımcı şeklinde oluşmaktadır. Katılımcılar daire şeklinde sıralanır. Ellerini birbirine kenetleyerek dizlerinin önünde tutarlar.  ekiliş sırasında sürücü dairenin ortasında durur, avuçlarının arasına bir yüzük veya madeni para alarak dairenin içindeki kişilerin

avuçlarının içine yüzük koyuyormuş gibi yapar ama sadece bir kişiye gizliden yüzünü verir ve bunu beli ettirmeden geçer. Ardından ‘‘Yzgm nerede?’’ diye seslenir. Soruyu duyan katılımcılardan yüzük sahibi olan kişinin ayağa kalkması gerekmektedir. Sağındaki kişinin yüzük sahibini yakalaması gerekir. Yüzük sahibini yaklayamayan katılımcı cezalandırılır, eğer yüzük sahibi yaklanırsa kendisi cezalandırılır. Cezalar, kazanan sırtında yürümek, tek ayak üzerinde zıplamak , dans etmek, şarkı söylemek gibi farklı şekillerde olabilir. Cezalı görevi tamamladıktan sonra sürücü seçilir ve oyun devam edilir (Tötenayev 1994: 85).

4.20. Kazak Güreşi (Kazak küresi)

Türk kökenli greşin Kazakistan topraklarında uygulanan geleneksel türünden biridir. Kazak güreşi, oyuncuların ayakta mücadelesini gerektiren, rakibin omuzlarını yere getirmeyi gerektiren bir oyundur. Eğiticilerin yerel yarışmalarda yer alacak ocuk ve gençlere koçluk yaparak onları yetiştirdikleri görülür. Kendine has kıyafeti ve kuralları olan Kazak güreşi, kuşak tutma şekliyle diğer greşlerden ayrılmaktadır. Kazak greşinde diz üstündeki bölgelere hareket yapılabilir, örneğin ayaktan tutma yasaklanmıştır. Kazanmak için kaybeden güreşçinin iki omzunun yere değmesi gerekir veya güreşçilerin usule göre sayı olarak yenmesi gerekir (URL5).

Güreş, 1938’den beri Cumhuriyet yarışmaları programına dahil edilmiştir. ‘‘Kazak güreşi’’ 2016 yılında UNESCO tarafından ‘‘*Kuresi in Kazakhstan*’’ adıyla ‘‘İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’’ne dahil edilmiştir. UNESCO, greşin hoşgörü, iyi niyet ve iş birliği ilkelerine dayalı olduğuna ve topluluklar arasındaki ilişkileri güçlendirdiğine dikkat çekmiştir.

Kazak greşinin fırlatma, tezgh üstü atış, eğilerek atış, kaldırma, göğüsten atma vb. teknikleri vardır. Fırlatma, atış sırasında bacağın rakibin önüne veya bacağın arkasından atıldığı bir atıştır.

SONUÇ

Kazak Türkleri, köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel birikime sahiptir. Yüzyıllar boyunca bozkır kültür ekolojisinde gelişen ve farklı kültürel çevrelerle etkileşim içinde bulunan Kazak Türklerinin folklor ürünlerinin çeşitliliği ve zenginliği ise dikkat çekmektedir. Doğa, hayvancılık ve göçebe yaşam unsurları etrafında şekillenen bu kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımının da oldukça güçlü olduğu ve günümüzde şehirleşme, küreselleşme ve teknolojileşmenin hızla artmasına rağmen varlığını koruduğunu görmekteyiz.

Kazakların kültürel zenginliklerini ortaya koymak için oldukça dikkat çekici bir inceleme alanı olan “Kazak çocuk folkloru”, asırlar boyunca kendine has özellikleriyle şekillenip olgunlaşan renkli ve dinamik bir folklor sahasıdır. Bu folklor sahasını araştırma ve inceleme sürecinde, Kazakistan’da çocuk folkloru çalışmalarının oldukça sınırlı olduğunu, başvurulacak ve yardım alınacak kaynakların nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğunu görmekteyiz.

Türkiye’de “halk müziği”, “halk oyunları”, “halk tiyatrosu”, “halk edebiyatı”, “halk sanatları”, “gelenekler”, “görenekler” ve “halk inançları” gibi konuları kapsayan “folklor” teriminin, Kazakistan sahasında sadece “halk edebiyatı” yani sözlü kültür ürünlerini içerecek şekilde kullanımı ve çalışmaların da bu alanla sınırlı olması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Kazakistan’daki folklor çalışmalarında disiplinle ilgili yeni tanım, tasnif ve teorilerin takip edilmesi ve bilimsel çalışmalarda bunların kullanılması elzemdir.

“Terbiye anne karnından başlar” şeklindeki atasözü ile ifade edilen çocuk eğitiminin Kazak Türkleri arasında büyük önem taşıdığı aşikardır. Bebeğin doğumu ile başlayan ve evlilik dönemine kadar devam eden süreçte, yani bireyin karakter ve kişiliğinin oluşmasının yanı sıra toplumsal yapıya uyum sağlaması döneminde, eski zamanlardan beri süregelen halk bilgisi ve tecrübesinin gerek inanış ve uygulamalarda gerekse sözlü kültür ürünlerinde kendini gösterdiği görülmektedir. Çocuk etrafında gelişen ve onun içinde yaşadığı toplumun normlarını öğrenmesinde büyük işlev üstlenen folklor ürünlerinin aktarımının devam ettiği tespit edilmiştir.

Kazak çocuk folklorunda gebe kalma için dinsel-büyüsel işlemlerin yanı sıra çeşitli bitki ve geleneksel yollarla elde edilen ilaçlara başvurulduğu, gebe kalmanın kadına

toplumsal yapı içinde ayrı bir konum sağladığı görülmüştür. Dolayısıyla gebeliğin duyurulması, kadının aşermesi, cinsiyetin belirlenmesi, hamilelik döneminde birtakım davranışlardan kaçınılması gibi konularda, geleneksel bilgi ve tecrübeye başvurulduğu, bu konuda bilgi sahibi olan yaşlıların söylem ve tavsiyelerinin yerine getirildiği tespit edilmiştir. Bu durum hamilelikle ilgili süreçlerde, kültürel mirasın kuşaklar arasında aktarımını ve uygulamaların işlevsel özelliklerini koruduğunu da ortaya koymaktadır.

Doğum öncesi süreçte olduğu gibi, doğum sonrası göbekbağı kesme, bebeğin doğumunu muştulama, lohusa kadının bakımı, bebeğe isim verme, beşik töreni, kırklama, köstek kesme, sünnet gibi uygulamalarda da halk inanışlarının ve buna bağlı ritüellerin devam ettiği ve nesiller arasında aktarımının gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca ailenin göz bebeği olan çocuğu, nazardan korumak için birçok uygulamayı gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.

Kazak Türkleri, güçlü bir sözlü kültür geleneğine sahiptir. Bu durum çocukların yetiştirilmesinde önemli işlevler üstlenen ve çocuğun etrafında şekillenen ninni, tekerleme, bilmece, masal, yalanlama gibi türlerde kendini göstermektedir. Türkiye Türklerinden farklı olarak çocuk folkloru içinde “yalanlamalar” (Ötirik ölenler) ve “Dört çeşit evcil hayvan şiirleri” (Dört tülük jırları) yer almaktadır. Abartıya dayalı şiir şeklindeki sözlü edebiyat ürünü olan yalanlamalar, Türkiye Türkçesinde gerçekten uzak olup yalan söyleyerek eleştirdiği, dinlemesi kolay, anlamada yetenek isteyen bir tür olarak karşımıza çıkar. Kazak halkının dünya görüşünde zenginlik ve bereket algısı olan “dört tülük” kavramı at, deve, sığır ve koyun (keçi) dördlüsü için kullanılan bir deyimdir. Kazak Türkleri arasında “dört tülük” adı verilen hayvanların koruyucu pirleri olduğuna inanılmaktadır. Bu pirlere çocuk folkloru ve oyunlardaki tekerlemelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum koruyucu ruhlar olan pirlerin küçük yaşlardan itibaren çocuklara öğretilmesini sağlamaktadır.

Kazak folkloru çocuk oyunları açısından da oldukça zengindir. Çocukların biyolojik ve ruhsal gelişimine katkı sunduğu gibi geleneksel anlatıların öğretildiği ve davranışların da kazandırıldığı bu oyunlar, çocukları hayata hazırlama özelliğine de sahiptir. Bu oyunlardan “dokuz kumalak”, “ak kemik”, halat çekme” gibi oyunların büyük bir kısmı Türk boyları arasında yaygın ve ortak olan oyunlardır. Bu durum, aynı kökten beslenen, ancak zamanla farklı coğrafyalarda kültürel gelişim ve değişimini sürdüren Türk boylarının ortak mirasını ortaya koyması açısından önemlidir.

Sonuç olarak, Kazak çocuk folkloru, türleri ve kendine has özellikleriyle, genel olarak folklor içerisinde incelenmesi gereken müstakil bir saha olmasına rağmen, henüz yeteri kadar incelenmiş değildir. Bu konuda çocuk folklorunun tanımı, çocuk folklorunun kapsamı, çocuk folklorunun özellikleri, çocuk folklorunda kullanılan türler vb. gibi konularda yapılacak araştırmaların sayısı artırılmalı ve Kazak çocuk folklorunun tüm örnekleri bir bütün olarak ortaya konmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abilhamitkizi R (2012) Çocuk Edebiyatının Gelişim ve Kalıplaşma Devri. *Turan-Sam* 4(14): 80-83.
- Altınşarin I (1879) *Kazak Antolojisi* (Orenburg, Kazakistan).
- Altınmakas L (2014) *Hanlık Devrinden Günümüze Örneklerle Kazak Edebiyatı* (Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul).
- Alimbayev M, Bayanbayev K (1977) *Kazak Çocuk Şiiri Antolojisi* (Jalın yayınevi, Almatı).
- Alimbay N (2011) *Kazakların Etnografik Kategorileri, Anlam ve Adlandırmalarının Desturlu Prensipleri* (Almatı).
- Ashirkhanova K (2021) Kazak Halk Hekimliğinin Kaynağı. *Folklor Edebiyat* 27 (105): 101-117.
- Ashirkhanova K (2019) Kazakistan'da Halk Hekimliği. Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Atmaca E (2013) Kazak Türkçesinde Makal-Meteller ve “Dil” Organ Adıyla Kurulmuş Makallar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 2(1): 20-48.
- Auezov M (1927) *Edebiyat Tarihi* (Qızılorda, Kazakistan).
- Artun (1998) *Tekirdağ halk kültürü araştırmaları* (Tekirdağ Genç Yöneticiler ve İş Adamları Derneği Yayınları, Tekirdağ).
- Artun E (2005) *Türk halkbilimi* (Kitabevi, İstanbul).
- Ahmetov Ş (1965) *Kazak Çocuk Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler* (Almatı).
- Asım Ö (1991) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü* (İnkılâp Yayınları, İstanbul).
- Ayan E (2015) *Modern Kazak Edebiyatının Öncüsü Ibray Altınşarin* (Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul).
- Aydarhanova E (2014) *Çocuk Terbiyesine Bağlı İnanışlar* (Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi Bülteni, Tarih serisi, Almatı).

- Aydoğmuş E (2020) Kazak Ninnilerinden Örnekler. *Gazi Türkiyat* 27: 85.
- Akshalova B (2002) *Kazakh Traditions and Ways* (Duke Press, Almaty).
- Aqqozin M (1990) *Qazaq Maqal Metelderi* (Qazaqstan Baspası, Almatı).
- Amanjolov K (2005) *Türki Halıklarının Tarihi* (Almatı).
- Argynbayev Y (2016) Kazak Folklorunda Kopek. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- And M (1985) *Geleneksel Türk Tiyatrosu* (İnkılap Kitabevi, İstanbul).
- And M (1997) Geleneksel Kültürde Çocuğun Yeri Ve Anlamı. Çocuk Kültürü I. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri*. (Yayına Haz.: Bekir Onur), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1.
- And M (2003) *Oyun ve Büğü* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- Akün E (1987) Çocuk Oyunları. *Halkbilimi*, 3: 28-30.
- Akalın L (1987) *Çocuk Oyunları Ve Oyun Tekerlemeleri* Çocuk Edebiyatı Yıllığı. (Yayına Haz.: Mustafa Ruhi).
- Arđınbaev H (1996) *Kazak Otbası* (Kaynar, Almatı).
- Ashimova D (2020) Kazak Masalları Üzerine Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Ahmetova Z (2018) *Küretamır* (Poligrafkombinat JŞS, Almatı).
- Alyar G (2020) Kazak Türkleri ve Bodrum'da Geçiş Dönemi (Doğum, Düğün, Ölüm) Gelenek ve Uygulamaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı.
- Abdrakhov Y (2017) Kazak Masalları ve Mitlerinin Mit Teorileri Açısından Tahlili. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Babalar Sözi (2011) *C-72 – Çocuk Folkloru* (Folyant Basımevi, Astana).

- Baitursinov A (1926) *Edebiyata Giriş* (Taşkent, Özbekistan).
- Baitursinov A (1926) *23 Yas* (Künşığıs yayınevi, Moskova).
- Baykadamova K (2001) *Kazak Gelenek ve Göreneklere* (Almatı).
- Balgimbayev M (1985) *Kazak milli spor oyun türleri* (Almatı).
- Bakırcı N (2010) *Türk Dünyası Coğrafyasında Tespit Edilmiş Hayvan Masalları Üzerine Bir İnceleme* (Manas Yayıncılık, Elazığ).
- Burkitbayev A (1985) *Milli spor oyun türleri ve eğitim değeri* (Almatı).
- Bijanov K (1997) *Kazaktın Dramalık Folkloru* (Almatı, Kazakistan).
- Bashenova A (2007) *Kazak Destanları* (Transkripsiyon, Aktarma, Metnin Grameri). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı.
- Botabayeva Z (2008) *Kazak Halk Edebiyatı Aytısı*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı.
- Boratav P (1984) *100 Soruda Türk Folkloru* (Gerçek Yay. İstanbul).
- Boratav P (1997) *100 Soruda Türk Folkloru* (Gerçek Yayınevi, İstanbul).
- Caferoğlu A (1965) *Kazak Türkleri. Türk Kültürü* 3: 29.
- Çıblak N (2002) *Anadolu'da ölüm sonrası mezarlıklar çevresinde oluşan inanç ve pratikler. Türk Kültürü* Y.XL 474: 605-614
- Caynak S (2021) *Serikbol Qondıbay'ın "Arğıkazak Mifologiyası" adlı eserinde mit kavramsallaşması ve Kazak mitoloji tasarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı.
- Çetin A (2003) *Kazakistan Sahası Halk Hikayeciliği Geleneği* (Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara).
- Çeltikci O (2007) *Yaşar Kalafat'ın Eserlerinde Türk Dünyası Kültür ve Halk İnançları* (IQ Yayınları, İstanbul).
- Cenikoğlu G (2009) *Kazak Türklerinde Yaş Dönümü İnanç ve Gelenekleri*. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 9: 187-204.
- Çınar A (1994) *Kazakistan'da Folklor Faaliyetleri. Milli Folklor* 21: 45-51.
- Divaev A (1905) *Kırgız çocuklarının oyunları* (Turgay, Kazakistan).

- Divayev A (1905) Pastuhi. *Turkestanskiye Vedomosti* 4: 14.
- Diveyev A (1923) Ninni. *Bilinç Dergisi* 3: 43.
- Dulatov M (1916) *Kırağat* (Ğ.Ğ.Khusainov Yayınevi, Orenburg).
- Dulatov M (1926) *Çocuklara Hediye* (Kazak Devlet Yayınevi, Kızılorda).
- Durbilmez B (2019) *Türk Dünyası Kültürü* (Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul).
- Durbilmez B (2013) Kazakistan'dan Derlenen Manzum Bilmecelerin Şiirlik Yapı Özellikleri Ve Bir Tasnif Denemesi. *Tübar-XXIV*: 86-127.
- Diykanbayeva M (2017) Kırgızlarda "Dört Tülük" Hayvanla İlgili İnaniş Ve Uygulamalar. *Millî Folklor* 115: 140.
- Erzakoviç B (1987) *Kazak Halkının Türkü Kültürü* (Kazak SSR Bilimi, Alma-Ata).
- Ergalieva J, Şakuzadaulı N (2000) *Kazak Kültürü* (Almatı).
- Erjumanova D (2014) Kazak Bilmeceleri. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Esim G (2010) *Kazak Ultınan Kazak Eline* (Almatı).
- Eren H (1999) *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Bizim Büro Basımevi, Ankara).
- Gönel T (2012) *Divânu Lugâti't-Türk'te Spor ve Oyun* (Detay Yayıncılık, Ankara).
- Gürsu U (2017) *Kazak Atasözleri* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Gürsoy E (1997) *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu* (Tdk. yayınları, Ankara).
- Güvenç B (1974) *İnsan ve Kültür* (Remzi Kitabevi, II. Baskı, İstanbul).
- Güler C (2010) Türkiye'de Kazak Kültür ve Tarihi Hakkındaki Çalışmalara Bir Bakış. *Tarih Araştırmaları Dergisi* , 29 (47) , 177-196.
- Gabdullin M (1974) *Kazak Halkının Sözlü Edebiyatı* (Almatı).
- Gavrilov M (1935) Çocuk Doğumu Ve Yaşamın İlk Yılları. *Sovyet etnografisi*. N 6.
- Gunner M, Rakhimkulov M (1949) *Kazak Halk Sporlarının Kısa Bir Koleksiyonu* (Kazgosizdat, Alma-Ata).
- Gömeç S (2006) Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları. *Turkish Studies (Türklük Çalışmaları)* 1: 2.

- Göztaş G (2011) Kazak Atasözlerinde Zamanlar. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- İslamjanuli K (2007) *Kazak Aile Folkloru* (Arıs yayınevi, Almatı).
- İslamjanuli K (1996) *Tal Besikten Jer Besikke Deyin* (Ana Tili Yayınları, Almatı).
- İslamjanuli K (1995) *Ruhani Uız* (Ana dili yayınevi, Almatı).
- İsmail Z, Gümüş M (1995) *Türkçe Açıklamalı Atasözleri* (Engin Yayınları, Ankara).
- İbrayev Ş (2009) *Bastau. Kazak Halkının Folklor Çalışmaları* (Yayınevleri evi, Almatı).
- İbraimova L, Abdikerimova P, Alieva P (2016) *Qazaq Otbası Tärbiəsi* (N.,J.,S., Taraz).
- Ibragimov M (1872) Kırgız(Kazak) Halkının Etnografik Denemeleri *Türkistanskie Vedomosti. № 1: 14.*
- Ibragimova A (2009) Kazak Masalları Üzerine Yapılan Çalışmaların Halk Bilimi Araştırma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Radlov V (1870) *Türk Boyları Halk Edebiyatı Örnekleri* (Rusya Bilimler Akademisi, Petersburg)
- Jansügirov İ (1927) *Ülkenin Yalanı* (Kazızdat, Taşkent).
- Jansügirov İ (1928) *Köyde Gençler, Gençler İçin Oyunlar*, (Semey, Kazakistan).
- Jansügirov İ (1930). *Bilmeceler* (Kazakistan yayınevi, Almatı).
- Junusov A (1994) *Faniden Bakıga* (Kainar, Almatı).
- Kara A (2007) *En Eski Devirden Günümüze Kadar Kazakistan ve Kazaklar* (İstanbul).
- Kara ve Gün (2014) Kutadgu Bilig Ve Divânü Lügati't-Türk'te Oyunla İlgili Kavramlar Ve Terimler. *International Journal Of Language Academy*, 2(4): 49-67.
- Kasımhan B (2017) *Gelenek: Dün, Bugün, Yarın* (Baspa, Almatı).
- Kahraman M (2021) *Kazak Çocuk Edebiyatı* (Akademisyen Kitabevi, İstanbul).
- Ktts (1986) *Kazak Tiliniñ Tüsindirmeli Sözdigi I-X Tom* (Almatı).

- Kartaeva T, Oraltbay Y (2020) Geleneksel Kazak Kùltüründeki Koç Kùltüyle İlgili Etnoarkeolojik İncelemeler -<https://Belleten.Gov.Tr>- Lxxxiv(301): 907-958.
- Kartaeva T, Dautbekova M (2016) Kazak Halkinin Geleneksel Hukukunda Cezalandırma Şekilleri. *Millî Folklor* 28: 111.
- Kalafat Y (1996) *İslamiyet ve Türk Halk İnançları* (Ankara).
- Kaliyev ve diğeri (1994) *Kazak Halkının Salt Desturları* (Almatı).
- Kapağan E (2017) Kazak Türklerinde Terbiye Edici Bir Unsur Olarak Alkış ve Bataklar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 (2): 731-740.
- Koç K, İşina A, Korgabekov B (2007) *Kazak Folkloru Ve Sovyet Dönemi Öncesi Kazak Edebiyatı* (Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul).
- Kenjebayev B (1943) *Bebek Şarkısı. Folklorda Çocuk Şarkıları* (Kaz.Devlet ortak yayınevi, Almatı).
- Kenjehmetulu S (2003) *Yedi Hazine* (Ana dili yayınevi, Almatı).
- Kenesbayev İ (2007) *Frazeologiyalık Sözdük* (Arıs Baspası, Almatı).
- Kuralulu A (1998) *Kazak Dastırlı Madeniyetinin Anıktamalığı* (Sözdük, Almatı).
- Kınacı C (2017) Kazak Avulundan Kutlama Salonlarına, Popülerleşen Bir Kazak Geleneğı: "Tusavkeser Toyu". *Millî Folklor* 29(115): 141-154.
- Keskin A (2009) Özbek çocuk folklorunda türler. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Köse N (2001) Kazakların Halk Hekimliğiyle İlgili Bazı Pratikleri Hakkında. *Türk Kùltürü*, 40(2): 475-476.
- Korkmaz G (2020) Kazak Çocuk Masallarında Kullanılan Motifler ve Masalların Türkçe Öğretimine Faydaları. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Hizmetli S (2011) Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine:Dünü ve Bugünü. *İstem* 9(17): 23-43.
- Huizinga J (1995) Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme. (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), (Yayına Haz.: Işık Ergüden), (Ayrıntı Yayınları İstanbul).

- Melkov A (1929) *Kazakların Hayatını İnceleme Programı (Kazak-Kırgız)* (Kazızdat, Taşkent).
- Mukhtarkhanova R (2020) Kazak Türklerinde (Jambıl Yöresi) Doğum Âdetleri. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi* 2(1): 89-9.
- Mırzagaliyeva K (2005) *Tumar, Annenin Dileği - Büyükannenin Duası* (Almatı).
- Naciye Y, Soltanayeva E (2015) Performans Teori Bağlamında Kazakistan Geleneğindeki Kız İle Delikanlı Aytıslarının Değerlendirilmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 12(3): 91-111.
- Nauanova G (2020) Kazak Türklerinin Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri. Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Nuralieva J (2013) *Kazak Tekerlemeleri* (Balansa Yayınevi, Almatı).
- Nısanbayev A (1998) *Kazakistan Ulusal Ansiklopedi* (Genel Yayın Yönetmeni, Almatı).
- Nergis B (2002) Türkiye'ye Yerleşen Afganistan Kazaklarından Derlenmiş Tekerleme, Bilmece Ve Ata Sözleri. *Millî Folklor Dergisi* 53: 71-78.
- Nüsipokasılı A (2014) *Tal Besikten Jer Besikke Deyin* ("Öner-21-Ğasır", Almatı).
- Nazarova A, Temenova G (2021) Kazak Halk Kültüründe Bir Yaşa Kadarki Bebekle İlgili Gerçekleştirilen Geleneklerin Anlamsal Boyutu. *Millî Folklor* 129: 176-191.
- Ospanulı Y (2011) *Kazak Halkının Gelenek-Göreneleri* (Atamura, Almatı).
- Oraltay H (1978) Kazak Türklerinin Çadırları. *Türk Kültürü* 16: 192.
- Ospanaliyeva B (2011) Kazakistan'ın Jambıl Bölgesi Efsaneleri (İnceleme- Metinler). Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı.
- Özkul Ç (2004) *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü* (Atatürk Kültür Merkezi Baskısı Yayını, Ankara).
- Özcan B (2001) Kazak ertegileri (Kazak masalları) metni esasında Kazak Türkçesinde fiil. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

Ögel B. (2001) *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul).

Özhan M (2005) *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü* (Kültür Ajans Yayınları, Ankara).

Özdemir N (1997) Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Çocuk Oyunlarının Halkbilimi Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sagındıkov E (1991) *Kazak Milli Oyunları* (Rauan Yayınevi, Almatı).

Santur A (1998) *Açık Hava Müzelerine Bir Örnek. Hadeland (Norveç) Halk Müzesi* (Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Ankara).

Saray M (1993) *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"* (İstanbul).

Sanik Z (2016) *Kazak Etnografyası* (Arıs Basması, Almatı).

Sagındıkov E (1993) *Milli Oyunların Eğitimde Kullanımı* (Almatı).

Seifullin S (1927) *Kazak Edebiyatı* (Qızılorda, Kazakistan).

Sultanov O (2007) *Muhtar Auezov ve Spor Sanatı: Tarihi-Belgesel Baskı. Makaleler ve İncelemeler* (Yetenek Yayınevi, Semey).

Süleymanova L (2015) *Türk Dünyası Çocuk Oyunlarının Kıyaslamalı İncelenmesi (Azerbaycan, Türkiye, Başkirt Türklerinin Örneklerine Dayanarak)". I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun Ve Oyuncakları Kurultayı Bildirileri.*

Türkçe Sözlük (2005) (Türk Dil Kurumuyayınları, Ankara).

Tötenayev B (1994) *Kazak Milli Oyunları* (Qainar, Almatı).

Toleubayev A (1991) *Reliktı Doıslamskih Verovaniy v Semeynoy Obriyadnosti Kazahov (XIX –naçalo XX v.)* (Gılım Yayınları, Almatı).

Turmanjanov Ö (1997) *Kazak Makal-Metelderi* (Ana Tili, Almatı).

Turmanjanov Ö (1997) *Kazak Makal-Metelderi* (Ana Tili, Almatı).

Troitskaya A (1927) Taşkent Ve Çimkent İlçelerinin Yerleşik Nüfusu Arasında Çocuğun İlk Kırk Günü. *Taşkent*: 349-360.

TKAE (1976) *Türk Dünyası El Kitabı* (Ankara).

Yılmaz M (2008) Kazaklarda Batıl İnanışlar. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (3): 417-430.

Yücel M (2010) Kazak Türklerinin Milli Oyunlarındaki At Yarışları. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2: 1.

Yalçın A, Gıyasettin A (2003) *Çocuk Edebiyatı* (Akçağ Yayınları, Ankara).

Yıldırım S (2012) Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar 1-2 (İnceleme-Metin). Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.

Uahatov B (1974) *Kazak Türküleri* (Kazak SSCB'nin bilimsel yayınevi, Almatı).

Uahatov B (1983) *Kazaktın Turmis-Salt Jırlarının Tipologiyası* (Ğılım, Almatı).

Uahatov B (1993) *Altın Bastau* (Rauan, Almatı).

Uçar İ, Doğruer N (2016) Kazak Türkçesinde Aile Bireyleri İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 5(1): 94-107.

Zhussupova L (2001) Kazakça Atasözleri, Deyimler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı.

Zhamakina A (2009) Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/kazakistanin-sehirleri-neler-kazakistan-baskenti-nufusu-yuzolcumu-telefon-ve-posta-kodu-bilgileri-41545443> (E.T 09.09.2021)

URL-2: <https://kaz.nur.kz/1131903-oqo-da-bala-kotere-almay-zar-bolghan-aye.html>

URL-3: <http://erkinbek.islam.kz/ru/post/bauy-berik-bolsyn-3894/#gsc.tab=0> (son erişim 01.06.2020).

URL-4: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazaklar>

URL-5: <https://egemen.kz/article/14472-qazaq-kuresininh-qarymy>

URL-6: <https://malimetter.kz/bala-turaly-kazaksha-makal-matelder/>

Sözlü Tarih Kaynakları

KK1: Aziza Muhtarkızı, 1948 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK2: Safura Salimbaykızı Temurbayeva, 1978 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK3: Gulman Qadır, 1970 doğumlu, Lise mezunu, Almatı 2021.

KK4: Aidana Aslanbekkızı Amangeldi, 1999 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2021.

KK5: Bibigül Toqtaubek, 1982 doğumlu, Lise mezunu, Almatı 2020.

KK6: Sara İmanbayeva, 1935 doğumlu, ilkokul mezunu, Almatı 2020.

KK7: Gulnar Kadır, 1963 doğumlu, Lise mezunu, Almatı 2021.

KK8: Gülmira Baymuhanbet, 1972 doğumlu, Lise mezunu, Almatı 2021.

KK9: Akbota Nurkasım, 1956 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK10: Janar Qasımkızı Daulet, 1937 doğumlu, ilkokul mezunu, Almatı 2020.

KK11: Aigerim Şiñiškızı Aytkozi, 1998 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2021.

KK12: Kuttihan Serjankızı Abdeş, 1930 doğumlu, ilkokul mezunu, Almatı 2020.

KK13: Damethan Baldeş, 1942 doğumlu, ortaokul mezunu, Almatı 2020.

KK14: Sara Valikızı Eskeldi, 1958 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK15: Dana Esimbekkıızı Moldağalieva, 1969 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK16: Banu Dauıtalıkızı Konarova, 1974 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK17: Guljamal Şabuan, 1987 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2020.

KK18: Ayjuldız Sarsenkojakızı Dantai, 1952 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2021.

KK19: Bayan Akimjan, 1988 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2021.

KK20: Ayım Ğalımızı Nazarova, 1971 doğumlu, Üniversite mezunu, Almatı 2021.

